

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS KOMUNIKACIJOS INSTITUTAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Gina Leškevičienė

**TELEVIZIJOJE DEMONSTRUOJAMO SMURTO
ĮTAKA NEPILNAMEČIAMS**

Magistro diplominis darbas
(Edukologija / socialinė pedagogika)

Mokslinis vadovas

prof. habil. dr. Rimantas Tidikis

Vilnius, 2006

Darba „TELEVIZIJOJE DEMONSTRUOJAMO SMURTO ĮTAKA NEPILNAMEČIAMS“

(temos pavadinimas)

2006 m. birželio mėn. ____ d. įteikiau moksliniam vadovui.

(magistranto parašas)

(vadovo parašas)

Magistro darbo vadovo vertinimas:

.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Recenzento vertinimas:

.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas

Komisijos nariai

.....

.....

**PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO MAGISTRINIO DARBO
SAVARANKIŠKUMĄ**

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas:

1. atliktas savarankiškai;
2. nebuvo naudotas kitame universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. nenurodo kitų šaltinių, jeigu jie nebuvo panaudoti šiame darbe;
4. pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Gina Leškevičienė

parašas:

Turinys

Įvadas	6
1. Smurtas televizijoje: teisinis aspektas	11
1.1. <i>Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas</i> ...	11
1.2. <i>Visuomenės informavimo įstatymas</i>	14
1.3. <i>Kiti susiję teisės aktai</i>	15
1.4. <i>Žiniasklaidos savikontrolė</i>	17
1.5. <i>Televizijos programų žymėjimas</i>	18
2. Televizijos žiūrėjimo įtakos psichologinis, pedagoginis medicininis ir viktimologinis aspektai	22
2.1. <i>Televizija kaip nepilnamečių elgesio formavimo veiksnys</i>	22
2.2. <i>Psichologinis aspektas</i>	25
2.2.1. <i>Agresyvaus nepilnamečių elgesio motyvacija</i>	29
2.2.2. <i>Smurtinių programų demonstravimo ir žiūrėjimo priežastys</i>	33
2.2.3. <i>Smurto televizijoje ir smurtinių nusikaltimų sąryšis</i>	35
2.2.4. <i>Smurto televizijoje ir viktimologijos sąsajos</i>	37
2.3. <i>Pedagoginis aspektas</i>	38
2.4. <i>Medicininis aspektas</i>	40
3. Televizijoje demonstruojamo smurto įtakos nepilnamečiams tyrimas	43
3.1. <i>Metodologinė dalis</i>	43
3.1.1. <i>Tyrimo problemos formulavimas</i>	43
3.1.2. <i>Sąvokų interpretacija</i>	44
3.2. <i>Metodinė dalis</i>	44
3.2.1. <i>Tyrimo metodika</i>	44
3.2.2. <i>Tiriamųjų aprašymas</i>	45
3.2.3. <i>Atrankos pagrindimas</i>	45
3.2.4. <i>Pirminės informacijos rinkimo ir analizės procedūrų nustatymas</i>	45
3.3. <i>Organizacinė dalis</i>	46
3.3.1. <i>Numatoma tyrimo vieta ir laikas</i>	46
3.3.2. <i>Darbo planas</i>	46
3.4. <i>Apklaustos rezultatų analizė</i>	46
3.4.1. <i>Paauglių laisvalaikio ypatumai</i>	47
3.4.2. <i>Paauglių laisvalaikis ir televizija</i>	51
3.4.3. <i>Televizijos įtaka agresyvumui</i>	59

3.5. Televizijos programų analizė	62
Išvados	68
Rekomendacijos	70
Šaltinių ir literatūros sąrašas	72
Summary	78
Priedai	80
1 priedas. Anketa	80
2 priedas. Eksperto interviu	84
3 priedas. Įstatymo pataisos projektas	87
4 priedas. Straipsnis „Delfi“ interneto svetainėje. 2006 m. gegužės mėn. 12 d.	95
5 priedas. Straipsnis „Žurnalistų žiniuose“. 2006 m. gegužės mėn., Nr. 5 (159)	97

IVADAS

Lietuvos ir užsienio mokslininkai (Myers, 2000; Jackson Harris, 1989; Sakalauskas, 2000; Valickas, 1997; Suslavičius, 1999 ir kiti) teigia, jog masinės informacijos priemonės daro didelę įtaką visuomenės nuomonės ir įpročių formavimuisi.

Televizija perteikia informaciją įvairiomis formomis ir žanrais, dinamiškai, panaudodama specialiuosius efektus, dėl to programos patraukia vaikus. Todėl televiziją galima laikyti įtaigiausią žiniasklaidos priemone, veikiančia nepilnamečių nuostatas ir elgesį (Baron, Richardson, 1997; Mielke, 1997; Kowalczyk, 2000; Jovaiša, 2003; Kiškis, 2004 ir kiti).

Su nagrinėjama tema susijusiose konferencijose (Žiniasklaida ir pilietinė Lietuvos visuomenė, 1998; Žmogaus teisių apsauga ir žiniasklaida, 2001; Žiniasklaida ir asmenybės raida: nepilnamečių apsauga ir žmogaus orumas, 2004), rekomendacijose žiniasklaidos atstovams, galima išvelgti aiškias nuostatas viešai skleisti tik tokią informaciją, kuri skatintų aplinkinio pasaulio pažinimą, intelektualinę asmenybės brandą, ir vengti informacijos, darančios neigiamą įtaką nepilnamečių fiziniam, protiniam ir doroviniam vystymuisi. Šios nuostatos įtvirtintos ir įstatymuose bei kituose norminiuose aktuose, iš kurių reikšmingiausiu nagrinėjamai temai laikytinas Lietuvos Respublikos Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas (2002). Jame nustatyta, jog nepilnamečiams žalinga yra informacija, susijusi su fizinio ar psichinio smurto vaizdavimu. Tačiau plėtojantis šiuolaikinėms komunikacijos sistemoms, net juridinėmis normomis tampa nebeįmanoma užkirsti kelio transliuoti nepilnamečiams žalingas programas. Net vaikų laidose, ypatingai animaciniuose filmuose, gausu smurtavimo pavyzdžių.

Pedagogė doc. Z. Tidikienė prieš 17 metų leidinyje „Televizija ir kinas moksleivių auklėjime“ pažymi, kad televizija pažeidė klasikinę vaikų amžių atitinkančią pasaulio pažinimo logiką ir nuoseklumą („nuo artimo prie tolimesnio“) (Tidikienė, 1989, p. 10-11). Prof. med. dr. U. Mielke pabrėžia, jog dirbtiniu tikrovės artumu televizija praplečia individualias išgyvenimo sferas, tačiau paaugliams, kurių patyrimas dar ribotas, tai gali turėti neigiamą reikšmę (Mielke, 1997). R. A. Baron ir D. R. Richardson, teigia, kad žmonės, dažnai stebintys smurtą, realų pasaulį linkę suvokti kaip priešiška nusiteikusį jų atžvilgiu, ir toks iškreiptas suvokimas gali juos pačius paskatinti naudoti smurtą (Baron, Richardson, 1997).

Siekiant išsiaiškinti, ar ši problema yra aktuali, šių metų balandžio mėnesį organizuota apskritojo stalo diskusija Vilniaus J. Ivaškevičiaus jaunimo mokyklos pedagogams. Jos metu išsakyta bendra mintis, jog mokinių elgesys dabar yra daug agresyvesnis, lyginant su laikotarpiu prieš 5, 15 ir daugiau metų. Galimi agresyvaus elgesio motyvai – lengvai prieinami įvairūs informacijos šaltiniai (televizija, internetas), kuriuose gausu smurto, agresijos pavyzdžių.

Problemos ištirtumo lygis. Pirmuosius žymius tyrimus, nusakančius, kaip televizija veikia žmogaus elgesį, atliko psichologijos klasiku laikomas kanadietis psichologas Albert Bandura. Plečiantis televizijos programų tinklui, padaugėjo ir įvairių tyrimų, iš kurių didelė dalis buvo skirta nustatyti vaikų reakciją į smurtines programas bei šių programų poveikį nepilnamečių nuostatoms ir elgesiui (Baron, Richardson, 1997; Mielke, 1997; Jackson Harris, 1989 ir kiti). Buvo aiškinamasi ir tai, kaip televizijos programos vaikus veikia priklausomai nuo išsimokslinimo (intelektu koeficiento) ar auklėjimo (Van Rootselaar, Konijn, Bushman, 2005), taip pat stebėta koreliacija tarp esamo vaikų agresyvumo ir to, kaip jie buvo paveikti stebėtų agresijos bei smurto elementų turinčių programų (Myers, 1998).

Lietuvoje taip pat atlikta nemažai tyrimų, siekiant nustatyti televizijoje demonstruojamo smurto ir nepilnamečių nusikalstamumo sąryšį (Dobryninas, 2000), televizijos žiūrėjimo ir vaikų psichologinio prisitaikymo koreliaciją (Jusienė, Tuominienė, 2005), ir kitų.

Psichologai Robert A. Baron ir Deborah R. Richardson išskiria tris žiniasklaidos priemonių įtakos agresyviai elgsenai tyrimų fazes, iš kurių kiekviena turi savo metodinę specifiką (Baron, Richardson, 1997, 109):

- 1. A. Banduros eksperimentai su lėle Bobo.** Tai eksperimentai, kuriuose dalyvavo ikimokyklinio amžiaus vaikai. Jiems buvo demonstruojami specialūs filmai, kuriuose suaugusieji neįprastu būdu elgėsi su didele pripučiamą lėle Bobo: aktorius daužė lėlę kumščiais, žaisliniu plaktuku ar žaidė ja futbolą kambaryje, kalbėdamas „tuoj aš tau nosį ištaškysiu!“, „še tau, še tau!“ ir panašiai. Po šių scenų peržiūros vaikai pereidavo į kambarį su daugybe žaislų, taip pat ir tų, kuriuos naudojo aktorius. Apie 10-20 min. vaikams buvo leista žaisti kas ką nori, įdėmiai juos stebint. Eksperimento rezultatai parodė stiprų ką tik matyto aktoriaus elgesio pamėgdžiojimo efektą (Baron, Richardson, 1997, 109-110).
- 2. Laboratoriniai eksperimentai.** Tai tyrimai, modeliuojant aplinkybes, labiausiai priartintas prie realybės – agresija turėtų būti nukreipta į kitus vaikus,

o ne į žaislus. R. Baron eksperimento dalyviams buvo demonstruojamos labiau realistiškos prievartos scenos (aktorių suvaidintos scenos arba dokumentiniai kadrai). Vaikus suskirsčius į dvi grupes, vieniems buvo rodoma trijų su puse minutės ištrauka iš detektyvinio serialo, kurioje vaizduojamas persekiojimas, dvejų muštynės, du susišaudymai ir vienas epizodas naudojant peilį, o antrai grupei – ištrauka iš nacionalinės sportinės laidos, kurioje vaikai stebėjo bėgimo su kliūtimis varžybas. Vėliau vaikams buvo duota užduotis padėti kitame kambaryje esančiam vaikui, naudojant mygtukus “padėti” ar “kenkti”. Tyrimo dalyviai, žiūrėję laidą su agresijos scenomis, pakenkė savo išivaizduojamai aukai daug labiau nei tie, kurie stebėjo sportines varžybas. (Baron, Richardson, 1997, 111-113).

- 3. Eksperimentai natūraliomis sąlygomis.** Šiais tyrimais buvo bandoma išsiaiškinti, kaip ilgai vaikus veikia realistiško smurto per televiziją scenų peržiūra. Eksperimentuotojai aptiko ryškia sąsają tarp programos peržiūros momento ir agresyvumo praėjus devyniems mėnesiams. Huesmann, Eron, Lefkowitz & Walder (1984) stebėjo koreliaciją tarp televizijos laidų peržiūros momento ir agresyvumo dvidešimt dvejų metų laikotarpiu. Jie nustatė, kad televizijos žiūrovo įprotis jam būnant aštuonerių metų amžiaus, susijęs su įvykdytu juo nusikaltimų sunkumu ir jam paskelbtu nuosprendžiu jam sulaukus trisdešimties metų amžiaus. Remdamasis šiais duomenimis Huesmann (1984) išvystė kompleksinį ilgalaikės sąsajos modelį tarp laidos peržiūros ir įvykdyto smurto. (Baron, Richardson, 1997, 113-115).

Nagrinėjamos temos **mokslinį naujumą** pagrindžia tai, jog pasigendama kompleksinių tyrimų, kuriuose būtų stebima, kokias programas transliuoja televizija ir kaip jos veikia vaikų nuostatas ir elgesį. Darbo **aktualumą** lemia tai, kad daugumos mokslininkų atliktų tyrimų rezultatai tik patvirtina tarpusavio sąryšį tarp ekrane matyto smurto ir agresyvių veiksmų (Fürst, 1999), tačiau iki šiol neįrodyta, kad būtent televizija turi daugiausiai įtakos nepilnamečių vystymuisi.

Šio **tyrimo objektas** – populiariausių Lietuvos mastu transliuojančių televizijos kanalų (LNK ir TV3) bei visuomeninio transliuotojo (LTV) programos. Detalizuojant galima išskirti tyrimo **dalyką** – tai minėtų kanalų kriminalinės-socialinės publicistikos laidos, taip pat vaidybiniai ir animaciniai filmai, galintys turėti smurto bei agresijos elementų ir įtakos nepilnamečių nuostatoms ir poelgiams.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti vizualinės bei verbalinės smurtinės informacijos raišką televizijoje ir nustatyti jos įtaką nepilnamečių nuostatoms ir poelgiams.

Baigiamojo magistro darbo uždaviniai:

- 1) išanalizuoti teisinį smurto žiniasklaidoje reglamentavimą (norminius aktus) bei mokslinę literatūrą, susijusią su nagrinėjama tema psichologiniu, pedagoginiu ir medicininiu aspektais;
- 2) išnagrinėti smurto ir agresijos elementų turinčias televizijos programas;
- 3) nustatyti kokią įtaką nepilnamečio nuostatoms ir poelgiams daro agresyvaus elgesio ir smurto vaizdavimas televizijoje;
- 4) parengti teises (norminiams aktams) ir psichologines rekomendacijas.

Šiame darbe keliami **hipotezė**, kad nepilnamečiai laisvalaikį praleidžia prie televizorių ir stebi ekrane demonstruojamą smurtą, kuris gali turėti neigiamos įtakos jų poelgiams, nuostatoms ir vystymuisi; taip pat daroma prielaida, kad televizijos filmuose ir kriminalinės-socialinės publicistikos laidose rodomi smurto ir žiaurumo elementai.

Šio tyrimo metu gali paaiškėti, kad televizijos laidose ir filmuose vengiama rodyti žiaurumo elementus, o televizijoje demonstruojamas smurtas neturi jokios įtakos nepilnamečių nuostatoms ar poelgiams.

Darbo **metodologinį pagrindą** sudaro *socialinio išmokymo teorija* (A. Bandura, 2000), kuri teigia, kad agresyvaus elgesio galima išmokyti stebint tam tikrą elgesio modelį, matomą socialinėje aplinkoje ar vaizduojamą televizijos ekrane.

Rašant darbą atliktas kiekybinio ir kokybinio tipo kompleksinis tyrimas. **Tyrimo metodika:**

1. Teorinė tiriamosios problemos mokslinės pedagoginės, psichologinės ir medicininės literatūros analizė.
2. Diagnostiniai tyrimai:
 - a) anketinė apklausa;
 - b) TV programų stebėjimas;
 - c) kontent analizės metodas¹;
 - d) eksperto interviu.
3. Statistinė duomenų analizė atliekama SPSS 10.0 (angl. *Statistical Package for Social Science*) programa.

Tyrimo etapai:

- I etapas. Mokslinės literatūros analizė, tyrimo metodikos rengimas – 2005 metų rugsėjo – gruodžio mėnesiais.

¹ Kontent analizės metodas yra socialinės informacijos turinio kiekybinė analizė (Tidikis, 2003, 498). Šiame tyrime numatomas kontent analizės objektas – vaizdiniai dokumentai: vaizdo, kino filmai, televizijos laidos.

II etapas. Anketavimas – 2006 metų sausio, vasario mėnesiais.

III etapas. Televizijos laidų ir filmų stebėjimas, kontent analizė – 2006 metų sausio, kovo, balandžio ir gegužės mėnesiais.

IV etapas. Gautų tyrimo duomenų apdorojimas ir analizė – 2006 metų kovo ir gegužės mėnesiais.

V etapas. Eksperto interviu, tikrinant hipotezes – 2006 metų gegužės mėnesį.

VI etapas. Tyrimo išvadų, rekomendacijų parengimas – 2006 metų gegužės ir birželio mėnesiais.

Tiriamąo darbo rezultatų aprobavimas. Rašant šį darbą atlikto tyrimo rezultatai buvo pristatyti skaitant pranešimą konferencijoje „Socioedukacinės problemos ir jų sprendimo prielaidos“ (Vilnius, VPU, 2006 m. kovo mėn. 17 d.) bei paskaitos – seminaro Vilniaus J. Ivaškevičiaus jaunimo mokyklos pedagogams metu (2006 m. balandžio mėn. 20 d.). Remiantis tyrimo rezultatais parengti straipsniai spaudai: „4 iš 10 vaikų TV žiūri daugiau nei 3 valandas kasdien“ („Delfi“ interneto svetainė, 2006 m. gegužės mėn. 12 d., žr. 4 priedą); „TV grėsmė nepilnamečiams didesnė nei įsivaizduojate“ („Žurnalistų žinios, 2006 m. gegužės mėn., Nr. 5 (159), žr. 5 priedą).

Darbo struktūra. Šis darbas sudaro trys skyriai. 1-ajame apžvelgiami smurtą televizijoje reglamentuojantys norminiai aktai ir jų trūkumai, 2-ajame analizuojama teorinė medžiaga – su nagrinėjama tema susijusi mokslinė literatūra, 3-ajame pristatomi atlikto nepilnamečių nuostatų ir elgesio tyrimo rezultatai ir išvados. Darbe taip pat pateikiamos rekomendacijos, kaip sumažinti televizijos neigiamą įtaką vaiko vystymuisi ir socialiniam elgesiui.

Darbo praktinis reikšmingumas. Šis darbas dėl jame susistemintos mokslinės literatūros ir iš to padarytų išvadų gali būti reikšmingas ne tik socialiniams pedagogams, bet ir žurnalistams, rengiantiems smurto elementų turinčias laidas. Apžvelgiant teisinę dalį pastebėtos įstatymų spragos bei pateiktas įstatymo pataisos projektas (žr. 3 priedą) gali būti naudingas įstatymų leidėjams. Tyrimo išvadas praktiškai pritaikyti savo darbe gali vaikų psichologai, taip pat vaikų tėvai, globėjai ar atsakingi už vaikų priežiūrą asmenys. Šis tyrimas gali būtų naudojamas kaip pagrindas, atliekant didesnio masto kompleksinius tyrimus.

1. SMURTAS TELEVIZIJOJE: TEISINIS ASPEKTAS

1.1. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas – pagrindinis norminis aktas, susijęs su vaikų brandai žalingos informacijos pateikimu. Šis įstatymas, Lietuvos Respublikos Seime priimtas 2002 m. rugsėjo 10 d., yra pirmasis juridinę galią turintis dokumentas, nustatantis viešosios informacijos, kuri daro neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, kriterijus, jos skelbimo ir platinimo tvarką, šios informacijos rengėjų, platintojų ir jų savininkų, žurnalistų bei jų veiklą reglamentuojančių institucijų teises, pareigas ir atsakomybę.

Prieš priimant šį įstatymą, tik senojo Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso 48 straipsnyje buvo rašoma apie žiniasklaidos auditorijos, kurios dalis yra nepilnamečiai, apsaugą nuo galimo žalingo viešosios informacijos poveikio: „*Žurnalistas ir leidėjas neturėtų piktnaudžiauti katastrofų, avarijų ar smurto vaizdais, kurie gali žėisti ten rodomų žmonių artimųjų jausmus bei skaitytojų ar žiūrovų jautrumą*“ (Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas², 1998, 7). Tačiau šis dokumentas neturėjo (ir neturi) įstatymo galios. Naujojo Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso, priimto 2005 m. balandžio 15 d., 13 straipsnyje dėmesys atkreipiamas konkrečiai į vaikus: „*Žurnalistai, viešosios informacijos rengėjai privalo rūpintis vaikų gerove, savo skelbiamojame informacijoje nesukelti vaikams sielvarto ar baimės*“ (Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas, 2005, 5).

Nagrinėjamas Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas Seime pirmą kartą priimtas 2002-ųjų birželį, tačiau prezidento Valdo Adamkaus nepasirašytas dėl suaugusiųjų piliečių teisės laiku gauti išsamią, patikimą bei objektyvią informaciją, apribojimų (nepilnamečiais, pagal įstatymo 1 straipsnio nuostatas, laikomi asmenys iki 18 metų).

Priimtame ir įsigaliojusiam įstatyme aiškiai apibrėžta, kokia informacija daro neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi. Trijuose iš dešimties žalingą informaciją apibrėžiančių 4 straipsnio punktų – tiesioginės nuorodos į smurto vaizdavimą žiniasklaidoje (paryškinta):

² Verta atkreipti dėmesį į tai, kad Žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas, priimtas 1996 m. kovo 25 dieną, kelerą mėnesių neturėjo jokių juridinių galių, kol buvo įteisintas Visuomenės informavimo įstatymo 23 straipsnyje.

1) „susijusi su fizinio ar psichinio smurto vaizdavimu: kai detaliai vaizduojamas žmonių, gyvūnų žudymas, žalojimas ar kankinimas, taip pat vandalizmas, teigiamai vertinamas smurtas, mėgavimasis prievarta ar žiaurumu;

2) kurioje rodomas mirusio arba žiauriai sužaloto žmogaus kūnas, išskyrus atvejus, kai toks rodymas reikalingas tapatybei nustatyti;

3) erotinio pobūdžio: kai skatinamas lytinis geismas, rodomas lytinis aktas, jo imitacija ar kitoks seksualinis pasitenkinimas, lytiniai organai, seksualiniai reikmenys;

4) sukelianti baimę ar siaubą;

5) kurioje palankiai vertinamas priklausomumas nuo narkotinių, psichotropinių medžiagų, tabako ar alkoholio, skatinamas jų vartojimas, gamyba, platinimas ar įsigijimas;

6) skatinanti savęs žalojimą ar savižudybę;

7) kurioje teigiamai vertinama nusikalstama veikla ar idealizuojami nusikaltėliai;

8) susijusi su nusikalstamos veiklos modeliavimu;

9) kurioje kurstoma diskriminacija dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, neįgalumo, lytinės orientacijos, religijos ar kitokios priklausomybės;

10) kurioje dažnai vartojami nešvankūs posakiai, žodžiai ar gestai“ (Žin., 2002, Nr. 91-3890).

Šiuose punktuose apibrėžtą informaciją draudžiama tiesiogiai skelbti ar platinti nepilnamečiams. Ji gali būti skelbiama tik vietose, į kurias nepilnamečiai negali patekti ir (arba) tokiu laiku, kuriuo nepilnamečiai negalėtų ja naudotis. Įstatyme ribotas ir laikas, kuriuo gali būti transliuojama 1-9 punktuose apibrėžta informacija: tik nuo 23 iki 6 valandos, apie informacijos pobūdį pranešant specialiais garso ar vaizdo signalais.

Įstatymo 5 straipsniu („Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi daranti viešojo informacija, susijusi su asmens duomenų paskelbimu“ (Žin., 2002, Nr. 91-3890; 2003, Nr. 108-4813)) visiškai uždrausta skelbti smurtinio pobūdžio informaciją, kuri tiesiogiai susijusi su nepilnamečiais, tai yra, save sužalojusių, nusižudžiusių ar mėginusių tai padaryti nepilnamečių duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti asmens tapatybę. Draudžiama skelbti bet kokią informaciją apie įtariamus, kaltinamus ar nuteistus už nusikaltimus nepilnamečius, iš kurios būtų galima nustatyti nepilnamečio asmens tapatybę. Nors šis straipsnis glaudžiai susijęs su Visuomenės informavimo įstatymo analogišku straipsniu, publicistinėse televizijos laidose galima pastebėti jo nepaisymo atvejų: nepilnamečiai filmuojami ir rodomi, tik pristatant išgalvotais vardais, montažo priemonėmis paslepiant jų veidus (plačiau žr. 3.5 skyrių). Vis dėlto, daugelis žurnalistų išlaiko dokumentalumo principą ir stengiasi parodyti archyvinis, kuo įspūdingesnius įvykio vietoje filmuotus vaizdus. Psichologų Antano Suslavičiaus ir Gintauto Valicko

teigimu, „žiūrovai elgiasi daug agresyviau tada, kai stebimos smurto scenos suprantamos kaip realistiškos, o ne kaip išgalvotos ir sukurtos. Pavyzdžiui, kuo vaikai labiau tiki, kad demonstruojamas smurtas ir agresija yra realūs, tuo labiau padidėja jų pačių agresyvaus elgesio tikimybė. O tie smurtiniai veiksmai, kuriuos vaikai suvokia kaip nerealistiškus (tik kaip filmo kūrėjų išmonės rezultata), dažniausiai nesusilaukia jų dėmesio, nėra įsimenami bei imituojami“ (Suslavičius, Valickas, 1999, 142).

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas numato, jog tokia informacija nėra laikoma neigiama, jeigu jos turinį sudaro tik informacija apie įvykius, politinius, socialinius, religinius įsitikinimus ar pasaulėžiūrą, ji yra reikšminga moksliniu ar meniniu požiūriu arba reikalinga tyrimams ar mokymui, jeigu yra viešas interesas ją skelbti, jos apimtis ir poveikis yra mažareikšmiai. Dėl šių išimčių visuomenės informavimo priemonės gali lengvai rasti pateisinimą televizijos eteryje parodytoms skerdynėms, motyvuodamos, jog tai meniniu požiūriu reikšminga arba reikalinga, siekiant patenkinti visuomenės teisę žinoti.

Šio įstatymo įgyvendinimo priežiūra pavesta žurnalistų etikos inspektoriui bei, pagal savo kompetenciją, Lietuvos radijo ir televizijos tarybai bei komisijai, Kultūros ministerijai, Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijai, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigai bei savivaldybių vykdomosioms institucijoms (Žin., 2002, Nr. 91-3890; 2003, Nr. 108-4813). Tačiau teisinio pasaulio patirtis rodo, kad kolektyvinė atsakomybė daugeliu atvejų tolygi atsakomybės nebuvimui.

Įstatymu įteisinta galimybė įspėti viešosios informacijos rengėjus, platintojus, jų savininkus, žurnalistus bei kitus asmenis apie šio įstatymo pažeidimus, reikalauti laikytis įstatymo bei su juo susijusių kitų teisės aktų nuostatų ir susitarimų bei viešai paskelbti, kad konkretūs informacijos rengėjai, platintojai, jų savininkai, žurnalistai ar kiti asmenys nesilaiko įstatymo ar tarpusavio susitarimų. Tačiau esminis faktas, įteisintas įstatyme, – leisti žurnalistų etikos inspektoriui **administracine tvarka nubausti** pažeidėjus, o esant nusikalstamų veikų, susijusių su šio įstatymo nuostatomis, požymių – **kreiptis į teisėsaugos institucijas, kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas**. Tai pirmasis ir vienintelis galiojantis teisės aktas Lietuvoje, aiškiai nusakantis baudžiamosios atsakomybės taikymo principus žiniasklaidos priemonėms, nesilaikančioms smurtinės informacijos pateikimo apribojimų.

2003 metais spalio 31 dieną įsigaliojo Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso pataisos, numatančios baudas nuo 500 iki 10 tūkstančių litų tokios informacijos platinimo tvarkos pažeidėjams ir šias sankcijas galėtų taikyti teismai ar žurnalistų savitvarkos institucijos. Teisiniu požiūriu, minėtos pataisos užtikrina įstatymo

realų poveikį ir turi socialinį efektą. Bet per trejus su puse šio įstatymo galiojimo metų teismuose nebuvo nagrinėjama nė vieno žurnalisto byla, kuri būtų susijusi su šiame skyriuje nagrinėtais klausimais.

1.2. Visuomenės informavimo įstatymas

Vienu geriausių Europoje laikytas Visuomenės informavimo įstatymas nuo 1996 m. liepos 26 d., kai įsigaliojo pirmoji jo redakcija, iki šių dienų pakeistas bent keliolika kartų. Tačiau net ir priėmus daugybę patobulinimų, įstatyme galima išvelgti spragų, susijusių su smurto vaizdavimo žiniasklaidoje teisiniu reglamentavimu.

Aktualios įstatymo redakcijos 5 skyriaus („Viešosios informacijos rengėjų ir platintojų veiklos reglamentavimo ir savitvarkos institucijos“) 47-ajame straipsnyje kalbama apie žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją, kurios kompetencijoje ir yra priskirti *„kino ir videofilmus, radijo ir televizijos programas ar laidas pornografinio, erotinio ir (ar) smurtinio pobūdžio visuomenės informavimo priemonių kategorijai“* ir prižiūrėti, *„kaip viešosios informacijos rengėjai ir platintojai laikosi įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytų kino filmų, videofilmų bei video programų viešo rodymo, tiražavimo ir platinimo, erotinio pobūdžio renginių viešo rodymo, erotinio bei smurtinio pobūdžio spaudinių platinimo tvarkos reikalavimų“* (Žin., 1996, Nr. 71-1706; 2004, Nr. 73-2515). Tačiau smurtinio ir erotinio pobūdžio televizijos programos yra transliuojamos, motyvuojant visuomenės teise žinoti apie svarbius įvykius (žr. 3.5 skyrių).

Visuomenės informavimo įstatymo 3 skyriaus 18 straipsnyje („Nepilnamečių apsauga“) sakoma, kad programos ir laidos, priskirtos ribojamos skelbti informacijos kategorijai, gali būti rodomos tik nuo 23 iki 6 valandos arba *„turi būti naudojamos apsaugos priemonės, sudarančios sąlygas atsakingiems už nepilnamečių auklėjimą ir priežiūrą asmenims užtikrinti galimybę riboti tokių programų ir (ar) laidų pasiūlą nepilnamečiams. Jeigu tokios programos ir (ar) laidos transliuojamos ar retransliuojamos nuo 23 iki 6 valandos nenaudojant nustatytų apsaugos priemonių, apie jų transliavimą ar retransliavimą turi būti pranešama garso ir (ar) vaizdo priemonėmis viso transliavimo ar retransliavimo metu įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka“* (Žin., 1996, Nr. 71-1706; 2004, Nr. 73-2515). Taip įteisinamas bet kokios informacijos transliavimas, tik reikalaujama išpėti, kas rodoma. Apibendrinant galima teigti, jog šiuo požiūriu Visuomenės informavimo įstatymas ir Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas yra nesuderinti.

1.3. Kiti susiję teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje garantuojama informacijos gavimo bei sklaidimo laisvė, tačiau nustatomi ir tam tikri įstatyminiai apribojimai, siekiant apsaugoti žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę, konstitucinę santvarką ar uždraudžiant nusikalstamus veiksmus – tautinės, rasinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstyimą, šmeižtą ir dezinformaciją. Nors Konstitucijos 26-asis straipsnis garantuoja teisę tėvams nekliudomai auklėti vaikus pagal savo įsitikinimus, vaikai ne visada paiso tėvų draudimo žiūrėti televizorių, kai gali būti transliuojamos nepilnamečiams žalingos programos (plačiau žr. 3.4 skyrių).

Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso 214¹⁹ straipsnyje („Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos, kurios skelbimas ir platinimas ribojamas arba draudžiamas, skelbimo ir platinimo reikalavimų pažeidimas“) teigiama, jog nepilnamečiams darančios neigiamą poveikį informacijos paskelbimas radijo ir televizijos programose užtraukia išpėjimą baudą nuo vieno tūkstančio iki trijų tūkstančių litų, o pakartotinis pažeidimas – nuo trijų iki dešimties tūkstančių litų (Žin., 2003, Nr. 102-4581). Šis straipsnis yra jau ne kartą pritaikytas Lietuvos televizijų vadovams (plačiau žr. 1.6 skyrių).

Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas nenumato atsakomybės už smurtinio turinio programų demonstravimą, tačiau jo 309 straipsnis reglamentuoja disponavimą pornografinio turinio dalykais (Žin., 2004, Nr. 25-760). Dėl to galima teigti, kad seksualinių scenų demonstravimas per televiziją norminiuose aktuose reglamentuojamas griežčiau negu smurtinių scenų rodymas.

Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4-ajame straipsnyje nurodoma, jog ne tik „*tėvai, teisėti vaiko atstovai, valstybinės, vietos savivaldos ir visuomenės institucijos*“, bet ir „*kiti fiziniai ir juridiniai asmenys visur ir visada pirmiausiai turi atsižvelgti į teisėtus vaiko interesus; turi garantuoti galimybę būti sveikam, normaliai vystytis fiziškai, protiškaite ir doroviškai*“ (Žin., 1996, Nr. 33-807). Čia nėra konkrečios nuorodos į viešosios informacijos rengėjus ir platintojus, tačiau ir žurnalistai priklauso „kitų fizinių ir juridinių asmenų“ grupei. Įstatymo 7-ojo skyriaus, skirto vaiko apsaugai nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos, 46-asis straipsnis draudžia visuomenės informavimo priemonių veikas, kurios „*kenkia vaiko dvasiniam bei doroviniam vystymuisi. Už šias veikas taikoma įstatymų nustatyta administracinė arba baudžiamoji atsakomybė*“ (Žin., 1996, Nr. 33-807).

Griežti principai numatyti Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimtoje ir Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotoje „**Konvencijoje dėl vaiko teisių**“. Jos 17-asis straipsnis skelbia: „*Valstybės dalyvės pripažįsta svarbų masinės informacijos priemonių vaidmenį ir rūpinasi, kad vaikas galėtų naudotis įvairių nacionalinių ir tarptautinių šaltinių informacija ir medžiaga, ypač tokia medžiaga, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės ir skatina jo fizinį ir psichinį vystymąsi. Šiuo tikslu valstybės dalyvės:*

a) *skatina masinės informacijos priemones platinti informaciją ir medžiagą, naudingą vaikui socialiniu ir kultūriniu požiūriu; [...]*

e) *skatina rengti principus, padedančius apginti vaiką nuo jo gerovei kenkiančios informacijos ir medžiagos“* (Žin., 1995, Nr. 60-1501). Vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jeigu pagal atskirose šalyse galiojančius įstatymus pilnametystė nepripažįstama anksčiau.

Kai kurios šios konvencijos nuostatos detalizuojamos „**Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairėse**“, kitaip dar vadinamose „**Rijado gairėse**“ (JT, 1990). Rijado gairių IV D skyrius skirtas žiniasklaidai, kuri įvardijama kaip viena iš aplinkybių, galinčių paskatinti nepilnamečių smurtavimą, tačiau taip pat galinti turėti prevencinės įtakos. Remiantis gairėmis, žiniasklaida, o ypač televizija, skatinama minimizuoti pornografijos, narkotikų ir prievartos demonstravimą, ir prievartą bei išnaudojimą vaizduoti nepalankiai. Kaip rašoma Jungtinių tautų vaiko teisių komiteto išvadose dėl Lietuvos Respublikos įžanginės ataskaitos apie „Konvencijos dėl vaiko teisių“ nuostatų įgyvendinimą, Lietuvoje vaikai nėra tinkamai apsaugoti nuo smurto ir pornografijos žiniasklaidoje (JT, 2001, 3; Jatkevičius, 2003, 182).

Ratifikavusi 1989 m. spalio 3 d. priimtą Europos Tarybos konvenciją „**Televizija be sienų**“ ir jos pataisų protokolą, 2000 m. vasarį Lietuva prisijungė prie pažangiausių Europos valstybių, ribojančių smurtinės ir erotinės informacijos transliavimą. Šiame dokumente nerašoma apie smurto žalą nepilnamečiams, tačiau pagal konvencijos 7 straipsnį valstybės įsipareigoja užtikrinti, kad „*visos programos laidos tiek savo turiniu, tiek forma turi gerbti žmogaus orumą ir pagrindines teises*“ ir „*jokiu būdu negali turėti pornografijos elementų, būti nepadorios, perdėtai akcentuoti smurtą ar kurstyti rasinę neapykantą*“ (Žin., 2000, Nr. 29-805).

1.4. Žiniasklaidos savikontrolė

Lietuvoje draudžiama visuomenės informavimo priemonių cenzūra, todėl iš anksto jokia institucija realiai negali uždrausti televizijai demonstruoti smurto elementų turinčią programą. Tačiau Visuomenės informavimo įstatymu yra įteisintas žiniasklaidos savitvarkos mechanizmas, kurio užduotis – užtikrinti, kad būtų laikomasi visuomenės informavimo priemonių veiklą reglamentuojančių norminių aktų reikalavimų. Žiniasklaidos savitvarkos mechanizmą sudaro trys institucijos: Žurnalistų etikos inspektorius, Lietuvos radijo ir televizijos komisija bei Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija.

Būtent **Žurnalistų etikos** inspektorius yra pagrindinė institucija, kuriai pavesta Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos įstatymo nuostatų priežiūra ir įgyvendinimas. Kaip jau minėta šio darbo 1.1. skyriuje, etikos inspektorius gali ne tik įspėti viešosios informacijos rengėjus, platintojus, jų savininkus, žurnalistus bei kitus asmenis dėl nepilnamečiams neigiamą poveikį darančios viešosios informacijos, bet ir administracine tvarka nubausti įstatymo pažeidėjus ar kreiptis į teisėsaugos institucijas dėl baudžiamosios bylos iškėlimo.

Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos svarbiausia funkcija, susijusi su nagrinėjama tema – priskirti kino ir videofilmus, televizijos programas ar laidas pornografinio, erotinio ir (ar) smurtinio pobūdžio visuomenės informavimo priemonių kategorijai (Žin., 2004, Nr. 73-2515). Tačiau daugiau įgalinimų ir poveikio priemonių turi **Lietuvos radijo ir televizijos komisija**, kurios jurisdikcijai taip pat priklauso Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo įgyvendinimas. Lietuvos radijo ir televizijos komisijos kompetencija – radijo ir televizijos transliavimo licencijų išdavimas ir sustabdymas, tačiau už smurtinių programų transliavimą komisija nėra sustabdžiusi nė vienos televizijos licencijos.

Nepilnamečių apsaugos funkcijas taip pat vykdo Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga bei Savivaldybių vaikų teisių apsaugos tarnybos, tačiau jos neturi tiesioginio teisinio poveikio priemonių televizijai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus patarėjas Aurimas Miškinis išskiria du žiniasklaidoje pažeistų vaiko teisių gynimo būdus: **neteisminį** ir **teisminį** (Miškinis, 2005, 9). Neteisminio visuomenės informavimo srityje pažeistų teisių gynimo atveju, vaiko atstovai gali kreiptis į žiniasklaidos priemonių, kuri paskleidė tikrovės neatitinkančią informaciją, dėl šios informacijos paneigimo; taip pat vaiko atstovai gali kreiptis į žiniasklaidos savitvarkos institucijas. A. Miškinio teigimu, nors šios institucijos neturi

„galiojimą taikyti svarias sankcijas žmogaus teisių pažeidėjams ir negali pareigoti visuomenės informavimo priemonėmis atlyginti padarytą turtinį ar neturtinį žalą“ (Miškinis, 2005, 9), tačiau šie sprendimai gali būti reikšmingi rodymai, nagrinėjant ieškinius teisme. Efektyviausiai žiniasklaidos pažeistos asmens teisių yra ginamos civilinėse teisėse statymu nustatyta tvarka (Miškinis, 2005, 9), pareiškiant ieškinį dėl pažeistos asmeninio neturtinio teisių, ar prevencinio pobūdžio ieškinį (pavyzdžiui, dėl dar netransliuotos programos, kuri gali pažeisti asmens teises). Galima teigti, jog taip suteikiama teisė ginti nepilnamečių dalyko asmens privatumo ar garbės ir orumo pažeidimo. Tačiau teisme rodyti žalą, kuri gali (ar gal jo) padaryti per televiziją transliuojama smurto elementurinti programa, būtų sunku.

1.5. Televizijos programų žymėjimas

Televizijoje demonstruojamo smurto įtaką nepilnamečiams galima sumažinti nustatant jų tėvams ar globėjams pareigą – prižiūrėti, ką vaikai žiūri per televiziją. Televizija – vienintelė iš visų visuomenės informavimo priemonių turi veiksmingą prevencinį apsaugos nuo demonstruojamo smurto įtakos nepilnamečiams būdą – specialų žymėjimą.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. birželio 2 d. priėmė nutarimą Nr. 681 „Dėl Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos, priskirtos viešosios informacijos, kuri ribojama skelbti ir platinti, kategorijai, skelbimo ir platinimo tvarkos aprašo ir Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos žymėjimo, garso ir vaizdo priemonių sistemos aprašo patvirtinimo“ (Žin., 2004. Nr. 89–3281). Šiuo nutarimu patvirtinta neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos, priskirtos viešosios informacijos, kuri ribojama skelbti ir platinti, skelbimo ir platinimo tvarka, taip pat patvirtintas tokio turinio programų žymėjimo vaizdo ir garso programomis sistemos aprašas.

Remiantis šiuo dokumentu, televizijos programos, kurių turinyje yra neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos, žymimi indeksais pagal žiūrovų amžiaus cenzą:

- „N-7“ – skirta žiūrovams nuo 7 metų;
- „N-14“ – skirta žiūrovams nuo 14 metų;
- „S“ – skirta suaugusiems žiūrovams nuo 18 metų.

Ribojamas ir laikas, kada galima transliuoti nepilnamečiams neigiamą poveikį darančias programas: pažymėtas indeksu „S“ – nuo 23 iki 6 valandos, o pažymėtas „N-14“ – nuo 21 iki 6 valandos. Pabrėžtina tai, jog šis Vyriausybės nutarimo punktas nesuderintas

su Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymu, kuriame nustatyta, jog nepilnamečių vystymuisi neigiamą poveikį daranti informacija gali būti rodoma tik nuo 23 iki 6 valandos. Kadangi įstatymas turi didesnę galią teisinėje sistemoje nei Vyriausybės nutarimas, toks norminių aktų nesuderinamumas duoda pagrindą transliuotojams savaip interpretuoti teisines normas. Tačiau galima paminėti, jog jau yra parengtas Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pakeitimo įstatymas (Gudaitis, 2006), kuriuo turėtų būti ir įstatymiškai įteisintas griežtesnis nepilnamečiams neigiamos įtakos galinčios turėti informacijos transliavimo laiko reglamentavimas.

Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos žymėjimo, garso ir vaizdo priemonių sistemos apraše nurodoma, jog filmų ar laidų anonsoose, jeigu šiuose filmuose pateikiama ribota skelbti informacija, turi būti atitinkamai informuojama apie tai: anonso metu ekrane turi būti matomas filmo ar laidos indeksas. Tačiau tenka pastebėti, jog šio punkto transliuotojai dažniausiai nepaiso, o kartais netgi atvirksčiai – manipuliuoja indeksu: pristatydami programas pabrėžia, jog tai laida ar filmas „su ženklu S“. Taip pat dažnai nepaisoma ir nuostatos filmų ir laidų, skirtų tam tikro amžiaus žiūrovams, anonso transliuoti tik tuo paros laiku, kai gali būti rodomas pats filmas ar laida. Ne visada laikomasi ir nuostatos skelbti apie filmų ir laidų pobūdį televizijos programose (giduose) spaudoje ir elektroninės visuomenės informavimo priemonėse.

Minėtuojų Vyriausybės nutarimu patvirtinama, jog televizijos transliuojamus filmus, serialus ir laidas viešosios informacijos rengėjai, platintojai, jų savininkai ir žurnalistai privalo įvertinti ir klasifikuoti patys, remdamiesi Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme pateiktais kriterijais. Tokiu būdu atsakingiems už televizijos programas asmenims paliekama teisė sau palankia linkme spręsti apie indekso priskyrimą tam tikrai programai.

Šiuo dokumentu taip pat padidinami Žurnalistų etikos inspektoriaus įgaliojimai, iš kurių svarbiausia laikytina teisė pagal kompetenciją taikyti Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse numatytas nuobaudas už Vyriausybės nutarimu įteisintų nuostatų pažeidimus. Kaip laikomasi smurto rodymą per televiziją reglamentuojančių normų, šiuo nutarimu įpareigotos prižiūrėti trys papildomos institucijos (lyginant su Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio bei Visuomenės informavimo įstatymais) – Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos taryba, Vaiko teisių apsaugos kontrolierius bei Savivaldybių vykdomosios institucijos.

Tai, kad televizijos paais ne visų programų ženklavimo reikalavimų, galima iš

dalies paaiškinti skirtingų institucijų patvirtintų dokumentų neatitikimais: nors 2004 m. ir buvo priimtas minėtasis Vyriausybės nutarimas, iki šiol nepanaikintas 1997 metų spalio mėn. 23 d. Lietuvos Radijo ir Televizijos komisijos nutarimas „Dėl televizijos laidų žymėjimo“ (Žin., 1997, Nr. 95-2417). Remiantis šiuo dokumentu, laidos turi būti žymimos kitokiais simboliais („T“ – laidos, kurių žiūrėjimui pageidautinas tėvų sutikimas; „N-14“ – laidos, kuriose yra smurto ir erotikos scenų, kurių žiūrėjimui būtinas tėvų sutikimas ir kurios turėtų būti draudžiamos žiūrėti vaikams iki 14 metų; „S“ – tai laidos, kuriose vyrauja natūralistinės smurto ir erotikos scenos ir kurias žiūrėti vaikams iki 16 metų turėtų būti draudžiama). Tačiau šio dokumento punktų formuluotės palieka itin daug laisvės interpretacijoms: *siūloma* žymėti televizijos laidas bei *rekomenduojama* visoms televizijos kompanijoms šių simbolių reikšmę nuolat aiškinti skaitant programų tvarkaraščius, be to sakoma, jog simboliai *turėtų būti* nurodomi anonsuojant laidas bei skelbiant televizijos programų tvarkaraščius spaudoje. Dėl tokių formuluočių nutarimas praranda savo prasmę, nes jo punktų nesilaikančių televizijos kompanijų negalima bausti net administracinėmis baudomis.

Liberalioje visuomenėje, dažnai pabrėžiama, kad vaikų auklėjimas – tėvų, o ne visos visuomenės reikalas. Sprendimas leisti ar neleisti vaikams žiūrėti įspėjančiais ženklais pažymėtas laidas bei filmus suteikiamas tėvams, todėl būtent jiems tenka ir visa atsakomybė. Dėl šios priežasties televizijos programų transliuotojai prieš visuomenę išlieka teisūs: jie įspėjo, kad laidos nerekomenduojamos nepilnamečiams.

Remiantis dr. Alfredo Kiškio pastabomis, teisinės priemonės, tokios, kaip televizijos programų žymėjimas indeksais, gali turėti apčiuopiamą poveikį tik tokiu atveju, „jei tėvai ar kiti vaikus prižiūrintys ir auklėjantys asmenys supranta galimą televizijos žalą vaikams, jei jie praktiškai veikia vaikų pasirinkimą“ (Kiškis, 2004, p. 48). Tačiau ne visi suaugusieji žino ką reiškia minėtieji simboliai. Be to, psichologiniu aspektu, bet koks draudimas ar rekomendacija nežiūrėti tam tikrų laidų bei filmų gali būti dar didesnė paskata daryti priešingai – sukelti „uždrausto vaisiaus“ efektą. Kaip teigia prof. dr. Christian Büttner, „virkštelės nukirpimas“ – tėvų priesakų laužymas ir net įstatymų nepaisymas – gali būti laikomas pereinamojo (paauglystės) laikotarpio skiriamuoju bruožu (Büttner, 1998, 69).

Svarbu ir tai, kad televizijos laidų ir filmų žymėjimas simboliais ne visada atitinka savo prasmę: žiaurus smurtinis filmas ženklinamas „N-14“ arba visai nežymimas, ir tuo pačiu simboliu žymima laida, kurioje nėra smurtinių vaizdų ar to, kas galėtų daryti blogą įtaką nepilnamečiams (plačiau žr. 3.5 skyrių).

Teisinių vertinimų, televizijos laidų, filmų ir kitų programų žymėjimas

specialiais ženklais gali būti taikomas tik kaip papildoma priemonė, bet ne kaip pagrindinė ir vienintelė (Meškauskaitė, 2004, 78). James Gilligan pateikia tris alternatyvas televizijos laidų žymėjimui:

1. Mokyti „žiniasklaidos raštingumo“ mokyklose, kad vaikai išmoktų laikytis atokiai nuo jiems rodomo beprasmių smurto.
2. Daryti spaudimą televizijos kompanijų administracijoms ar boikotuoti televiziją, rodančią smurtinės informacijos turinčias laidas.
3. Skatinti tėvus ginti savo vaikus nuo žalingos įtakos specialiais prietaisais, užprogramuotais blokuoti smurtinio turinio televizijos programų rodymą (Gilligan, 2002, 96).

Taigi siekiant tinkamai apsaugoti vaikus, kad šie nematytų smurtinio pobūdžio laidų ir filmų, veiksmingiausias yra techninės priemonės. JAV 1991 m. sukurta technologija, leidžianti vartotojui pačiam apriboti smurtinių programų rodymą (FCC, 2005). Technologijos veikimas pagrįstas elementariu principu: specialus kodavimo įrenginys yra montuojamas televizoriuje, o transliuotojas, kartu su transliuojamomis programomis siunčia kiekvienai programai priskirtą žiūrovui nematomą sutrumpinimų kodą. „V-chip“ technologija šį kodą iššifruoja ir priklausomai nuo to, kaip nustatytas vartotojo televizorius, programą leidžia rodyti arba užtemdo ekraną bei pateikia užrašą apie blokuojamą turinį. Norimas blokuoti televizijos programas nustato tėvai, kurie žino specialų slaptažodį (slaptažodžius galima nuolat keisti).

Ši technologija, prigijusi „V-chip“ pavadinimu, remiantis JAV Telekomunikacijų aktu, nuo 1996 m. privalomai diegiama visuose naujuose televizoriuose. Tačiau A. Kiškio manymu, ši nepilnamečių apsaugos nuo smurto televizijoje priemonė veiksminga tik jaunesniojo amžiaus vaikams (Kiškis, 2004, 48), o J. Gilligan nuomone, tokie ir panašūs kodai mažiausiai veiksmingi apsaugoti jautriausiems vaikams – tiems, kurių tėvai yra nerūpestingi ir nesumanūs (Gilligan, 2002, 96).

2. TELEVIZIJOS ŽIŪRĖJIMO ĮTAKOS PSICHOLOGINIS, PEDAGOGINIS MEDICININIS IR VIKTIMOLOGINIS ASPEKTAI

2.1. Televizija kaip nepilnamečių elgesio formavimo veiksnys

Televizijos veiklą reglamentuojantys norminiai aktai nustato tam tikras ribas, kurias peržengus gali būti pažeisti atskirų individų ar visuomenės grupių interesai ar teisės. Tačiau kuriant teisine normas neįmanoma nustatyti, kokią įtaką informacija, nusižengianti norminių aktų nuostatoms, turės kiekvieno žiūrovo psichikai.

Imliausia naujai informacijai visuomenės grandis – vaikai, kurie stebi aplinką ir iš jos mokosi savarankiškai gyventi. Dėl to galima teigti, jog vaikai imliausi ir televizijoje pateikiamai informacijai, kitaip tariant, televiziją galima priskirti prie vieno iš nepilnamečių elgesio formavimo veiksnių. Amerikiečiai psichologai Robert A. Baron ir Deborah R. Richardson teigia: „Didžiausią susirūpinimą ir tėvams, ir specialistams kelia agresijos modeliai, demonstruojami per televiziją. Ir tai ne atsitiktinai, kadangi ir verbalinė, ir fizinė agresija mūsų televizorių ekranuose nėra retenybė“ (Baron, Richardson, 1997, 109). Smurto elementų turinčias laidas transliuoja ir dauguma lietuviškų kanalų.

Tiek garsinė, tiek vaizdinė informacija skirtingų individų įsimenama ir įsisavinama nevienodai. Taip pat ir ta informacija, kuri auditoriją pasiekia iš televizijos. Doc. dr. Alfredas Kiškis teigia: „Smurto vaizdai televizijoje negali būti traktuojami vienodai, kaip lygūs, kaip vienodai veikiantys žiūrovą, nes šie vaizdai gali būti labai skirtingi. Lygiai taip pat ir žiūrovai negali būti laikomi vienodais – tie patys smurto vaizdai skirtingiems žiūrovams gali daryti skirtingą poveikį. Svarbi ir aplinka, kurioje žiūrėjimas smurtas“ (Kiškis, 2004, 43). Taigi smurtinė informacija, kuri yra bendro informacijos srauto dalis, net ir gauta toje pačioje aplinkoje, visų vienodai nepaveikia.

Apie vienodas aplinkybes, kuriomis žiūrovas stebi televizijoje demonstruojamą smurtą, kalbėti negalima, nes identiškų sąlygų tiesiog negali būti, atsižvelgiant į kiekvieno žiūrovo asmeninę patirtį, jo ankstesnę auklėjimą, išsimokslinimą, socialinę aplinką ir kita. Kaip teigia Richard Jackson Harris, „neigiama socialinė aplinka – neturtas, rasizmas, perpildytos gyvenamosios sąlygos, narkotikai, lengvas prieinamumas prie ginklų, gatvės subkultūra neabejotinai paveikia labiau, negu televizija. Neigiama šeimos ir bendraamžių įtaka taip pat turi daug reikšmės agresyvumui“ (Jackson Harris, 1994, 187).

Tai, kad žmonės labiausiai veikia aplinkinių žodžiai ir veiksmai, yra vienas iš klasikinių socialinės psichologijos teiginių. Tačiau socialinė aplinka bei tam tikros

socialinės sąlygos (netinkamas auklėjimas, bendraamžių įtaka) gali veikti ir vaikų įpratimą žiūrėti televizijos laidas.

Labiau tikėtina, kad vaikas tam tikrą smurto apraišką pirmiausia pamato savo socialinėje aplinkoje, o ne televizijoje, ir tai nebūtinai yra tas smurtas, kurį visuomenėje priimta suvokti blogąja prasme. „Šeimos narių ir bendraamžių žodžiai ar poelgiai daro didžiulę, nors ir netiesioginę įtaką vaiko agresijai, veikia jo agresyvių elgesį. Pavyzdžiui, kai vienas iš tėvų baudžia vaiką, jis nori tik „išdėstyti pamoką“, be abejojimo nenorėdamas išmokyti atžalą elgtis agresyviai. Tokiu būdu šeimos narių ir bendraamžių žodžiai ir poelgiai, turintys įtakos agresijos protrūkiams, dažnai būna netyčiniai“ (Baron, Richardson, 1997, 106). Tačiau **televizija, skirtingai nuo vaiko artimųjų, smurtą demonstruoja tyčia**, veiksmo vaizdais ir žiaurumo elementais siekdama priversti žiūrovą bent atkreipti dėmesį į tai, kas rodoma ekrane.

Sunkiausia iš televizijos išmokto elgesio pasekmė gali būti pačių vaikų realiame gyvenime atkartojami ekrane matyti modeliai. Leidinyje „Kognityvioji masinės komunikacijos psichologija“ R. Jackson Harris pateikia pavyzdį, kai paaugliai žuvo žaisdami „Rusišką ruletę“, bandydami pakartoti žymiąją sceną apie išprotėjusius Vietnamo karo veteranus filme „Deer Hunter“ („Elnio medžiotojas“). Autoriaus nuomone, tai akivaizdus televizijoje matyto veiksmo atkartojimas: „jie tikrai negalėjo žinoti ar net pagalvoti apie tokį elgesį, nematę šio filmo“ (Jackson Harris, 1994, 188).

Nukentėjusiais nuo nepilnamečių smurtinių nusikaltimų dažniausiai tampa artimi arba atsitiktiniai asmenys (Jatkevičius, 2003, 47). Ne išimtis ir tie nusikaltimai, kuriuos galėjo išprovokuoti per televiziją stebėtas elgesys. Tai, kad vaikai nusikalstamo elgesio išmoksta iš televizijos, iliustruoja skirtingo laikmečio pavyzdžiai (nuo 8-ojo praėjusio amžiaus dešimtmečio iki šių dienų):

1. Bandydamas apiplėšti savo 82 metų kaimyną, penkiolikmetis amerikietis paauglys jį nušovė, kai senukas, pamatęs užpuoliką, pagrasino pranešias policijai. Vėliau advokatai teisme bandė įrodyti, kad šį nusikaltimą paauglys įvykdė laikinai praradęs sveiką nuovoką dėl ilgalaikio intensyvaus televizijos žiūrėjimo. Nepilnametis nušovė savo kaimyną kadangi ne per seniausiai matytame filme taip pat padarė ir filmo herojus, kai jam pagrasino iškviesti policiją. Advokatai nesugebėjo teisėjų ir prisiekusiųjų tarybos įtikinti kad jaunasis nusikaltėlis padarė nusikaltimą įtakotas smurtinių vaizdų televizijoje ir jis buvo nuteistas kalėti iki gyvos galvos (Jackson Harris, 1994, 189).
2. Devynerių metų mergaitę išprievartavo trys vyresnės mergaitės ir berniukas buteliu; prieš keturias dienas JAV NBC televizija buvo rodžiusi filmą „Gimusi

nekalta“ („Born innocent“), kuriame heroję išprievartaujama santechniko įrankiu. Nukentėjusiosios mama iškėlė televizijai 11 milijonų JAV dolerių ieškinį už tokio žiauraus filmo rodymą žiūrimiausiu metu. Kaltinamųjų advokatai teigė, kad nėra įrodymų, jog nusikaltimą įvykdę vaikai šį filmą matė, nors liudininkai teigė girdėję vaikus jį aptarinėjant. Byla dėl įkalčių stokos buvo nutraukta, tačiau NBC televizija po kurio laiko filmo kartojimą transliavo vėlai vakare, o minėtoji prievartavimo scena buvo iškirpta (Jackson Harris, 1994, 189).

3. Norvegijoje 1994 metais penkerių metų mergaitę užmėtė akmenimis, suspardė kojomis ir paliko šalti sniege jos žaidimo draugai, akivaizdžiai imituodami veiksmus, kuriuos jie matė televizijos šou. Dėl to ši televizijos laida buvo uždrausta trijuose Skandinavijos šalyse (Myers, 1998, 522).

Panašių pavyzdžių galima rasti ir Lietuvoje. Viename interviu Kauno nepilnamečių auklėjamųjų darbų kolonijos psichologė Rolanda Černevičienė teigia, jog kolonijoje gyvenančių paauglių žiaurumą ir iškreiptas gyvenimo vertybes yra įskiepijusi televizija: „Jei metaliniais strypais daužomas, visokiais būdais kankinamas personažas stebuklingai išlieka gyvas ir keliauja iš serijos į seriją, tai kodėl neužvožus panašiu strypu bendraamžiui per galvą ir neįstūmus jo žiemą nuogo į eketę? Juk jam nieko baisaus neatsitiks“ (Skučaitė, 2002). Psichologė pateikė pavyzdį, kai vienas iš patekusių į koloniją žmogžudžių teisinosi į žmogų šovęs tik vieną kartą, ir pastarajam mirus, nepilnametis negalėjo patikėti, kad vienu šūviu įmanoma nušauti žmogų, nes filmuose daug kartų šauna, kol nušauna. Kauno nepilnamečių kolonijos direktoriaus pavaduotojas Aleksandras Šeputa sako, jog nepilnamečių nusikaltėlių beveik nedomina knygos, o daugiausiai susidomėjimo kelia filmai, kuriuose daug šaudoma ir žudoma (Skučaitė, 2002). Šiuos teiginius patvirtina ir 2000 m. gegužės – birželio mėn. minėtoje kolonijoje atlikto tyrimo išvados: 74 proc. nuteistųjų per televiziją mėgsta žiūrėti veiksmo filmus, kuriuose daug muštynių ir kitokių smurto elementų (Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000, 39-40).

Klaidinga manyti, kad smurto modeliai, matomi televizijos ekrane, paveikia tik vaikus ir nesusiformavusias asmenybes. Šį teiginį psichologas David. G. Myers grindžia žurnale „TV Guide“ pateiktais mokslinių tyrimų rezultatais: apklausius 208 kalinius, devyni iš dešimties manė, kad iš televizijos laidų apie nusikalstamumą galima išmokti naujų kriminalinių triukų; keturi iš dešimties pasakė, kad jie bandė įvykdyti kai kuriuos nusikaltimus, pamatytus kadaise televizoriaus ekrane (Myers, 1998, 518). Taigi, kalbant apie televizijos poveikį suaugusiesiems, reikšmingas sąmoningumo veiksnys – suaugusieji, skirtingai negu vaikai, didesnę dalį informacijos gali įvertinti ir sąmoningai ja pasinaudoti

arba ne. Tačiau šiame darbe nagrinėjama, kaip televizijoje demonstruojamas smurtas veikia nepilnamečių nuostatas ir elgesį.

Trukmės požiūriu A. Kiškis smurto žiniasklaidoje poveikį skirsto į **trumpalaikį** (tiesioginį) ir **ilgalaikį**. Trumpalaikis poveikis gali būti apibūdinamas paprastais priežastiniais ryšiais tarp ekrane matyto smurto ir jį stebėjusio asmens poelgių. Ilgalaikis poveikis traktuojamas kaip interaktyvus procesas, apimantis daug skirtingų veiksnių ir sąlygų (Kiškis, 2004, 43). Priklausomai nuo to, ką televizijoje demonstruojamas smurtas paveikia, mokslininkas poveikį skirsto į penkias kategorijas:

1. Fiziologinį;
2. Emocinį;
3. Pažintinį;
4. Nuostatų (požiūrių);
5. Elgesio.

Šio darbo autorės nuomone, nėra tikslinga nagrinėti smurto poveikį atskirai nuostatų (požiūrių) ir elgesio kategorijomis, nes jos, kaip ir likusios dvi (išskyrus fiziologinį poveikį), gali būti neatskiriama susijusios. Taigi smurtą televizijoje ir tai, kokia jo daroma įtaka, tikslingiausia analizuoti psichologiniu, pedagoginiu ir medicininiais aspektais.

2.2. Psichologinis aspektas

Dažnai tenka pastebėti, jog vaikai nemėgsta ar bent stengiasi parodyti, kad nemėgsta tų laidų, kurių kūrėjai primygtinai pabrėžia, kad jos skirtos būtent vaikams. Jie mieliau renkasi, pavyzdžiui, „Be tabu“, „TV pagalbą“ ar kitas suaugusiems skirtas laidas ar filmus. Panašių televizijos programų veikėjų kalba bei veiksmai gali neigiamai formuoti vaikų elgesio stilių.

Amerikiečio psichologo Edward Donnerstein teigimu, „bloga linkintis psichologas tikriausiai nerastų geresnio būdo, kuris taip padėtų ugdyti žmonių abejingumą žiaurumui, kaip įvairių smurto vaizdų – muštynių, žudynių ir kt. – rodymas per televiziją. Ilgalaikis smurto žiūrėjimas per televiziją skatina nejautrumą matant realaus gyvenimo smurtą ir smurto aukas, o tai gali sukelti agresiją, nukreiptą prieš kitus žmones“ (Donnerstein, 2004). Panašiai rašo ir R. Jackson Harris: „Žiūrint daug smurto per televiziją tampame nebe tokie jautrūs smurtui, pavargę ir mažiau susierzinę. Smurtas taip labai mūsų nebejaudina. Mes priprantame matyti sumaitotus, negyvus žmones kiekvieną vakarą per televiziją ir mus

palaiptiesiems tai nelabai jaudina“ (Jackson Harris, 1994, 195). Šis psichologas pateikia pavyzdį, kuriame sakoma, jog po smurtinės televizijos programos šeštokai ne taip jautriai reagavo į kitą smurtinį filmą – priešingai negu tie, kurie iš pradžių pasižiūrėjo nesmurtinius vaizdus (Jackson Harris, 1994, 195).

Kadangi brendimo procesas skirtingo amžiaus vaikams vyksta nevienodais tempais, galima teigti ir tai, kad skirtingo amžiaus vaikai nevienodai priima ir įsisavina informaciją. Taigi ir smurtinė informacija skirtingo amžiaus vaikams turi nevienodą poveikį, tačiau, remdamasis užsienio autoriais (Whitney, Wartella, 2001; Josephson Wendy, 2004), A. Kiškis išskiria kai kurias bendresnes ypatybes:

1. **Intelektu lygmuo.** Jaunesnio amžiaus vaikai gali sunkiau susieti toje pačioje programoje (laidoje ar filme) vaizduojamas scenas ir daryti iš jų klaidingas išvadas. Daugelyje filmų, programų nusikalstamas ar smurtinis elgesys nėra baudžiamas iki pat filmo pabaigos. Šiuo atveju ypač svarbus tampa bausmės ir atpildo laiko pasirinkimas. Jaunesni vaikai sunkiau susieja pradinį smurtą ir bausmę už jį, todėl jie gali tikėti, kad smurtas nebaudžiamas.
2. **Socialinio pripažinimo siekimas.** Vaikai yra jautrūs socialiniam pripažinimui, ypač tarp bendraamžių. Televizijoje dažnai matydami tai, kad panaudojant smurtą galima įgyti geresnį socialinį statusą (pavyzdžiui, tapti grupės asmenų lyderiu), jie turi didesnę riziką naudoti smurtą.
3. **Savęs identifikavimas su televizijos personažais.** Vaikai dažnai imituoja herojus, turinčius magišką galią, ir smurtauja kaip filmų herojai.
4. **Tikėjimas smurto televizijoje realizmu.** Vaikai maždaug iki 8 metų amžiaus sunkiau skiria tikrovę nuo fantazijos. Animacinių filmų herojai (taip pat ir išgalvoti vaidybinių filmų personažai) gali būti suvokiami kaip realiai egzistuojantys. Net ir vyresnio amžiaus vaikams per televiziją ilgai veikiamiems informacijos, kuri reklamuoja idėją, kad smurtas yra malonumas arba tinkamas būdas spręsti problemas, kyla didelė rizika perimti atitinkamas nuostatas ir elgesį.
5. **Jautrumas įspūdžiams.** Daugkartinis smurto rodymas sumažina žiūrovų jautrumą, daro juos apatiškus didėjančio realaus smurto atžvilgiu arba indiferentiškus aukų padėčiai.
6. **Suaugusieji** yra atsparesni žalingai smurto įtakai. Tačiau ir vyresnio amžiaus žmonėms smurto televizijoje žiūrėjimas daro įtaką. Tai pripratimas prie smurto, atitinkamų situacijų vertinimo ir elgesio jose stereotipų sąmonėje susikūrimas ir kita. Pasak A. Kiškio, kai kurių mokslininkų įrodinėjama, kad smurtas tarp

suaugusių žmonių yra vaikystėje žiniasklaidos paliktas pėdsakas (Kiškis, 2004, 42-43).

Iš šių ypatybių verta pabrėžti, jog daugiausia iš karto pastebimos žalos gali padaryti savęs identifikavimas su televizijos personažais ir tikėjimas smurto televizijoje realizmu, ypač jei demonstruojamos realios smurtinės scenos. R. Jackson Harris manymu, „sunkiausia smurto forma televizijoje vaikams yra naujienose ir dokumentikoje, kadangi šio tipo programos rodo tikrus, o ne suvaidintus faktus“ (Jackson Harris, 1994, 192). Mokslininkas taip pat teigia, jog mažas vaikas gali suvokti, kad kažkas iš tikrųjų miršta, kai rodoma smurtinė mirtis laidoje apie policiją, tačiau jis atskiria aktorių, kuris tik apsimeta kad miršta (Jackson Harris, 1994, 192).

Londono universiteto profesorius, Vaikų, jaunimo ir žiniasklaidos studijų centro steigėjas David Buckingham teigia, kad atsakas į išgalvotą siužetą ir tikrovišką siužetą yra skirtingas: „Jei vaikas nesuvokia rodomo išgalvoto siužeto, realistinis smurto siužetas, rodomas naujienose, jį paveiks labiau, nei panašus siužetas fantastiniame filme ar laidoje. Tos laidos, kuriose neaiškiai suprantama riba tarp išgalvoto pasaulio ir realybės, pavyzdžiui, nusikaltimo atkūrimas, kuri suvaidina aktoriai, gali sukelti nemažai problematiškų ir dvilypių reakcijų“ (Buckingham, 1997, 7). David G. Myers, remdamasis Amerikoje atliktais tyrimais, rašo, jog prievartos scenų televizijos programose keturis kartus daugiau nei švelnumo epizodų, taip pat televizija visais įmanomais būdais modeliuoja nerealų pasaulį: „Policininkai televizijos laidose šaudo iš ginklo beveik kiekviename epizode; tikri policininkai Čikagoje šaudo iš savo asmeninio ginklo vidutiniškai vieną kartą per 27 metus“ (Myers, 1998, 523).

Andrea Millwood Hargrave straipsnyje „Kaip vaikai supranta ekrano smurtą“ plėtoja mintį, kad „scenos, kuriose yra „fantastinio“ smurto yra laikomos ne tokiomis žiauriomis kaip scenos, kuriose smurtas yra realus ir galimas realiame gyvenime (tokias scenas galima pamatyti naujienose ir dokumentikoje). Iš visų smurtinių epizodų, rodomų vaikams, naujienose vaizduojamas smurtas daro didžiausią poveikį, kadangi smurtas čia nukreiptas prieš kitus vaikus ar žmones, kuriuos vaikas gali sutapatinti su savo aplinka“ (Millwood Hargrave, 2003, 43).

Iš paminėtų teiginių galima daryti išvadą, kad **vaikai ne visuomet suvokia, ar televizijoje demonstruojamas smurtas realus**, o tie ekrano herojai, kurie nėra identifikuojami ar kurių negalima sutapatinti su savo aplinkos žmonėmis, sulaukia mažiau užuojautos ir apskritai mažiau vaiko reakcijos. Taigi net ir realistiški smurtiniai vaizdai tokiu atveju vaikui turi mažiau įtakos. Kai vaikas tiki, jog televizijoje parodytas vaizdas ar žinia labiau paveikia kitus, bet ne jį patį, pasireiškia „*trečiojo asmens*“ efektas. „Trečiojo

asmens“ efektas pirmą kartą buvo aprašytas 1983 metais Davisono studijoje. Vėlesni šio efekto tyrimai parodė, kad „trečiojo asmens“ efektas daro televizijos smurtą visuomenėje lengviau suvokiamą ir priimamą (Banning, 2001; Pernell, 2001).

Atvirkštinė reakcija „trečiojo asmens“ efektui – savęs identifikavimas su televizijos laidų ar filmų herojais. Susitapatinimas su personažais gali būti logiškai pagrįstas, televiziją vertinant kaip verslo instituciją: „Komeracinė televizijos industrija reikalauja neatidėliotinos diskusijos apie tai, ką televizija parodė ką tik ir skatina žiūrovą pakartoti tai, ką jis pamatė: televizija kuria reklamuoja modelį vartojimui“ (Myers, 1998, 523).

Teigiama, jog išmokymo pagrindas – kartojimas. Įteigti ir išmokyti galima netgi tai, kas nėra teisinga, taip pat – netikra. Nagrinėjamai temai tai reikšminga tuo, kad nuolatinis agresijos stebėjimas gali iškreipti realybės suvokimą. Kaip rašo R. A. Baron ir D. R. Richardson, „žmonės, dažnai stebintys smurtą, linkę jo laukti ir priimti supantį pasaulį kaip priešiška nusiteikusį jų atžvilgiu. Toks iškreipimas lengvai gali privesti prie nenatūralaus grėsmės pojūčio ir polinkio reaguoti agresyviai“ (Baron, Richardson, 1997, 107). Taip pat, remdamiesi keletu mokslininkų (Cline, Croft & Courier, 1973; Rule & Ferguson, 1986; Thomas Horton, Lippincott & Drabman, 1977), R. Baron ir D. R. Richardson teigia: „Nuolatinis smurto scenų stebėjimas palaiapsniui praranda emocionalų agresijos priėmimą ir didina abejingumą kitų skausmui. To rezultatas – stebėtojas tiek pripranta prie smurto ir jo pasekmių, kad nustoja jį vertinti kaip ypatingą elgesio formą, ir dabar faktiškai niekas jo nestabdo nuo dalyvavimo tokiuose veiksmuose“ (Baron, Richardson, 1997, 106). Vadinas, dažnai ir periodiškai matant smurtą ir nepatiriant neigiamų pasekmių (pavyzdžiui, fizinio skausmo) slopinama negatyvi reakcija į smurtą, prie smurto priprantama, jis suvokiamas kaip natūralus elgesys.

Kiek televizijoje demonstruojamo smurto dažnas stebėjimas gali turėti ilgalaikio poveikio – nustatyti sunku. Mokslininkai teigia, kad dažnai matomos naujienos apie karą ir smurtą sukuria tokią būseną, kai žiaurūs vaizdai ima nebejaudinti (Jackson Harris, 1994, 197), o žmogus, dažnai tapdamas smurto liudininku, „apsibrėžia naujas agresyvaus elgesio ribas, t.y. mokosi verbalinių ir fizinių veiksmų, kurie anksčiau neegzistavo jo elgsenos repertuare ir kurių pagalba galima pakenkti aplinkiniams“ (Baron, Richardson, 1997, 106).

Televizijoje rodomas smurtas gali sukelti daug ir įvairių trumpalaikių efektų, tačiau vienas iš geriausiai pastebimų ir dažniausiai pasitaikančių – baimė. M. Fürst nuomone, atliekant eksperimentus, kuriais tiriamas neigiamas televizijos poveikis, pernelyg mažai atsižvelgiama į vaizduojamos prievartos sukeltą baimę, kuri „ypač didelė tada, kai vaikas žiūri įsijautęs ir praranda ryšį su realia patirtimi“ (Fürst, 1999, 344). Profesorė Joanne Cantor iš Viskonsino universiteto remdamasi savo atliktais tyrimais teigia, kad

stiprios ir trikdančios baimės, sukeltos televizijos, yra daug dažnesnės nei žmonės įsivaizduoja. 43 procentai apklaustų tėvų teigė, kad jų vaikai buvo taip išgąsdinti to ką matė per televizorių, jog jų baimė tęsėsi net baigus žiūrėti televizorių. Stiprios ir ilgai išliekančios emocinės reakcijos, miego sutrikimai, baimė domėtis įprasta veikla – dažna per televiziją stebėjusių smurtą ir agresiją vaikų reakcija (Cantor, 1997).

Šio darbo autorė 2006 m. balandžio mėn. organizavo ir vedė apskritojo stalo diskusiją Vilniaus J. Ivaškevičiaus jaunimo mokyklos pedagogams. Pedagogai išsakė susirūpinimą tuo, jog dažnai pastebi vaikus mėgdžiojant televizijos filmų ir laidų veikėjus. Eksperto interviu metu psichologė Renata Garckija taip pat teigė savo darbo praktikoje dažnai pastebinti akivaizdžius elgesio modelius, išmokus iš televizijos rodomų animacinių filmų (žr. 2 priedą). Mokslininkų manymu, tėvai dažniau rūpinasi ne pačiu faktu, kad jų vaikai žaisdami mėgdžioja per televiziją matytas kovas, bet labiau jie nerimauja dėl to, kas jų vaikus gąsdina ir liūdina pasižiūrėjus televiziją. David Buckingham ir Mark Allerton, 1994-1995 metais tyrė vaikų emocinę reakciją į televiziją, nustatė, kad vaikai dažnai išgyvena neigiamą emocinę reakciją į televiziją – baimę, pasibjaurėjimą, liūdesį ir nerimą. Dauguma vaikų galėjo prisiminti blogus sapnus ar košmarus, kuriuos įvardijo kaip reakciją į smurtines televizijos programas (Buckingham, 1997).

JAV psichologai Leonard D. Eron ir L. Rowell Huesman, gavę išvadas apie agresijos vaizdavimą televizijoje, atliko eksperimentą: Čikagos vaikams aiškino, kad televizijos programos rodo netikrą pasaulį, kad blogis – smurtas, agresija ir panašiai – nėra tokia veiksminga konfliktų sprendimo priemonė, kaip vaizduoja televizija. Po dviejų metų, atlikus pakartotinį tyrimą, paaiškėjo, kad vaikams stebėtos per televiziją smurto scenos darė mažesnę įtaką negu vaikams, kurie to nebuvo mokomi (Myers, 2000, 658-659). Remiantis šiuo pavyzdžiu, jeigu mokytojai ir klasių auklėtojai vaikams aiškintų, kad per televiziją matomo smurto nereikia mėgdžioti, galima tikėtis, jog vaikai taptų mažiau agresyvūs.

2.2.1. Agresyvaus nepilnamečių elgesio motyvacija

Socialinio išmokimo teorija teigia, jog naujų agresyvaus elgesio formų galima išmokti stebint tam tikrą elgesio modelį, matomą socialinėje aplinkoje ar vaizduojamą televizijos ekrane. David G. Myers manymu, „žiūrėdami TV programas vaikai gali „išmokti“, kad fizinė prievarta yra veiksmingas būdas kitiems kontroliuoti“ (Myers, 2000,

281). Socialinio išmokymo teorija išskiria tris agresyvaus elgesio modeliavimo efektus (Valickas, 1997; Žukauskienė, 2002):

- agresyvus elgesys yra išmoktas arba įgytas (stebėdami šį modelį, nepilnamečiai gali išmokti naujų agresyvaus elgesio formų; elgesys retai motyvuojamas, remiantis vienu modeliu: iš daugelio modelių vaikas gali sukurti savo unikalų agresyvaus elgesio modelį);
- įvairūs stimulai arba situacijos sukelia agresiją (stebėdami modelį, vaikai intuityviai elgiasi agresyviai dėl to, kad tai jau anksčiau yra išmokę; pagal šį modelį galimas slopinimo panaikinimas: stebėtojas mato modelį, atliekantį draudžiamus agresyvius veiksmus ir nepatiriantį nemalonių padarinių);
- tam tikri veiksniai palaiko agresyvų individo elgesį (agresyvus elgesys gali pasireikšti tik susidarius palankioms sąlygoms).

Šios teorijos kūrėjas kanadietis psichologas Albert Bandura nurodo, kad agresija yra išmoktas elgesys ir niekuo nesiskiria nuo bet kurios kitos vaiko įgytos elgesio formos (Bandura, 2000). Agresiją gali tiesiogiai skatinti kiti asmenys, gyvų arba nufilmuotų elgesio modelių stebėjimas, padidėjęs fiziologinis sužadinimas, aplinkos stresai (pavyzdžiui, kaitra, stiprus ar nemalonus garsas, grūstis ir kt.). R. Jackson Harris sako, jog žmonės greičiausiai linkę imituoti agresyvų elgesį, kai agresiją vykdo patrauklus, gerbiamas ar prestižą turintis veikėjas. Tokių savybių neturintis agresorius tokios reakcijos nesulaukia (Jackson Harris, 1994, 191). Profesorė Ursel Mielke sako: „Jėgos vaizdavimas bus mėgdžiojamas tik tuo atveju, kai televizijoje rodomi pavyzdžiai sutampa su paties patyrimu bei veikimo struktūromis, kai pvz., paaugliai namuose susiduria su jėga arba patys neišmoko agresyvių impulsų valdymo taisyklių“ (Mielke, 1997, 53).

Sociologo Vytauto Dumbliausko nuomone, „masinio informavimo priemonės atlieka diskutuotiną vaidmenį socializacijoje: teigiamas jų poveikis persipynęs su neigiamu“ (Dumbliauskas, 1999, 17). Taigi ir televizijos svarbą vaiko elgesiui suabsoliutinti būtų klaidinga. Mokslininkai nurodo, jog svarbiausi vaikų socialinio elgesio (taip pat ir agresyvaus) modeliai yra jam reikšmingi žmonės – tėvai, vyresni broliai ar seserys, auklėtojai, bendraamžiai (Valickas, 1997; Žukauskienė, 2002, ir kiti). Tačiau, kaip knygoje „Vaiko teisių apsauga Lietuvoje“ rašo Gintautas Sakalauskas, „visuomenė yra susidariusi klaidingą įspūdį, kad jaunoji karta yra tapusi žiniasklaidos priemonių auka. Kur kas korektiškiau teigti, kad jaunimas aktyviai naudojasi žiniasklaidos teikiama informacija, kuri atlieka įvairialypę funkciją. Žiniasklaida padeda identifikuoti save su tam tikra amžiaus grupe, kultūros srovėmis, aktualiomis mados formomis, kūno kalba, gestais, šokių stiliais ir pan. T.y., žiniasklaida siūlo identifikavimosi galimybes jaunuoliams,

ieškantiems savo veido ir savo asmenybės“ (Sakalauskas, 2000, 35). Vadinasi, televiziją galima laikyti vienu iš veiksnių, galinčių atsitiktinai vaikui parodyti, kaip ir kada reikia elgtis agresyviai ir kada save kontroliuoti, o jos įtaka vaiko socializacijos procese gali labiausiai išryškėti tada, kai vaikas dirbtinai išskiriamas ar neišvengiamai išsiskiria su tėvais ar globėjais.

Kriminologija įvardina tris pagrindines teorijas, pagal kurias aiškinamas smurto visuomenės informavimo priemonėse žalingas poveikis nepilnamečių elgsenai:

1. **Stimuliavimo teorija.** Televizijoje matomas smurtas suvokiamas kaip stimulus elgtis panašiai. Remiantis šia teorija, vaikas perima televizijoje demonstruojamą smurtą. Tai skatina jo agresyvumą bei polinkį griauti, siekiant asmeninių tikslų.

2. **Habitualizavimo teorija** teigia, kad nuolat žiūrint brutalias scenas, atbunka jausmai, priprantama prie kasdienio smurto, galiausiai skatinama nuostata siekiant asmeninės naudos pasitelkti prievartą.

3. **Katarsio teorija.** Pagal šią teoriją, ekrane matomas smurtas malšina smurto poreikį bei mažina galimybes pasireikšti žiūrovo agresyviai elgesiui. Manoma, kad stebint smurtinius aktus per televiziją, žmogus iš šalies pamato tarsi savo paties agresiją, įvyksta užslopintų agresyvių impulsų išlaisvinimas ir dėl to sumažėja agresyvi įtampa bei ateina palengvėjimas.

Pirmuoju atveju pabrėžiamas veikimo modelių konkrečiose situacijose parėmimas, antruoju – pripratimas prie agresyvaus elgesio, o trečiuoju akcentuojami priešingi dalykai, negu dviem pirmaisiais (Sakalauskas, 2000). Antanas Jatkevičius savo daktaro disertacijoje „Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija“ išskiria dar ir **sulaikymo** teoriją, artimą katarsio teorijai. Šia teorija remiantis, smurto scenų žiūrėjimas per televiziją „pristabdo“ nepilnamečio žiūrovo psichiką. Kaip rašo A. Jatkevičius, „agresyvos fantazijos apie kieno nors kito smurtavimą kelia nerimą, kaltės jausmą ir bausmės baimę, o tai sukelia agresyvių paskatų slopinimą. Baimė dėl kitų agresijos sumažina savąją agresiją“ (Jatkevičius, 2003, 71). R. Garckija taip pat įvardija galimą smurtinių scenų **apsaugančią** funkciją, kai vaikai išsigąsta ir neįsitraukia į blogas kompanijas, neįsivelia į muštynes ir panašiai (žr. 2 priedą).

Tačiau psichologė Maria Fürst teigia, kad **eksperimentai katarsio teorijos nepatvirtino**, priešingai nei smurto scenų ir agresyvių žiūrovo veiksmų tarpusavio sąryšį (Fürst, 1999, 181). Taigi analogiškai galima daryti prielaidą, jog eksperimentų metu nepasitvirtintų ir sulaikymo teorija.

Agresyvaus nepilnamečių elgesio motyvacijos modelių esama daug ir įvairių, tačiau A. Kiškio nuomone, įtakingiausios yra trys mokslinėje literatūroje išskiriamos poveikio formos (Kiškis, 2001, 41):

- 1. Agresyvių nuostatų ir elgesio išmokimo.** Šį modelį apibrėžia anksčiau minėtoji A. Bandura socialinio išmokimo teorija – viena iš įtakingiausių teorijų, aiškinančių smurto televizijoje poveikį. Pagal šį modelį, žmogus elgesio mokosi iš aplinkos (taigi ir iš televizijos) ir pagal tai sprendžia, koks elgesys yra tinkamas (už kokią elgesį apdovanojama) ir koks – netinkamas (už kokią baudžiama). A. Kiškio nuomone, agresijos išmokstama jauname amžiuje ir ji tampa sunkiai paveikiama vyresniame amžiuje (Kiškis, 2001, 41). Tačiau, kaip teigia psichologė Renata Garckija, net animaciniuose filmuose demonstruojamas netinkamas pavyzdys vaikams, kaip užsitarnauti meilę, pripažinimą ir pagarbą, nes animacinių filmų herojai yra apdovanojami neatsižvelgiant į tai, kad jie prieš tai sumuša ar apgauna „blogiuką“: „Už ką realiam gyvenime mes baudžiam vaikus, filmukuose jie mato, kaip tie herojai už tai paskatinami. Dėl to jie ir išmoksta to elgesio“ (žr. 2 priedą). Remdamasis J. Groebel, A. Kiškis rašo, jog tyrimais Europoje ir JAV nustatyta, kad apie 75 proc. atvejų televizijos ekrane matomi agresoriai nesulaukia jokių neigiamų pasekmių ar net jiems būna atlyginta, dėl to, suvokdami rodomą smurtą kaip sėkmingą problemų sprendimo būdą, žiūrovai gali imituoti televizijoje rodomus elgesio modelius (Kiškis, 2001, 41).
- 2. Jautrumo sumažinimo.** Kaip teigia šios teorijos autorius Leonard Berkowitz, daugelis žiniasklaidos poveikių yra tiesioginiai, laikini ir trumpalaikiai. Žiūrovai daugiau ar mažiau save identifikuoja su smurto televizijoje subjektais. Dėl to sumažėja įgimtas asmenų, mėgstančių žiūrėti smurtines televizijos programas, jautrumas smurtui, ir tokie žmonės yra labiau linkę naudoti smurtą tarpasmeniniuose santykiuose.
- 3. Smurto subkultūros.** Šis modelis paremtas Rowell Huesman socialinio vystymosi teorija ir kitaip dar vadinamas baimės ir agresijos palaikymo modeliu. Remiantis teorija, socialinis elgesys yra kontroliuojamas tam tikrų elgesio scenarijų, šablonų, kurie „įrašomi į atmintį“ vaikystėje, o reikiamu momentu pritaikomi pasirenkant elgesio variantus. Lygiai taip pat gali būti išsąmoninamas bei vėliau atkartojamas ir per televiziją matytas smurtinis elgesys: „Ilgainiui smurto televizijoje žiūrėjimas gali padėti susiformuoti

smurtinio elgesio nuostatomis (smurto subkultūrai) – smurtas laikomas normalia ir adekvačia šiuolaikinės visuomenės savybe“ (Kiškis, 2001, 41).

2.2.2. Smurtinių programų demonstravimo ir žiūrėjimo priežastys

Psichologijos ir komunikacijos teoretikai (Cantor, 1998; McLuhan, 2003; Bushman 1998 ir kiti) teigia, jog smurtinių televizijos programų demonstravimo ir jų žiūrėjimo priežastys yra analogiškos: žiūrima todėl, kad televizija tai rodo, o rodoma dėl to, kad tokios programos pritraukia auditoriją. Tačiau tokie aiškinimai neatskleidžia tikrosios situacijos, todėl priežastis, dėl ko vaikai žiūri smurto elementų turinčias laidas ir filmus, lygiai taip pat, kaip ir jų transliavimo motyvus, tikslinga panagrinėti nuodugniau.

Iš Lietuvoje transliuojamų televizijos kanalų, tik du yra kontroliuojami valstybės (LTV ir LTV 2 kanalas). Visos kitos televizijos stotys – privataus kapitalo įmonės. Komercinė televizijos prigimtis leidžia teigti, kad tokios televizijos darbas bus pagrįstas pelno siekimu.

Žiniasklaidos teoretikas Marshall McLuhan teigia, jog geriausią laiką (prime time) televizija skiria tam, ko pageidauja didžiausia auditorijos dalis: „Medijų savininkai visuomet stengiasi duoti publikai tai, ko ji nori, nes jie supranta, kad jų galia yra pati medija, o ne jos pranešimas ar programa“ (McLuhan, 2003, 212). Knygoje „Kaip suprasti medijas“, M. McLuhan rašo: „Tikros žinios yra blogos žinios – blogos žinios apie koki nors žmogų arba kokiems nors žmonėms“ (McLuhan, 2003, 200). Mokslininko nuomone, blogos žinios padeda parduoti reklamą: „Reklama yra žinios. Jos bėda ta, kad tai visuomet geros žinios. Norint išlyginti įspūdį ir parduoti geras žinias, reikia turėti daug blogų žinių“ (McLuhan, 2003, 206).

Vaidybiniuose ir animaciniuose filmuose muštynės, susišaudymai, kraujas ar kiti smurtiniai elementai akcentuojami kaip svarbūs siužeto momentai. Tokiu būdu negatyvioms žinioms suteikiamas reikšmingumo atspalvis. Kriminalinės-socialinės publicistikos laidose, pasakojimas taip pat hiperbolizuojamas ir dramatinizuojamas, siekiant įtikinti auditoriją, kad rodomas įvykis yra nepaprastas. J. Cantor teigia, jog žmonės žiūri siaubo filmus todėl, kad saugiu atstumu gali pamatyti tai, kas baisu, dėl to ir televizijos laidų kūrėjai stengiasi „prisotinti savo pasakojimus žiaurumo ir konstruoti juos taip, kaip konstruojami filmai“ (Cantor, 1998, 92).

Europos žiniasklaidos instituto generalinio direktoriaus prof. dr. Jo Groebel manymu, televizijos programos ar filmai, kuriuose rodomas smurtas vaikus žavi dėl

veiksmo: „Tai esminis procesas, kodėl smurtas vaikams, o ypač berniukams, toks patrauklus“ (Groebel, 2004, 130). M. Fürst nuomone, „vaikui reikia *action*“ (Fürst, 1999, 343). Mokslininkės nuomone, maždaug nuo dešimties metų vaikai pradeda domėtis ir filmo turiniu, ne tik vaizdinės išraiškos priemonėmis, bet labiausiai jiems rūpi veiksmas, kuris turi būti įdomus ir įvairus. Psichologė Renata Garckija taip pat teigia, kad vaikams ką kita žiūrėti neįdomu, neužtenka kantrybės, o „veiksmas intelekto neapkrauna. Tiesiog yra veiksmas, ir jis pats savaime išlaiko vaikų dėmesį“ (žr. 2 priedą).

Smurto paplitimą žiniasklaidoje A. Kiškis aiškina tuo, jog smurtinė veiksmo produkcija yra santykinai pelningesnė negu kitų žanrų: „Veiksmo filmuose reikia santykinai mažiau sudėtingų siužetų ir charakterių. Veiksmo kalba yra paprasta ir visuotinai suprantama. Norint pritraukti žiūrovą veiksmo filmuose, lyginant su komedija ar drama, ne toks svarbus yra geras scenarijus ar gera vaidyba. Visa tai veikia išlaidų ir pajamų santykį žiniasklaidos versle ir atitinkamą pasirinkimą – smurto produkciją“ (Kiškis, 2004, 40). Mokslininko nuomone, natūralu, kad perpildytoje žiniasklaidos rinkoje būtent reksmingas, šiurkštus, šokiruojantis turinys patraukia žiūrovų dėmesį, nes tai yra žmogaus, kaip sociobiologinės būtybės, savybė (Kiškis, 2004).

Kaip galima spręsti iš čia minimų teiginių, komercinės televizijos yra linkusios naudotis smurtine produkcija tam, kad uždirbtų pinigus. Tačiau Žurnalistų etikos inspektoriaus Romo Gudaičio teigimu, tai nutolsta nuo svarbiausių žiniasklaidos vertybių: „Žiniasklaida – ypatingas verslas, kuriame savininkų interesai jokių būdu neturi užgožti svarbiausių visuomenės informavimo tikslų bei principų. Reikėtų prisiminti ir pamatines visuomenės informavimo taisykles, jog žinios, informacija nėra nei leidėjų, savininkų ar žurnalistų nuosavybė, nei jų prekė“ (Gudaitis, 2004).

Televizijos noras pritraukti kuo didesnę auditorijos dalį yra savaime suprantamas. Tačiau negali būti pateisinamas siekis pasinaudoti vaikais, rodant jų nuostatas ir elgesį galinčias neigiamai paveikti programas, ir taip bandant pelnyti didesnius reitingus. Kaip rašo J. Cantor, „televizijos vaikų laidų prodiuseriai ginčijasi, kad jų kuriamos TV programos ir filmai su smurtiniais vaizdais yra būtent tai, ko reikalauja auditorija. Kai kurie netgi mano, kad patikimiausias būdas prie televizijos ekranų pritraukti vaikus yra smurtas“ (Cantor, 1998, 89).

Galima pastebėti, jog žiaurių animacinių filmų kūrimas glaudžiai susijęs su vaikams gaminamais žaislais. Didelė dalis žaislų vaizduoja agresyvius filmukų herojus (Čapliginaitė, 2004, 49). Dėl to galima daryti prielaidą, jog tokie animaciniai filmai bus kuriami tol, kol egzistuos žaislų pramonė, ar atvirkščiai – kol bus rodomi smurtiniai

animaciniai filmai, tol žaislų gamintojai prekiaus agresyvius herojus vaizduojančiais žaislais, taip pastiprindami ekrane vaikų matyto smurto poveikį.

Vokietis psichologas prof. dr. Christian Büttner sako, jog „pajėgti žiūrėti į šlykščiausias scenas, į brutaliausius žalojimus, ir tai stebint nereaguoti yra vienas iš idealų, labai vertinamų jaunimo tiek dabar, tiek anksčiau“ (Büttner, 1998, 69). Mokslininko teigimu, smurtiniais ir siaubo filmais domisi jaunuoliai, kurie fiziniu, socialiniu ir mokymosi mokykloje požiūriu jaučiasi nepilnaverčiai, taip pat diskriminuojami bendraamžių ar kitų grupių: „Kruvinas siaubo filmas, kurį jie gali rekomenduoti kitiems, suteikia jiems galimybę ypatingą nejautrumą demonstruojančia elgsena priartėti prie šutvės idealų ir taip išsikovoti pripažinimą“ (Büttner, 1998, 69).

Tačiau pastaruoju metu aiškėja reklamos užsakovų tendencijos orientuotis ne tik į turinčią aukštus reitingus, bet ir į kokybišką žiniasklaidą. Amerikos Psichologų Asociacijos tyrimais nustatyta, kad žiaurumas ekrane silpnina atmintį komerciniams pranešimams. Leidinyje „Journal of Experimental Psychology: Applied“ 1998 m. paskelbtos psichologo Brad J. Bushman atliktų tyrimų išvados. Mokslininkas tyrė 400 studentų gebėjimą prisiminti reklamą po žiauraus ir po neutralaus turinio televizijos programos, taip pat žiūrovų jausmus, pamačius ekrane žiaurius vaizdus. Paaiškėjo, kad žmonės, žiūrėję nešvankaus ar žiauraus turinio filmus, reklaminius pranešimus atsiminė prasčiau (Bushman, 1998). Tai galima paaiškinti, kad televizijos žiaurumas sukelia žmonėms pyktį, supykę žiūrovai susikoncentruoja į save, į emocijų tramdymą ir tai atitraukia žiūrovų dėmesį nuo reklamos pranešimų turinio.

Pateikdama prieš 28 metus atliktų tyrimų rezultatus, J. Cantor rašo, jog televizijos filmas su smurtiniais elementais vaikams patiko labiau nei be smurtinių elementų, tačiau skirtumas buvo per mažas, kad būtų galima daryti kategoriškas išvadas. Taip pat žlugo teorija, kad vaikai daugiausia žiūri smurtines laidas – žiūrimiausios pasirodė nesmurtinės komedijos visai šeimai ir nesmurtinė animacija (Cantor, 1998, 91). Jeffrey Goldstein manymu, „kol kas atrodo, kad smurtiniai vaizdai ir herojai turi nemažą savo gerbėjų ratą, tačiau jų yra mažiau negu komedijos žanro TV programų ir filmų“ (Goldstein, 1998, 213).

2.2.3. Smurto televizijoje ir smurtinių nusikaltimų sąryšis

Smurto, stebėto per televiziją ir nepilnamečių padarytų smurtinių nusikaltimų koreliaciją nagrinėjo ne vienas Lietuvos ir užsienio autorius (Valickas, 1997; Dobryninas, 2000; Baron, Richardson, 1997 ir kiti). Įrodžius, kad per televizijoje demonstruotas

smurtas lemia tai, kad nepilnamečiai nusikalsta, būtų galima formuluoti ir kategoriškus teiginius apie neigiamą televizijos įtaką.

Kaip teigia A. Jatkevičius, „išsami smurtinius nusikaltimus padariusių nepilnamečių asmenybės analizė leidžia teigti, kad dauguma nepilnamečių smurtinius nusikaltimus padaro atsitiktinai arba susiklosčius nepalankioms aplinkybėms“ (Jatkevičius, 2003, 7). Nors televizijos atsiradimo negalima laikyti „nepalankia aplinkybe“, tačiau, remdamasis keleto mokslininkų tyrimais (Centerwall, 1989; Williams, 1986), psichologas D. G. Myers rašo, jog visur ir visada kartu su televizijos atsiradimu didėja žmogžudysčių kiekis: Kanadoje ir JAV, lyginant 1957 ir 1974 metų duomenis (kaip tik tuo metu šiose šalyse vyko sparti televizijos plėtra), buvo įvykdyta dvigubai daugiau žmogžudysčių. Tuose regionuose, kuriuose televizija atsirado vėliau, žmogžudysčių kiekis taip pat išaugo vėliau. Pavyzdžiui, Pietų Afrikoje, kur televizijos nebuvo iki 1975 metų, dvigubas žmogžudysčių skaičius taip pat užfiksuotas būtent po 1975 metų (Myers, 1998, 520).

Rašydamas apie Lietuvos nepilnamečių nusikalstamumą, A. Jatkevičius akcentuoja tai, jog smurtiniams nepilnamečių nusikaltimams įtakos turi ne tik apsvaigimas nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų, neužimtumas, kilmė iš nedarnių šeimų, bet ir neigiamas žiniasklaidos poveikis (Jatkevičius, 2003).

Tačiau Jo Groebel, remdamasis tarptautiniais tyrimais, teigia, kad didėjančio žiauraus smurtavimo ir daugėjančių žmogžudysčių negalima tiesiogiai susieti su ekrane rodomu smurtu, nes „daugumoje Europos šalių per paskutiniuosius penkiasdešimt metų nužudymų skaičius nelabai pasikeitė. Žmonės stipriai susilaiko nuo žudymo, jų nepaveikė nei televizija, nei internetas“ (Groebel, 2004, 131). Mokslininkas labiau akcentuoja kitą problemą – augantį nekriminalinį smurtą mokyklose: „Ten elgesio modelis iš kino, televizijos ir interneto gali tapti realybe“ (Groebel, 2004, 131).

Taigi vienareikšmės nuomonės, kiek televizijoje vaizduojamas smurtas turėjo įtakos tiek nepilnamečių nusikalstamumui, tiek apskritai jų asmenybės formavimuisi, nėra. Televizoriaus ekrane demonstruojamo smurto ir prievartos poveikis nusikalstamumui priklauso nuo nepilnamečio žiūrovo amžiaus, intelekto ir išsilavinimo lygio, užimamo statuso grupėje, turimų agresyvaus elgesio įgūdžių, televizijos laidoms skiriamo laiko, demonstruojamų laidų tipo, artimiausioje aplinkoje egzistuojančių agresyvaus elgesio apribojimų (draudimų), pozityvių ir negatyvių pastiprinimų, kurie yra taikomi agresyviame elgesiui kasdieninėje tarpusavio sąveikoje, santykių ir panašiai (Jatkevičius, 2003). Vadinas, nepilnamečių nusikalstamumą veikia tos pačios sąlygos, kaip ir tai, kokią įtaką televizijoje matomas smurtas apskritai daro nepilnamečiam žiūrovui.

2.2.4. Smurto televizijoje ir viktimologijos sąsajos

Ugdymo teorija sako, kad televizija žiūrovus moko būti aukomis. Žiūrėdami kriminalines ir nuotykių laidas, žiūrovai išmoksta būti smurto aukomis ir tokia rolė jiems atrodo labai priimtina, net jei patys tokių pojūčių nėra kada nors patyrę (Jackson Harris, 1994, 198). Tačiau smurto žiūrėjimas per televiziją taip pat gali padidinti baimės jausmą: „realiai ir išgalvotai rodomuose smurtiniuose sižetuose vaikams įtaką daro baimė tapti auka“ (Buckingham, 1997, 7). Bet kokia baimė skatina savisaugą, tačiau yra mokslininkų, teigiančių, jog be savisaugos baimė skatina ir nepasitikėjimą kitais žmonėmis. (Donnerstein, 2004).

„Smurto auka“ – suprantama ir papildomų paaiškinimų nereikalaujanti sąvoka. Tačiau kas yra televizijos auka (patyręs neigiamus išgyvenimus ar kitokią žalą dėl televizijos ar joje demonstruojamo smurto) – niekur apibrėžta nėra. Aukas teoretikai skirsto į **tiesiogines** ir **netiesiogines** (Babachinaitė, 2000, 6). Tiesioginės aukos asmeniškai patiria nusikalstamą elgesį ir jo pasekmes, tiesioginę fizinę ar moralinę žalą. Netiesioginės aukos kenčia emociškai, dvasiškai dėl artimųjų, kurie nukentėjo tiesiogiai (pavyzdžiui: nusikaltimų aukų šeimų nariai). Tokiu atveju asmenis, patiriančius žalą netiesiogiai ir ne per artimuosius, galėtų apibūdinti „**trečinės aukos**“ sąvoka. Šia sąvoka gali būti apibūdinamas asmuo, kai jis patiria sukrėtimą arba kitokią fizinę ar psichologinę (dvasinę ar emocinę) žalą stebėdamas per televiziją demonstruojamą smurtą.

Viktimologijos ir televizijos sąsajas galima nagrinėti ir kitu aspektu – stebint, kaip nusikaltimų aukos atvaizduojamos televizijoje. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro leidinyje pastebima visuomenės informavimo spraga, kuria dažnai piktnaudžiauja žurnalistai: „Nusikaltimo auka Lietuvoje nuolat patiria dar vieną moralinės žalos rūšį. Mūsų masinės informacijos priemonės nevaržomai skelbia nukentėjusiųjų vardus, pavardes, nusikaltimo įvykio detales, iliustruoja jas šurpiomis nuotraukomis bei filmuotais kadrais. „Kruvinieji sekmadieniai“ ir mūsų laikraščių vedamieji tapo kultiniu visuomenės bauginimu ir totaliniu asmens privataus gyvenimo pažeidimu“ (Babachinaitė, Bondzinskaitė, Dvilaitis ir kiti, 1999).

Vadinasi, galima daryti išvadą, jog dėl televizijos veikimo ne tik tiesioginė auka, bet ir žiūrovai, matantys smurtą ar jo padarinius (auką), patiria žalą: „žiūrovai, kurie mato savo socialinės grupės narius – nepakankamai atstovaujamus ir pernelyg viktimizuotus – išvysto didesnę nepasitenkinimo ir nepasitikėjimo jausmą. Nesaugūs, pikti, niekuo nepasitikintys žmonės gali turėti polinkį į smurtą, bet kartu ir yra labiau priklausomi nuo kitų vadovavimo ir pasiduodantys klaidinantiems paprastiems, stipriems ir „kietiems“

potraukiams ir pozicijoms“ (Gerbner, 1997, 8). Dėl televizijos darbo specifikos galima manyti, jog yra labiau tikėtina, kad didesnę žalą patyrusios tiesioginės aukos gali būti neigiamai paveikiamos televizijos: „Kuo smurtas yra žiauresnis, kuo labiau auka nukenčia – tuo didesnė tikimybė, kad apie tai bus parodyta naujienų laidoje“ (Muncic, 1999, 12).

Apibendrinant reikėtų pabrėžti televizijos dvilypumą viktimologijos aspektu. Televizijos kanalai skelbia, jog jų tikslas – padėti aukai, tačiau tai dažniausiai ir lieka tik deklaruojamu tikslu. Realybėje tenka matyti, kaip auka visapusiškai išklausinėjama, nevengiant intymių ir jaudinančių detalių, o problema taip ir lieka neišspręsta.

2.3. Pedagoginis aspektas

Televizija, turinti plačias informacijos pateikimo galimybes, gali būti pasitelkiama lavinimui ir auklėjimui. Profesorius habilituotas daktaras Leonas Jovaiša teigia: „Televizija vykdo visus auklėjimo uždavinius jai prieinamomis priemonėmis: žodžiu, veiksmu, vaizdu. Kompleksiškas šių priemonių panaudojimas veikia mokinių sąmonę, jausmus ir valią, formuoja pažiūras ir įsitikinimus, dorovinius ir estetiškai vertingus sprendimus, kaupia informacinę patirtį“ (Jovaiša, 2003, 295).

Vokietė psichologė Hilde Himmelweit jau 1958 pradėjo tyrinėti televizijos įtaką vaikui. Ji pastebėjo, kad vaikų, turinčių galimybę žiūrėti televiziją, elgesio modeliai skiriasi nuo vaikų, neturinčių tokios galimybės. Taip pat vokiečių profesorė medicinos mokslų daktarė Ursel Mielke teigia: „Vaikai ir jaunuoliai, kurie daug stipriau, negu suaugusieji, išgyvena vystymosi procesą, negali išvengti masinės informacijos priemonių formuojančios įtakos“ (Mielke, 1997, 52).

Taigi teiginiai, jog televizija veikia nepilnamečių sąmonę ir elgesį, mokslininkų neginčijami. Didžiausią reikšmę pedagoginiu aspektu turi tai, kokia linkme televizija gali formuoti mokinių nuostatas ir kokią ugdomąją patirtį jie gali gauti iš televizijos: teigiamą, ar neigiamą.

Pedagogė doc. Z. Tidikienė leidinyje „Televizija ir kinas moksleivių auklėjime“ pažymi, kad televizija yra pažeidusi klasikinę vaikų amžių atitinkančią pasaulio pažinimo logiką ir nuoseklumą („nuo artimo prie tolimesnio“) (Tidikienė, 1989, 10-11). Elgesio modelius, kurie nuo seniausių laikų buvo išmokstami pirmiausia šeimoje, bendraujant su bendraamžiais, pakeitė svetimi, nenatūralūs – televiziniai. Prof. med. dr. U. Mielke taip pat akcentuoja, jog dažnai dirbtiniu tikrovės artumu televizija praplečia individualias

išgyvenimo sferas, tačiau paaugliams, kurių patyrimas dar ribotas, tai gali turėti neigiamą reikšmę (Mielke, 1997, 48).

Apskritojo stalo diskusijos, surengtos Vilniaus J. Ivaškevičiaus jaunimo mokyklos pedagogams, metu išsakyta bendra mintis, jog mokinių elgesys dabar yra daug agresyvesnis, lyginant su laikotarpiu prieš 5, 15 ir daugiau metų. Galimi agresyvaus elgesio motyvai – lengviau prieinami įvairūs informacijos šaltiniai (televizija, internetas), kuriuose gausu smurto, agresijos pavyzdžių, bei laikas, kurio prie kompiuterio ir televizijos praleidžiama daugiau.

Profesorius Christian Pfeiffer straipsnyje „Žiniasklaidos išsigimimas: mokyklos nelankymo priežastis ir paauglių nusikalstamumas?“ rašo, kad vaikai, kurie praleidžia daugiau kaip keturias valandas savo laisvalaikio prie televizoriaus, praranda gyvenimišką patirtį. Jiems nebelieka laisvo laiko žaisti, bendrauti su draugais, todėl socialiniai įgūdžiai lieka neišvystyti. Televizijos programos turinys čia neturi jokios reikšmės, kadangi, svarbiausia, sugaištamas laikas. Iš televizijos įgyti įgūdžiai naudingi gali būti tik tada, kai jie panaudojami realiame gyvenime geriems tikslams. (Pfeiffer, 2004, 37). Tačiau televizijos žiūrėjimo trukmės veiksnys ir tai, kad ten rodoma informacija ne visada atitinka vaikų auklėjimo tikslus, turi daugiau neigiamos įtakos, negu teigiamos: „Ilgai žiūrintys televizorių patiria daugiau blogos nuojautos ir pažeidžiamumo būsenų negu mažai žiūrintys“ (Gerbner, 1997, 8). R. Jackson Harris nuomone, „dažnai žiūrintys televizorių tiki, kad pasaulis yra pavojingesnis ir jame yra daugiau nusikaltimų, priešingai negu mažai žiūrintys televizorių“ (Jackson Harris, 1994, 198).

Atlikę tarptautinius tyrimus, amerikiečiai mokslininkai, kartu su kolegomis iš Naujosios Zelandijos, įrodė, kad kuo vaikai daugiau žiūri televizorių, tuo blogiau jie mokosi mokykloje (BNS, pagal žurnalą „Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine“, 2005). Viena iš minėtų tyrimų autorių Dina Borzekowski iš Johno Hopkinso universiteto Baltimorėje teigia, kad vaikai, kurių kambaryje stovi televizorius, į testų klausimus atsako blogiau, negu vaikai, kurių kambaryje televizoriaus nėra. Mokslininkė teigia, jog tų vaikų, kurie kambaryje turi televizorius ir kurių namuose nėra kompiuterio, rezultatai yra blogiausi, o vaikai, „turinys kompiuterį, bet be televizoriaus miegamajame, gauna aukščiausius įvertinimus“ (BNS, pagal žurnalą „Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine“, 2005).

Taip pat tyrimas parodė, jog televizorių dažniau žiūrintiems vaikams būdingas antsvoris ir pernelyg didelis agresyvumas. Naujosios Zelandijos Otago universiteto mokslininkas Robert Hancox nustatė, kad mėgstantys žiūrėti televizorių vaikai mažai

motyvuoti mokytis, nepriklausomai nuo sugebėjimų, socialinės priklausomybės ar elgesio problemų (BNS, pagal žurnalą „Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine“, 2005).

Psichologė Jūratė Daškevičienė teigia, jog iš televizijos gaunama informacija dažnai būna vaiko amžiui netinkama ar neteisinga (Daškevičienė, 2005). Nagrinėdama televizijoje demonstruojamą smurtą, psichologė įvardija keturias žalingos įtakos rūšis. Jos manymu, nuolat ekrane matomas smurtas:

1. stimuliuoja agresyvų elgesį;
2. skatina spręsti problemas fizine jėga;
3. sukelia baimę, kad pasaulis grėsmingas;
4. daro vaikus nejautrius, abejingus smurtui.

Išskirdama televizijos žiūrėjimo trukmės veiksnį, J. Daškevičienė teigia, jog kiekvieną dieną ilgai TV žiūrintys vaikai yra linkę:

- a) blogiau mokytis;
- b) mažiau skaityti;
- c) mažiau judėti;
- d) turėti viršsvorį.

Televiziją laikant viena iš socialinių institucijų, tiesiogiai ir netiesiogiai dalyvaujančių vaikų ugdymo procese, būtina kreipti dėmesį į tai, kad televizijos pateikiama produkcija vaikų auditorijai profesionaliai atitiktų šviečiamąją, lavinamąją ir auklėjamąją funkcijas, nes vaikai – jautriausia audiovizualinės žiniasklaidos auditorija (Uznienė, 2004, 159).

Galima manyti, jog tinkamai naudojama televizija gali skatinti vaikų pažintinius gebėjimus, lavinimąsi, tačiau dėl didelio smurtinės informacijos kiekio televiziją naudoti pedagoginiams tikslams sudėtinga: remiantis jau minėtomis mokslininkų išvadomis apie neigiamą vaikų reakciją į televiziją, galima spręsti, jog dėl televizijos poveikio vaikai gali vengti vaizdinio mąstymo.

2.4. Medicininis aspektas

Kaip rodo rašant šį darbą atliktas tyrimas, daugiau kaip pusė 12-16 metų vaikų televizorių žiūri daugiau kaip 3 valandas per dieną. Užsienio ir Lietuvos specialistai (Myers, 2000; Valienė, 2006; Jusienė, Tuominienė, 2005 ir kiti) teigia, jog vaikams per dieną prie televizoriaus praleidžiant po tiek laiko, iškyla ir neigiamo fizinio poveikio

tikimybė: silpsta rega, ugdomas nejudrumo įprotis, auga atsivoris, žalojama besivystanti nervinė sistema, taip pat gali nusilpti loginis mąstymas, nuskursti vaizduotė.

Harvardo universitete atlikti tyrimai rodo, kad ypač pablogėja dažnai televizorių žiūrinčių vaikų loginis mąstymas, jų vaizduotė yra skurdesnė, palyginti su nežiūrinčių (Wiecha, 2006). Pastebėta, jog vaikai, sėdintys prie televizoriaus, atrodo tarsi užhipnotizuoti, tylūs ir nemažstantys. Vaikus ypatingai veikia svetimos mintys, požiūriai ir stereotipai, kurių jie nesugeba blaiviai vertinti, dėl to pastebimas nesugebėjimas susikaupti ir mąstyti, judesiai tampa padriki, blogiau jaučiama aplinka, atstumas.

Taip pat tyrimais buvo nustatytas tiesioginis ryšys tarp televizoriaus žiūrėjimo ir svorio augimo. Harvardo universiteto paskelbti tyrimų rezultatai rodo, jog viena valanda prie televizoriaus prilygsta papildomoms 167 kalorijoms. Kasdien prie televizoriaus praleidžiant po vieną valandą, per metus galima priaugti beveik 7 kilogramus (Nikkhah, 2006).

Straipsnyje „Žiniasklaidos įtaka žmonių sveikatai“ Valdonė Valienė teigia, jog dėl žiniasklaidos propaguojamo iškreipto seksualumo suvokimo, sparčiai daugėja lytiškai plintančių ligų ir paauglių nėštumo atvejų (Valienė, 2006). Taip pat straipsnyje teigiama, jog po rugsėjo 11-osios atliktas tyrimas parodė, jog įvykių stebėjimas per televiziją labiau nei kiti veiksniai skatina potrauminio streso simptomus.

Profesorius Christian Pfeiffer teigia, jog „laikas, praleistas žiūrint šokiruojantį ir bauginantį filmą paveikia viską, kas iki tol buvo saugoma trumpojoje atmintyje“ (Pfeiffer, 2004, 37). Tai patvirtina ir JAV Kanzaso valstijos universiteto profesoriaus John P. Murray atlikti tyrimai – smegenų skenavimas: žiūrint smurtą per televiziją įsijungia ta smegenų dalis, kuri yra atsakinga už „pavojaus“ pojūtį ir kūnui perduodamas signalas „mušk“ ar „bėk“. Taip pat buvo sužadinta ta smegenų dalis, kuri paruošia žmogų bėgimui, kartu imituojant bokso judesius bei aktyvuota užpakalinė smegenų dalis kuri atsakinga už ilgalaikę atmintį, kurioje saugoma svarbi arba su traumomis susijusi informacija“ (Murray, 2003, 7)

Neigiamus televizijos žiūrėjimo veiksnius išvardija ir L. Jovaiša: „Nustatyta, kad ilgalaikis sėdėjimas prie ekrano, ypač arti jo, silpnina akis, ardo nervų sistemą ir kitaip žalojančiai veikia organizmą. Be to, prarandama laiko, būtino namų savarankiškiems darbams ir judėjimui gryname ore. Todėl telelaidų žiūrėjimas turi būti metodiškai ir higieniškai reglamentuojamas“ (Jovaiša, 2003, 295).

Vadinasi, apžvelgus mokslininkų teiginius, galima daryti išvadas, jog prie televizoriaus leidžiamas laikas, nepriklausomai nuo žiūrimos programos, turi neigiamos

įtakos vaikų fiziniam vystymuisi bei mokymosi rezultatams. Psichologiniu aspektu, daugiau reikšmės turi ne televizijos žiūrėjimo trukmės, o turinio veiksnys.

3. TELEVIZIJOJE DEMONSTRUOJAMO SMURTO ĮTAKOS NEPILNAMEČIAMS TYRIMAS

3.1. Metodologinė dalis

3.1.1. Tyrimo problemos formulavimas

Per televiziją demonstruojami smurto modeliai kelia didelį susirūpinimą ir tėvams, ir vaikų priežiūros specialistams (Baron, Richardson, 1997). Iš televizijos išmoktas smurtinis elgesys tampa nebe retenybe realiame gyvenime: paaugliai šaudo į žmones, manydami, jog nuo vieno šūvio niekas negali mirti (Skučaitė, 2002); penkiametės mergaitės žaidimų draugai užmėto ją akmenimis ir palieka šalti sniege, nes toks elgesys buvo parodytas viename televizijos šou (Myers, 1998); vaikai patys žūsta, su revolveriu žaisdami „Rusišką ruletę“ (Jackson Harris, 1994, 188) ar mėgindami pakartoti kitas televizijos ekrane matytas scenas (plačiau žr. 2 skyrių).

Lietuvoje akivaizdžios pastangos smurtines televizijos programas teisinėmis priemonėmis apriboti, padaryti sunkiau prieinamas nepilnamečiams. Siekiant maksimaliai apsaugoti vaikus, specialiai sukurtas Lietuvos Respublikos Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas (2002), nustatantis, kokia informacija yra žalinga bręstančiai asmenybei.

Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekse ir Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatyme pernelyg tiesmukas smurtinių scenų atvaizdavimas apibūdinamas kaip nusižengimas žurnalistinei etikai. Smurto vaizdavimas reglamentuojamas ir tarptautiniuose norminiuose aktuose (Europos Tarybos konvencijoje „Televizija be sienų“ ir kituose).

Tačiau televizijos kanalams norminių aktų spragos suteikia daug laisvės žalingą nepilnamečiams informaciją pateikti bet kuriuo metu (net tada, kai, remiantis įstatymais, tai turi būti ribojama) ir bet kokia forma (plačiau žr. 1 skyrių).

Smurto ir žiaurumo vaizdai yra informatyvūs, tačiau gali sukelti neigiamas pasekmes vaikų ir paauglių vystymuisi. Agresyvaus elgesio ir smurto vaizdavimas televizijoje gali įžeisti, sukelti nemalonius jausmus. Nuolat ekrane matomos smurto scenos gali stimuliuoti agresyvius poelgius, skatinti spręsti problemas fizine jėga, daryti paauglius nejautrius, abejingus smurtui.

Tyrimo metu bus siekiama nustatyti ar smurtiniai siužetai yra populiarūs nepilnamečių tarpe ir kokias emocijas jie sukelia. Taip pat bus analizuojama, kiek ir kokios smurtinės informacijos pateikiama kriminalinės-socialinės publicistikos laidoje, vaidybiniuose ir animaciniuose filmuose.

Šis tyrimas apima kiekybinį ir kokybinį tyrimus. Tai – kompleksinis tyrimas, sudarytas iš anketinės apklausos, televizijos laidų ir filmų stebėjimo, kontent analizės bei eksperto interviu.

Tyrimo objektas, dalykas, tikslas ir uždaviniai bei hipotezė apibrėžta šio darbo įvade.

3.1.2. Sąvokų interpretacija

Smurtas – remiantis įvairiais žodynais³, tai iš anksto apgalvota, tyčinė fizinė, psichinė, socialinė žala kitam asmeniui prieš jo valią arba nepaisant jo valios; neteisėtas jėgos panaudojimas; tikslingas, socialiai sąlygotas neteisėtas vieno žmogaus fizinis poveikis kitam žmogui, padarantis jam fizinės, psichinės ar socialinės žalos.

Agresija – elgesys, kuriuo vykdomas fizinis ar žodinis smurtas kito asmens atžvilgiu (Žukauskienė, 2002).

Žiaurumas – negailestingas elgesys.

Publicistika – raštijos rūšis – aktualios visuomeninės politinės, ekonominės, kultūrinės tematikos, ryškaus tendencingumo kūriniai (dažn. straipsniai), kuriais stengiamasi veikti visuomenės pažiūras. Šiame darbe daugiausia dėmesio kreipiama į kriminalinės ir socialinės tematikos publicistines televizijos laidas.

Reportažas – operatyvi informacija televizijai apie dienos įvykius.

Nepilnametis – asmuo neturintis 18 metų.

3.2. Metodinė dalis

3.2.1. Tyrimo metodika

Tyrimo tipai: kiekybinis ir kokybinis tyrimai.

Tyrimui atlikti sudaromas **tyrimo instrumentas** – anketa mokiniui. Anketa susideda iš įvairių tipų klausimų – atvirųjų (nestruktūruotų) ir uždaryjū (struktūruotų: plataus pasirinkimo bei dichotominių), „kontrolinių“. Kiekvieno iš jų paskirtis – padėti nustatyti, kiek laiko respondentai praleidžia prie televizoriaus, kokios programos rūšys populiariausios nepilnamečių tarpe, kokias emocijas respondentams sukelia per televiziją rodomos smurtinės scenos, kaip dažnai respondentai patys naudoja fizinę jėgą, sprendami

³ Remiamasi aiškinimais, pateiktais Oksfordo žodyne; Kembridžo žodyne; Dabartinės lietuvių kalbos žodyne (internetinė versija) ir Glossary Commander (Служба тематических толковых словарей).

konfliktus, ir kaip vertina kitus taip besielgiančius asmenis. Klausiama ir respondentų nuomonės, ar turėtų būti draudžiamas smurto demonstravimas per televiziją.

3.2.2. Tiriamųjų aprašymas

Numatoma apklausti apie 300 respondentų, kurių amžius – nuo 12 iki 16 metų.

Taip pat numatoma stebėti kriminalinės-socialinės publicistikos laidas, vaidybinius ir animacinius filmus, kuriuose garsiniu ir vaizdiniu būdu gali būti pateikta smurtinės informacijos.

3.2.3. Atrankos pagrindimas

Respondentai bus pasirenkami naudojant netikimybinę tikslinę⁴ atranką. Mokslininkai teigia, kad jautriausiai į televizijoje vaizduojamą smurtą reaguoja vaikai (Cantor, 1997; Büttner, 1998; Uznieņė, 2004 ir kiti), ypač televizinis smurtas gali būti žalingas bręstančiam paaugliui, todėl apklausai pasirinkta 12-16 m. vaikų amžiaus grupė.

Norint didesnio tyrimo rezultatų tikslumo, bus siekiama apklausti respondentų imtį, proporcingai atspindinčią generalinę aibę⁵. Bus apklausama apie 100 nepilnamečių, gyvenančių kaime ir apie 200 – gyvenančių mieste.

Antrąją tyrimo dalį sudarys televizijos laidų stebėjimas, kiekybinė ir kokybinė jų analizė: bus fiksuojama ne tik smurto elementų skaičius (lavonai, kraujas, sužalojimai, kankinimų scenos, muštynės, ginklai ir kita), bet ir analizuojama, ar laidos nepažeidžia Lietuvos ir tarptautinių norminių aktų. Stebėjimui bus pasirenkamos didžiausius reitingus turinčių televizijų transliuojamos laidos, nes iš to galima spręsti apie televizijos programų populiarumą ir tuo pačiu – galimą įtaką didesnei žiūrovų grupei. Taip pat bus stebimos visuomeninės Lietuvos televizijos (LTV) programos, nes tik LTV yra įsipareigojusi transliuoti šviečiamojo pobūdžio laidas ir laidas vaikams.

3.2.4. Pirminės informacijos rinkimo ir analizės procedūrų nustatymas.

Tyrimo pirminė informacija bus renkama anketavimo, stebėjimo ir kontent analizės metodais, tiriant kiekybinius, kokybinius ir klasifikacinius požymius.

Numatoma fiksuoti minėtų programų:

- ✓ datą ir laiką;

⁴ Tikslinės atrankos metu tyrėjas įtraukia asmenis, kurie jo manymu yra tipiškiausi tiriamojo požymio atžvilgiu (tyrėjas formuoja atranką priklausomai nuo savo specifinių tikslų).

⁵ Generalinę aibę šiuo atveju sudaro visi Lietuvoje gyvenantys nurodyto amžiaus vaikai.

- ✓ trukmę;
- ✓ smurto elementų skaičių (lavonai, kraujas, sužalojimai, kankinimų scenos, muštynės, ginklai ir kita).

3.3. Organizacinė dalis

3.3.1. Numatoma tyrimo vieta ir laikas.

Apklausą numatoma atlikti:

- ✓ Alytaus rajono Pivašiūnų vidurinėje mokykloje – 2006 metų sausio mėnesį;
- ✓ Vilniaus miesto Pilaitės vidurinėje mokykloje – 2006 metų vasario mėnesį.

3.3.2. Darbo planas

Atrinktiems respondentams bus pateiktos iš anksto parengtos anketos.

Taip pat bus stebimos kriminalinės-socialinės publicistikos laidos, vaidybiniai ir animaciniai filmai ir fiksuojamas smurtinių elementų pobūdis bei kiekis.

Baigus stebėjimą ir apklausą, bus atlikta kiekybinė ir kokybinė duomenų analizė, interpretuojami rezultatai, tikrinamos hipotezės, rašomos išvados, pateikiamos rekomendacijos.

3.4. Apklausos rezultatų analizė

Tyrimo kontingentas. Tyrime dalyvavo 328 mokiniai. Respondentai – nuo jaunesnių nei 12 iki vyresnių nei 16 metų amžiaus. Iš jų 98 nurodė gyvenantys kaime (30 proc.), 230 – mieste (70 proc.), 168 mergaitės (51 proc.) ir 160 berniukų (49 proc.). Šie duomenys nuo generalinės aibės skiriasi 2-3 proc. Naujausiais Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, 12-16 metų amžiaus grupę sudaro 49 proc. mergaičių ir 51 proc. berniukų; kaime gyvena 33 proc., mieste – 67 proc. Lietuvos gyventojų (Lietuvos statistikos departamentas, 2001), todėl galima teigti, jog tyrimo rezultatai – statistiškai patikimi.

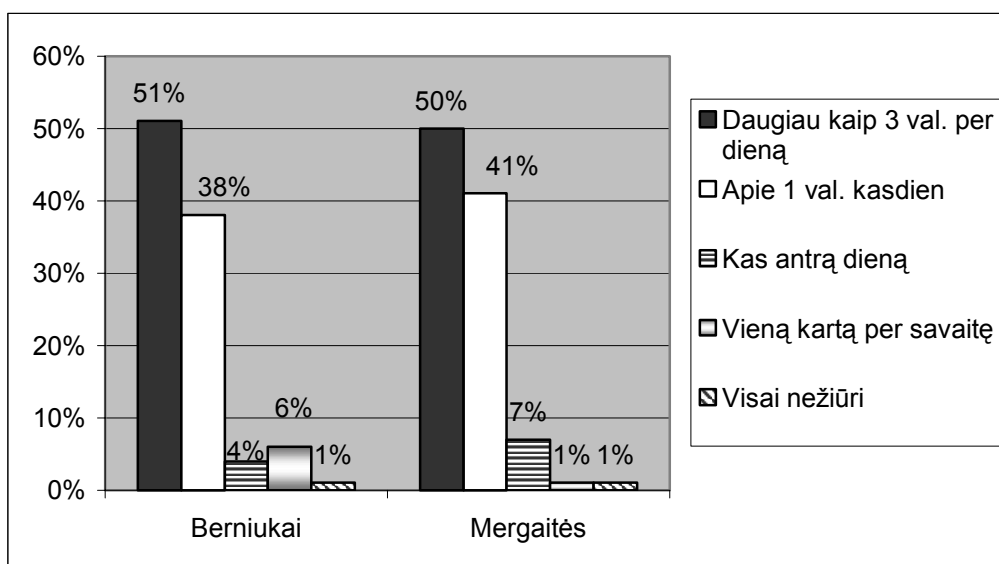
Tyrimo metodika. Buvo sukurta anketa (priedas nr. 1), skirta išsiaiškinti paauglių laisvalaikio ypatumus. Surinkta informacija apie paauglių televizijos žiūrėjimo bei fizinės jėgos naudojimo prieš kitus asmenis įpročius, taip pat demografinė informacija – lytis, amžius, gyvenamoji vieta.

Grupinė anketinė apklausa buvo atliekama dalyvaujant tyrėjui, todėl respondentai galėjo pasitikslinti, kaip interpretuoti anketos klausimus.

Statistinė duomenų analizė atlikta SPSS 10.0 (angl. *Statistical Package for Social Science*) programa. Hipotezėms tikrinti buvo naudojama Mann-Whitney U testas, Spearman koreliacijos koeficientas, atskiriems klausimams tikrinti – Chi kvadrato (χ^2) ir tikslusis Fisher kriterijai. Pasirinktas reikšmingumo lygmuo – 5 proc. ($p < 0,05$).

3.4.1 Paauglių laisvalaikio ypatumai

Dauguma apklausoje dalyvavusių paauglių laisvalaikio turi pakankamai: 52 proc. mergaičių ir 41 proc. berniukų, arba mažai: 41 proc. mergaičių ir 49 proc. berniukų. Ne visi paaugliai teigia, kad laisvalaikiu dažniausiai žiūri televizorių. Kiti dažnai minimi respondentų užsiėmimai – žaidimas kompiuteriu, skaitymas, sportas, žvejyba. Tačiau šiam tyrimui reikšminga, jog vidutiniškai 9 iš 10 mergaičių ir tiek pat berniukų prie televizoriaus praleidžia ne mažiau kaip 1 val. per dieną.

1 paveikslas. Respondentų televizoriaus žiūrėjimo laikas

Apie 90 proc. respondentų pagal tai, kiek laiko žiūri televizijos programas, galima suskirstyti į dvi grupes:

1. televizorių žiūrintys tris ir daugiau valandų kasdien;
2. televizorių žiūrintys apie valandą kasdien.

Kaip matyti 1 paveiksle, apie 50 proc. respondentų prie televizoriaus praleidžia daugiau kaip 3 valandas. Eksperto interviu metu psichologė Renata Garckija tokią televizijos žiūrėjimo trukmę įvertino nepalankiai: net ir suaugusiesiems tris valandas per dieną žiūrėti televizorių nėra sveika (žr. 2 priedą).

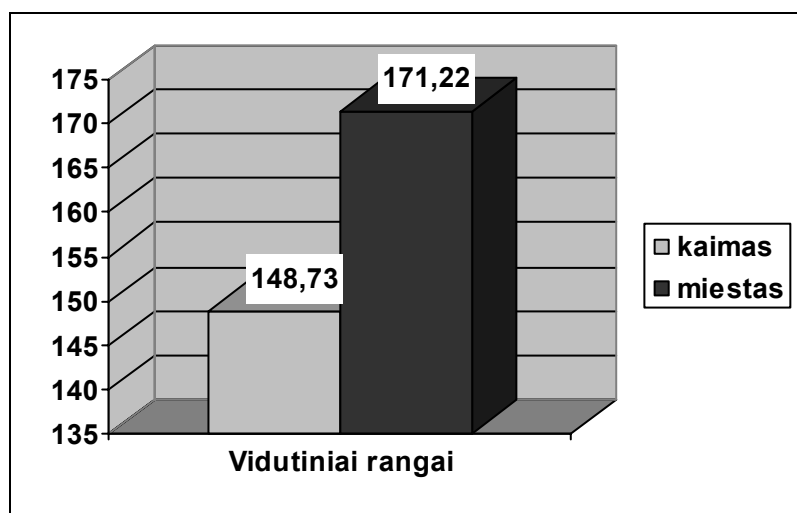
Apie 40 proc. apklaustų mokinių atsakė televizorių žiūrintis 1 ar 2 valandas per dieną. Visai nežiūri tik 1 proc. respondentų, tačiau visais atvejais buvo įvardinta, jog tik dėl to, kad namuose nėra televizoriaus.

Šio darbo 2.3. skyriuje rašoma, jog amerikiečių ir Naujosios Zelandijos mokslininkų atlikti tyrimai įrodo, kad nuo televizijos žiūrėjimo trukmės priklauso vaiko mokymosi rezultatai. Tokį ryšį išvelgia ir docentė, socialinių mokslų daktarė Giedrė Kvieskienė: „Vaikai, kuriems prasčiau sekasi mokslas, paprastai praleidžia daugiau laiko žiūrėdami televizijos laidas negu gerai besimokantys mokiniai. Pastarieji turi daugiau galimybių perimti agresyvaus elgesio modelius“ (Kvieskienė, 2005, 76).

Psichologo David G. Myers knygoje „Socialinė psichologija“ minimas žiūrovų skirstymas į „užkietėjusius“ ir „žaidžiančius“ (Myers, 1998, 525). „Užkietėję“ žiūrovai, prie televizoriaus praleidžiantys keturias valandas per dieną ir daugiau, dažniau nei „žaidžiantys“ (televizorių žiūrintis dvi valandas ir mažiau) bijo būti užpulti. D. G. Myers, remdamasis nacionalinės amerikiečių vaikų nuo 7 iki 11 metų apklausos duomenimis, teigia, jog didžiąją dalį savo laisvalaikio prie televizijos ekranų praleidžiantys vaikai dažniau prisipažįsta bijantys „jog kažkas gali išsiskverbti į namus“ arba „kažkas gali užpulti, kai tu išėini į gatvę“. Psichologo manymu, suaugusieji mažiau linkę painioti televizinių smurtą su tuo, kas vyksta po jų namo langais (Myers, 1998, 525).

Lietuvoje 2004 m. atliktais tyrimais nustatius televizoriaus žiūrėjimo trukmę ir pagal R. Goodman (1997) sukurtą Galių ir sunkumų klausimyną įvertinus vaikų psichologinį prisitaikymą socialinėje aplinkoje, konstatuota, kad ilgiau kasdien televizorių žiūrintis vaikai pasižymi didesniu hiperaktyvumu (Jusienė, Tuominienė, 2005, 17). Taip pat nustatyta, kad vaikų nurodyta televizoriaus žiūrėjimo trukmė susijusi su tėvų nurodytomis šeimos materialinėmis sąlygomis, ypač su tėvų išsilavinimu. Kuo materialinės sąlygos geresnės ir kuo aukštesnis tėvų išsilavinimas, tuo mažiau valandų vaikas praleidžia prie televizoriaus (Jusienė, Tuominienė, 2005, 17).

Šio tyrimo metu buvo stebėta, ar yra statistiškai reikšmingų skirtumų televizijos žiūrėjimo laiko aspektu, priklausomai nuo demografinių kintamųjų – gyvenamosios vietos bei lyties. Iš 1 *paveiksl*o matyti, kad berniukų ir mergaičių prie televizoriaus praleistas laikas beveik nesiskiria ($p=0,984$), tačiau pastebimas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp kaime ir mieste gyvenančių respondentų. Apklaustieji, gyvenantys mieste, statistiškai reikšmingai mažiau laiko praleidžia prie televizoriaus ($p=0,029$). Pritaikius neparametrinį Mann-Whitney U kriterijų (kintamasis netenkina normalumo sąlygos), šis skirtumas 2 *paveiksle* matyti iš vidutinių rangų:

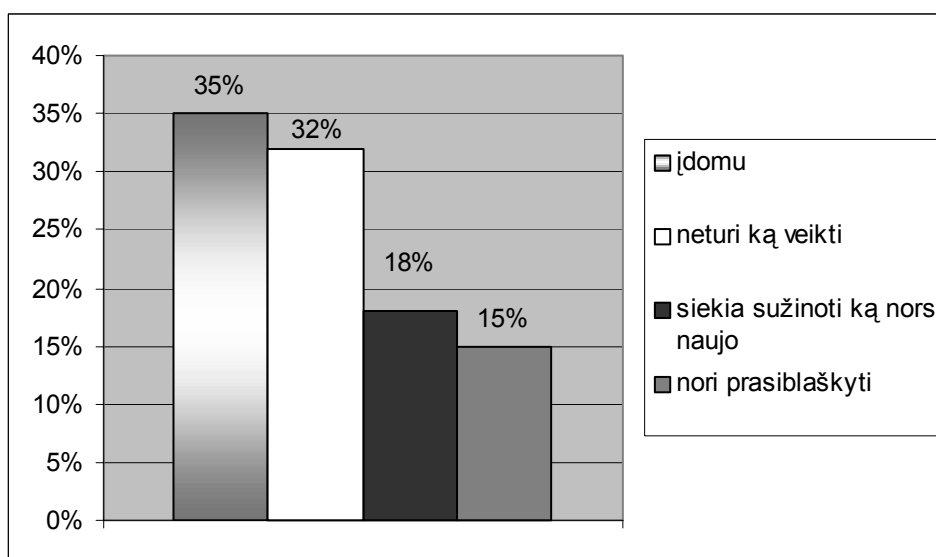

2 paveikslas. Respondentų, gyvenančių mieste ir kaime, televizoriaus žiūrėjimo laikas

Vidutiniai rangai nusako, kad mieste gyvenančių paauglių grupėje buvo nurodyta daugiau didesnių reikšmių. Kintamasis buvo koduotas taip: nuo 5 („visai nežiūrite“) iki 1 („žiūrite daugiau kaip tris valandas kasdien“). Kadangi didesnės kintamojo reikšmės žymi trumpesnę televizijos žiūrėjimo laiką, taigi mieste gyvenantys paaugliai statistiškai reikšmingai dažniau žymėjo atsakymus, nurodančius, jog jie praleidžia mažiau laiko prie televizoriaus. Tai patvirtina ir dr. Romos Jusienės ir Jūratės Tuominienės atlikto tyrimo rezultatai (respondentai, gyvenantys mieste, nurodė televizorių žiūrintys vidutiniškai puse valandos mažiau, nei gyvenantys kaime (Jusienė, Tuominienė, 2005, 17)).

Išanalizavus tyrimo duomenis galima daryti prielaidą, jog mieste gyvenantys nepilnamečiai savo laisvalaikį praleidžia socialiai aktyviau nei gyvenantys kaime. Socialinės pedagogikos aspektu šie duomenys laikytini reikšminga nuoroda į egzistuojančią kaimo vaikų užimtumo problemą.

Pateikiamos dažniausiai minimos priežastys, kodėl respondentai žiūri televizorių:

3 paveikslas. Dažniausios respondentų televizoriaus žiūrėjimo priežastys

Psichologė Renata Garckija, remdamasi A. Bandura socialinio išmokimo teorija, teigia, jog televizijoje demonstruojamas elgesys vaikų pirmiausia yra pastebimas, po to – išimamas, apdorojamas ir galiausiai išmokstamas. Vaikas iš televizijos išmoksta tai, ką stebėti jam yra įdomu (žr. 2 priedą). Kaip matyti 3 *paveiksle*, dažniausiai paaugliai žiūri televizorių, nes ten rodoma informacija yra įdomi, ir todėl, kad neturi ką veikti.

Masinės komunikacijos teoretikas Dennis McQuail, remdamasis naudos ir atlygio teorija, teigia, jog televizija, kaip ir kitos visuomenės informavimo priemonės, naudojama asmeniniams poreikiams patenkinti (McQuail, 1995). D. McQuail išskiria keturias tipines atlygio kategorijas:

1. **Pramoga** (bėgimas nuo problemų, emocinis atsipalaidavimas). Tiriamoje amžiaus grupėje potraukis žiūrėti televizorių gali būti suprantamas kaip atsakas į nenorą ruošti pamokas ar dirbti fizinį darbą.
2. **Asmeniniai santykiai:**
 - a) **bendravimas** (iš televizijos vaikai gali pasisemti temų, kurias vėliau aptars su kiemo draugais ar bendramoksliais);
 - b) **socialinis naudingumas** (tos pačios televizijos laidos ar filmo stebėjimas sukuria bendrą patirtį, kurios neturintis asmuo gali būti tiesiog nepriimtas į pokalbį).
3. **Asmeninis identitetas:**
 - a) **asmeninis sugretinimas** (žiūrovas gali pajusti emocinį pasitenkinimą, susitapatindamas su ekrano herojumi);
 - b) **tikrovės tyrimas** (panašių žmonių vaizdavimas padeda surasti savo vietą gyvenime);
 - c) **vertybių stiprinimas** (televizijoje pamatytas atvejis, kai kažkas buvo nuskriaustas ar kažkam nepasisėkė, gali skatinti užuojautą ir kitus bendražmogiškus jausmus, vertybes).
4. **Stebėjimas** (egzistuoja kiekvieno asmens poreikis gauti informaciją apie gyvenimą, kuris yra kur kas sudėtingesnis, negu galima patirti pačiam. Visa tai gali pateikti televizija).

Remiantis tyrimo duomenimis, be rimtos paauglių užimtumo problemos taip pat išaiškėja, jog informacija, rodoma per televiziją, tenkina paauglių poreikius (norą prasiblaškyti, siekį sužinoti ką nors naujo, užimti laisvalaikį) ir yra patraukli paaugliams. Kiekviena komercinė televizija to ir siekia – pateikti kuo didesnei žiūrovų auditorijai patrauklią informaciją ir patenkinti jos poreikius, kad tos televizijos žiūrimumo rodikliai

būtų kuo aukštesni. Tačiau patraukli informacija yra ir įtaigi, vadinasi, tikėtina, jog iš jos mokomasi tam tikrų elgesio modelių.

3.4.2 Paauglių laisvalaikis ir televizija

Remiantis tyrimo duomenimis galima pastebėti, jog respondentai dažniausiai žiūri dviejų Lietuvoje transliuojamų televizijų programas.

1 lentelė. Dažniausiai žiūrimi televizijos kanalai

<i>TV Kanalas</i>	<i>Grupė</i> <i>(absolutus skaičius, procentai)</i>		<i>Iš viso</i>
	Berniukai	Mergaitės	
LTV	9 (6 proc.)	0	9 (3 proc.)
LNK	65 (41 proc.)	52 (31 proc.)	117 (36 proc.)
TV3	100 (63 proc.)	96 (57 proc.)	196 (60 proc.)
BTV	3 (2 proc.)	12 (7 proc.)	15 (5 proc.)
Kita (<i>TANGO TV</i> , <i>5 kanalas</i>)	20 (13 proc.)	11 (7 proc.)	31 (10 proc.)

Iš 1 lentelės matyti, jog tiek berniukų, tiek mergaičių dažniausiai žiūrimas kanalas yra TV3. Kitas populiarus tarp paauglių televizijos kanalas – LNK. Tai tik patvirtina anksčiau minėtą išvadą, jog komercinės televizijos, lyginant su visuomeniniu transliuotoju, stengiasi pateikti įdomesnę ar tiesiog įvairialypei auditorijai patrauklesnę informaciją. Dauguma paauglių renkasi jiems įdomiausią, tačiau nebūtinai naudingiausią variantą. Nors Lietuvos televizija yra vienintelė atsakinga ir išsipareigojusi transliuoti prevencines, kultūrinės, religines laidas, pranešimus ir kita, tačiau tik 3 proc. apklaustųjų dažniausiai renkasi šį televizijos kanalą.

Pagal tai, koku paros laiku paauglys žiūri televiziją, galima daryti prielaidą, kokią informaciją gauna stebėdamas televiziją.

2 lentelė. Respondentų televizijos žiūrėjimo laikas (priklausomai nuo lyties)

<i>TV žiūrėjimo laikas</i>	<i>Grupė</i> (absoliutus skaičius, procentai)		<i>Iš viso</i>
	Berniukai	Mergaitės	
Nuo 6 iki 8 val.	21 (13 proc.)	11 (7 proc.)	32 (10 proc.)
Nuo 8 iki 14 val.	12 (8 proc.)	5 (3 proc.)	17 (5 proc.)
Nuo 14 iki 16 val.	74 (46 proc.)	56 (33 proc.)	130 (40 proc.)*
Nuo 16 iki 19 val.	39 (24 proc.)	95 (57 proc.)	134 (41 proc.)**
Nuo 19 iki 21 val.	88 (55 proc.)	85 (51 proc.)	173 (53 proc.)
Nuo 21 iki 23 val.	82 (51 proc.)	48 (29 proc.)	130 (40 proc.)***
Po 23 val.	22 (14 proc.)	12 (7 proc.)	34 (10 proc.)

* statistiškai reikšmingas skirtumas χ^2 p=0,017, laisvės laipsniai- 1.

** statistiškai reikšmingas skirtumas χ^2 p=0,0001, laisvės laipsniai- 1.

*** statistiškai reikšmingas skirtumas χ^2 p=0,0001, laisvės laipsniai- 1.

Kaip matyti 2 lentelėje, mergaitės dažniausiai prie televizoriaus praleidžia laiką nuo 16 iki 19 val. bei nuo 19 iki 21 val., o berniukai nuo 19 iki 21 val. bei nuo 21 iki 23 val. Galima teigti, kad priklausomai nuo lyties televizijos žiūrėjimo laikas pasislenka per keletą valandų – mergaitėms nuo 16 iki 21 val., o berniukams nuo 19 iki 23 val. Tai įrodo ir statistiškai reikšmingi skirtumai. Tačiau bendri berniukų ir mergaičių atsakymų rezultatai rodo, jog daugiau nei pusė respondentų televizorių dažniausiai žiūri tuo metu, kai rodomi ankstyvojo vakaro filmai ir publicistinės laidos – nuo 19 iki 21 val.

Kaip jau anksčiau minėta šiame darbe, siekiant apsaugoti vaikus nuo jiems žalingos informacijos, televizijoje naudojami programų žymėjimo simboliai, tokie kaip „N-14“. Indeksas „N-14“ turėtų padėti tėvams ar vaikų globėjams nuspręsti, leisti ar ne jaunesniam nei 14 metų vaikui žiūrėti šiuo simboliu pažymėtą programą.

Respondentus suskirsčius į dvi grupes – jaunesni nei 14 metų bei 14 metų ir vyresni – stebėtas šių dviejų grupių pasiskirstymas pagal tai, kiek jie žiūri televiziją tam tikru paros metu ir ar tėvai tai leidžia.

3 lentelė. Respondentų televizijos žiūrėjimo laikas (priklausomai nuo amžiaus grupės)

TV žiūrėjimo laikas	Grupė (absoliutus skaičius, procentai)		Iš viso
	Jaunesni nei 14 metų	14 metų ir vyresni	
Nuo 6 iki 8 val.	16 (11 proc.)	17 (10 proc.)	33 (10 proc.)
Nuo 8 iki 14 val.	12 (8 proc.)	5 (3 proc.)	17 (5 proc.) *
Nuo 14 iki 16 val.	64 (43 proc.)	66 (37 proc.)	130 (40 proc.)
Nuo 16 iki 19 val.	65 (43 proc.)	69 (39 proc.)	134 (41 proc.)
Nuo 19 iki 21 val.	81 (54 proc.)	92 (52 proc.)	173 (53 proc.)
Nuo 21 iki 23 val.	47 (31 proc.)	83 (47 proc.)	130 (40 proc.) **
Po 23 val.	12 (8 proc.)	22 (12 proc.)	34 (10 proc.)

* Tiksliojo Fisher kriterijaus p reikšmė – 0,031, laisvės laipsniai- 1

** χ^2 p=0,003, laisvės laipsniai – 1. (statistiškai reikšmingi skirtumai)

Tyrimo rezultatai rodo, jog jaunesni nei 14 metų amžiaus respondentai statistiškai reikšmingai dažniau žiūri televizorių nuo 8 iki 14 val., o 14 metų ir vyresni dažniau žiūri nuo 21 iki 23 val. Tai matyti ir iš 3 lentelėje pateikiamų duomenų. Nerimą kelia tai, jog ne tik 14 metų bei vyresni respondentai, bet ir jaunesni nei 14 metų mokiniai vienodai dažnai žiūri televiziją po 23 val. (nėra statistiškai reikšmingo skirtumo). Būtent nuo 23 valandos, pagal Lietuvoje veikiančius norminius aktus (žr. 1 skyrių), galima transliuoti tik suaugusiems skirtas laidas ir filmus.

Priežasčių, kodėl net 14 metų neturintys vaikai žiūri televiziją po 23 valandos, reikia ieškoti šeimose. Duomenys apie tėvų leidimą paaugliams žiūrėti suaugusiems skirtą programą susisteminti grupėmis: pagal lytį bei pagal amžių.

4 lentelė. Tėvų leidimas žiūrėti televiziją po 23 val. (priklausomai nuo amžiaus ir lyties grupių)

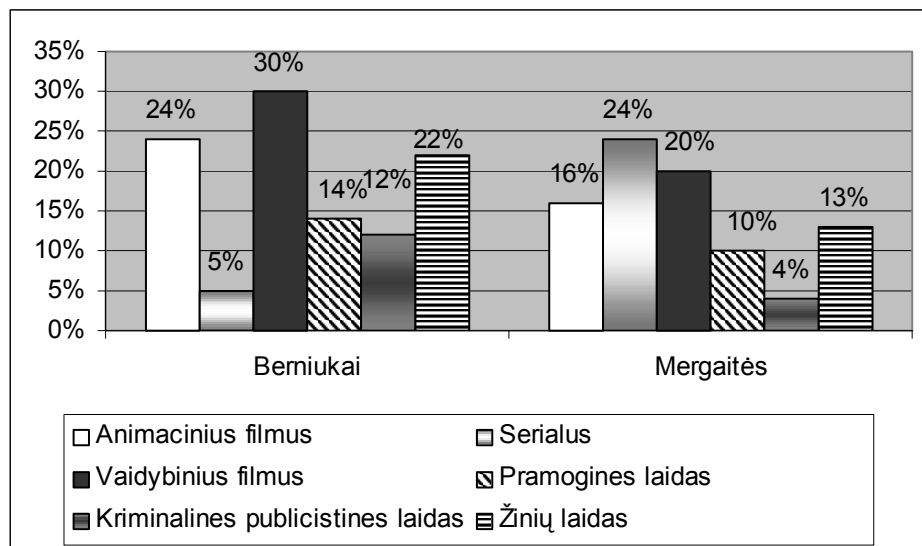
Grupė	Tėvų grupės (absoliutus skaičius, procentai)		Iš viso
	Neleidžia arba leidžia retai	Visada arba dažnai leidžia	
Berniukai	96 (60 proc.)	64 (40 proc.)	160 (100 proc.)
Mergaitės	119 (71 proc.)	49 (29 proc.)	168 (100 proc.) *
Jaunesni nei 14 metų	114 (76 proc.)	36 (24 proc.)	150 (100 proc.)
14 metų ir vyresni	101 (57 proc.)	77 (43 proc.)	178 (100 proc.) **

* statistiškai reikšmingas skirtumas χ^2 p - 0,039, laisvės laipsniai- 1.

** statistiškai reikšmingas skirtumas χ^2 p - 0,0001, laisvės laipsniai- 1.

Iš 4 lentelės matyti, jog statistiškai reikšmingi skirtumai, tiriant tėvų leidimą žiūrėti televiziją po 23 valandos, pastebimi tiek vertinant berniukų ir mergaičių atsakymus, tiek jaunesnių nei 14 metų bei 14 ir vyresnių paauglių atsakymus. Verta pabrėžti, jog tėvai labiau linkę leisti žiūrėti suaugusiems skirtas laidas po 23 val. berniukams. Tikėtina, jog tėvai gali būti labiau linkę apsaugoti silpnesniąją lytį, t.y. mergaites, nuo per televiziją stebimo smurto ir agresijos neigiamo poveikio. Tėvai labiausiai linkę drausti žiūrėti suaugusiems skirtas laidas po 23 val. jaunesnėms nei 14 metų mergaitėms, ir liberaliausiai žiūri į vyresnių nei 14 metų berniukų apsisprendimą žiūrėti tokias programas. Taip pat verta paminėti, jog vaikai linkę paisyti tėvų draudimo žiūrėti suaugusiems skirtas programas: tėvams neleidžiant, jas žiūri vidutiniškai tik 1 iš 10 respondentų. Tačiau psichologės R. Garckijos manymu, geriau ne drausti žiūrėti tam tikras programas, o sudaryti sąlygas jų nematyti (žr. 2 priedą).

Televizija siūlo įvairaus žanro laidas bei filmus. Tačiau žinant, jog televizijos programos turi įtakos vaikų nuostatoms ir elgesiui (Myers, 2000; Baron, Richardson, 1997; Mielke, 1997; Jovaiša, 2003; Kiškis, 2004 ir kiti), galima daryti prielaidą, jog nuo paauglių pasirinkimo, kokią laidą ar filmą žiūrėti, priklauso jų tolimesnė raida, pažiūrų formavimasis ir kita. Apklausa atskleidė, kokios vyraujančios žiūrimų programų rūšys tarp paauglių.

4 paveikslas. *Labai dažnai žiūrimos televizijos programos (priklausomai nuo lyties)*

Dažniausiai per televiziją berniukai žiūri vaidybinius filmus, o mergaitės – serialus. Mergaitės serialus žiūri statistiškai reikšmingai dažniau nei berniukai ($p=0,0001$), be to, serialus statistiškai reikšmingai dažniau linkę žiūrėti kaime gyvenantys paaugliai ($p=0,019$).

Remiantis socialinio išmokimo teorija, tai, ką vaikas stebi per televiziją, kokybiškai jį formuoja. Mergaičių pamėgtuose serialuose, kuriuose vyrauja gyvenimo būdo ir meilės istorijos („muilo operose“), išskirti vyro ir moters vaidmenys šeimoje (vyras – uždirba pinigus, moteris – rūpinasi vaikais, buitimi) formuoja stereotipinį paauglių mąstymą. Jeigu šie per televiziją stebimi stereotipai nesutampa su paauglio sutinkamais realybėje – tai gali lemti psichologinę krizę.

Kai kurie mokslininkai (Van Rootselaar, Konijn, Bushman, 2005) teigia, kad tie paaugliai, kurių intelekto koeficientas (IQ) – žemas, labiau mėgsta žiūrėti smurtinės informacijos turinčias programas nei paaugliai, kurių IQ rodikliai didesni. Taip pat paaugliai su silpnesniais intelektualiais gebėjimais yra agresyvesni už paauglius, kurių intelektualiniai gebėjimai geresni.

Psichologas D. Myers žemą vaikų intelekto koeficientą taip pat sieja su polinkiu stebėti agresyvias laidas ir agresyviai elgtis. D. Myers pateikia ir keletą kitų prielaidų: gali būti, jog „agresyvūs vaikai patys pasirenka labiau agresyvias programas“ ar „kruvinoji teledieta duoda peną agresijai“ (Myers, 1998, 519).

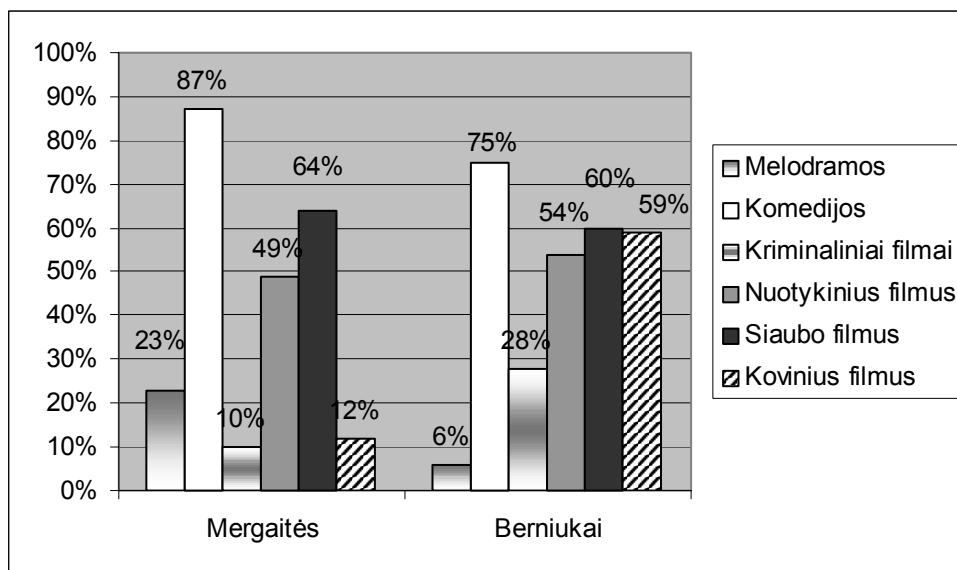
Ištyrus paauglių psichologinio prisitaikymo rodiklius, nustatyta, jog vaikai, mėgstantys kriminalines laidas, turi daugiau elgesio problemų, o mėgstantys publicistines laidas – daugiau emocinių sunkumų, nei šių laidų nežiūrintys (Jusienė, Tuominienė, 2005, 19). Remdamasis įvairių mokslininkų (Heath ir Petraitis, 1987; Tyler ir Cook, 1984) apklausų rezultatais, D. G. Myers rašo: „Tie, kurie žiūri per televizorių kriminalines dramas (skirtingai nuo tų, kurie jų nežiūri), laiko Niujorką vieta pavojinga gyvybei. Jie pradeda tikėti tuo, kad net jų gimtasis miestas pavojingas. Jie laiko sąlyginai saugiais tik artimiausias savo namo apylinkes“ (Myers, 1998, 525). Šiuos faktus psichologė R. Garckija aiškina tuo, kad yra nemažai vaikų, kurie į realybę perkelia televizijoje matytus vaizdus, todėl realybė jiems atrodo tokia pat grėsminga: „Vaikams prasideda toks socialinis nerimas: jie bijo tiesiog išeiti į viešumą, nes jiems atrodo, kad pasaulis yra toks grėsmingas, kokį jie matė filme“ (žr. 2 priedą).

Iš 4 *paveikslo* matyti, jog berniukai statistiškai reikšmingai dažniau nei mergaitės žiūri kriminalines publicistines laidas ($p=0,016$) bei žinių laidas ($p=0,021$; visų Lietuvos mastu transliuojančių televizijų žinių laidose taip pat yra kriminalinės rubrikos). Dėl to galima teigti, jog berniukai, lyginant su mergaitėmis, turi daugiau tiek elgesio problemų, tiek ir emocinių sunkumų bei patiria daugiau baimių.

Apibendrinamas, mokslininkų, stebėjusių berniukų elgesio priklausomumą nuo jų žiūrimų televizijos programų (Belson, 1978; Muson, 1978), tyrimus, D. Myers rašo, jog skirtingai nuo tų, kurie žiūrėjo nedaug laidų su žiaurumo scenomis, didelis procentas

apklaustųjų, žiūrėjusių jas daug (ypatingai su realistiniais, o ne multiplikaciniais smurto vaizdais), įvykdavo beveik du kartus daugiau pažeidimų šešių mėnesių laikotarpyje (pavyzdžiui: „Aš sudaužiau telefoną telefono būdelėje“) (Myers, 1998, 519). Tai leidžia spręsti, jog ištirtais atvejais elgsenos nukrypimams įtakos turėjo būtent televizijoje pamatyti smurtiniai elementai.

Atliekant šį tyrimą, kaip vieną iš mėgstamiausių per televiziją stebimų programų, respondentai nurodė vaidybinius filmus. Skirtingi vaidybinių filmų žanrai taip pat turi įtakos, kokią informaciją vaikas įsisavins socialinio išmokymo proceso metu.

5 paveikslas. *Filmų pasirinkimas pagal jų rūšį (priklausomai nuo lyties)*

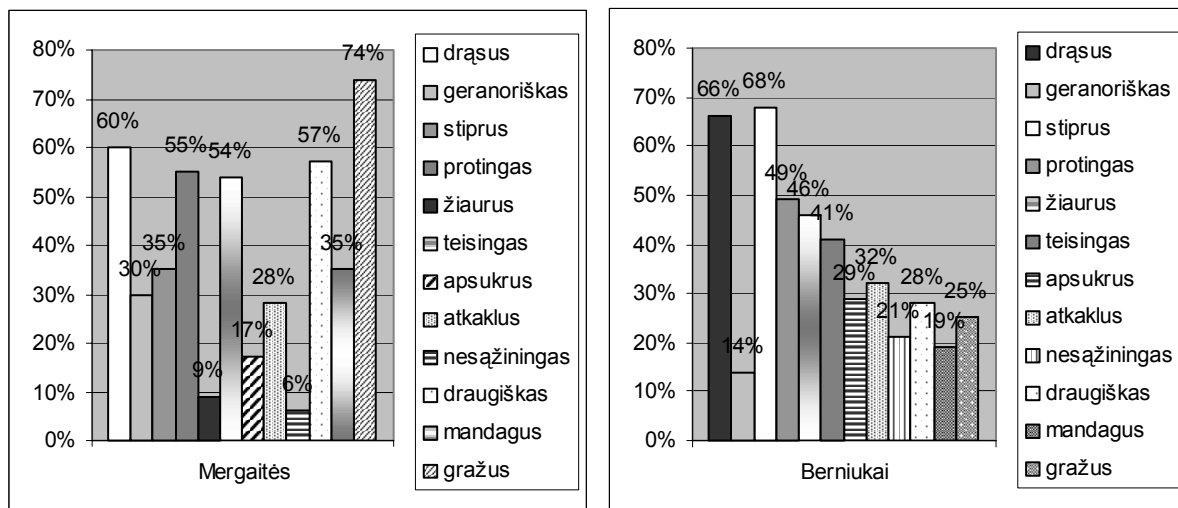
Kokybiškai skiriasi vaidybinių filmų pobūdis ir jų pasirinkimas. Iš 5 paveikslo matyti, jog mergaitės statistiškai reikšmingai dažniau renkasi melodramas ($p=0,0001$) ir komedijas ($p=0,006$), o berniukai – kriminalinius ($p=0,0001$) bei kovinius filmus ($p=0,0001$).

Tyrimas atskleidė, jog daugiau nei pusė visų respondentų mėgsta žiūrėti siaubo filmus. Pasak dr. R. Jusienės ir J. Tuominienės, „siaubo filmus labiau vertinantys vaikai pasižymi mažesniais socialumo įverčiais ir didesniais elgesio problemų įverčiais; dokumentinius filmus mėgstantys vaikai – atvirkščiai – vertina save kaip socialesnius bei turinčius mažiau problemų su bendraamžiais“ (Jusienė, Tuominienė, 2005, 18).

D. Myers nuomone, ne agresyvūs polinkiai daro žmones filmų su smurtinėmis scenomis mėgėjais, bet atvirkščiai – būtent šie filmai gali išprovokuoti žmogų smurtauti. (Myers, 1998, 520). Šį teiginį psichologas grindžia 756 Čikagos paauglių ir 220 paauglių, gyvenančių Suomijoje tyrimų rezultatais (Huesman ir kiti, 1984; Eron ir Huesmann 1984). Minėto tyrimo protokolus sugretinus su vėlesniais duomenimis iš teisėsaugos institucijų,

buvo nustatyta, jog trisdešimtmečiai vyrai, kurie vaikystėje žiūrėjo daug televizijos laidų su smurto scenomis, turėjo didesnę tikimybę įvykdyti rimtus nusikaltimus (Myers, 1998, 520).

Ne tik filmų žanrų pasirinkimas atsiskleidžia vyriškosios ir moteriškosios lyties skirtumus, bet ir tai, kokiomis savybėmis pasižymintys herojai yra berniukų ir mergaičių mėgiamiausi. Pagal tai taip pat galima spręsti apie įtaką paauglių amžiuje stipriems socializacijos procesams – mėgiami herojai yra ir mėgdžiojami.

6 paveikslas. Mergaičių ir berniukų mėgiamiausi herojai

Iš 6 paveikslo matyti, kad mergaitėms labiausiai patinka gražūs ir drašūs herojai, berniukams – drašūs ir stiprūs. Tai patvirtina ir psichologė R. Garckija, teigianti, jog mėgiami drašūs ir nuotykių ieškantys herojai atspindi mūsų kultūrą, kurioje skatinamas ir kartu pastiprinamas aktyvumas (žr. 2 priedą).

Galima pastebėti ir keletą statistiškai reikšmingų skirtumų tarp mergaičių ir berniukų pasirinkimo. Mergaitės statistiškai reikšmingai dažniau įvardijo, jog joms patinka draugiški ($p = 0,0001$), gražūs ($p = 0,0001$), mandagūs ($p = 0,001$), geranoriški ($p = 0,001$) ir teisingi ($p = 0,017$) herojai. Kiek stebina, jog berniukai statistiškai reikšmingai dažniau žavisi ne tik stipriais ($p = 0,0001$), bet ir žiauriais ($p = 0,0001$) herojais. Žiaurūs filmų ir laidų herojai, kuriuos mėgsta 46 proc. berniukų, lygiuojami su protingais (49 proc.) ir teisingais (41 proc.). Veikėjų, į kuriuos norima lygiuotis („geriečių“), smurtas gali būti didesnė problema ir turėti daugiau įtakos, negu nemėgstamų veikėjų („blogiukų“) smurtas (Jackson Harris, 1994, 191). Kadangi berniukų labiau mėgiami negatyvaus charakterio herojai, galima daryti išvadą, jog pastarieji ekrane smurtauja dažniau, ir tai berniukams turi didesnę poveikį, negu mergaitėms.

Moksliniame straipsnyje „Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija“ doc. dr. Alfredas Kiškis rašo, jog ginklų rodymas televizijos ekrane didina agresiją (Kiškis, 2004, 44). Dalis mergaičių, matydamos ginklus, patiria neigiamas emocijas – baimę (13 proc.), emocinę įtampą (9 proc.), pyktį (7 proc.), pasibjaurėjimą (5 proc.) ar liūdesį (5 proc.); tik 5 % jų patiria džiaugsmą. Tačiau daugiau kaip pusė apklausoje dalyvavusių berniukų (51 proc.) teigė patiriantys džiaugsmą, kai ekrane matomi ginklai, didelė dalis – susidomėjimą (42 proc.).

Įvardiję, kad žiūri smurto elementų turinčias laidas, respondentai nurodo ir tai, kad kraujas, lavonai ir kankinimų scenos jiems dažniausiai kelia pasibjaurėjimą (ir mergaitėms, ir berniukams), prievarta – pyktį (31 proc. mergaičių) ar gailestį (21 proc. berniukų). Sužalojimai mergaitėms labiausiai sukelia gailestį (44 proc.), o berniukams – prieštarigus jausmus: emocinę įtampą arba susidomėjimą (po 19 proc.). Daugiausia įvairialypių jausmų tiek berniukams, tiek mergaitėms sukelia muštynės: mergaitėms – emocinę įtampą (22 proc.), susidomėjimą (23 proc.) ar abejingumą (27 proc.), berniukams – emocinę įtampą (19 proc.), susidomėjimą (22 proc.) arba džiaugsmą (25 proc.). Galima konstatuoti, jog matydami smurto apraiškas ekrane, berniukai reaguoja šalčiau ir patiria daugiau teigiamų emocijų, negu tą patį vaizdą matančios mergaitės.

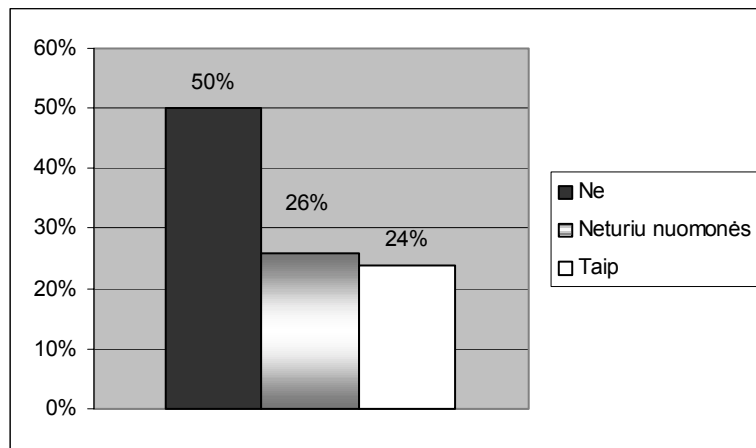
Kaip matyti 5 lentelėje, smurto scenomis labiau besišavintys berniukai pripažįsta dažniau smurtaujantys ir realiame gyvenime:

5 lentelė. *Smurto prieš kitus asmenis naudojimo dažnumas*

<i>Naudoja smurtą</i>	<i>Grupė (absoliutus skaičius, procentai)</i>	
	Berniukai	Mergaitės
Visai nenaudoja	16 (10 %)	75 (45 %)
Labai retai	50 (31 %)	52 (31 %)
Retai	55 (34 %)	32 (19 %)
Dažnai	23 (14 %)	5 (3 %)
Labai dažnai	15 (9 %)	4 (2 %)

Absoluti dauguma mergaičių (95 proc.) teigia, kad smurtauja retai, labai retai arba visai nenaudoja smurto. Tačiau beveik vienas penktadalis berniukų atsakė, jog smurtą naudoja dažnai ir labai dažnai.

Nors televizija ne visada teigiama linkme formuoja paauglių nuostatas ir elgesį, tačiau paauglių požiūris į pačią televiziją ir joje demonstruojamą smurtą yra labiau teigiamas, negu neigiamas.

7 paveikslas. Respondentų nuomonė, ar turėtų būti draudžiamas smurto demonstravimas per televiziją

Iš 7 paveiksle pateiktų rezultatų matomas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p=0,0001$). Tai reiškia, kad paaugliai statistiškai reikšmingai labiau linkę manyti, kad neturėtų būti draudžiamas smurto demonstravimas per televiziją. Tokiam apsisprendimui gali daryti įtaką tai, jog stebėdami smurto elementų turinčias televizijos programas paaugliai patiria daugiau teigiamų emocijų, negu neigiamų.

3.4.3 Televizijos įtaka agresyvumui

Šiame tyrime agresija suvokiama kaip fizinės jėgos naudojimas prieš kitus asmenis konfliktinėse situacijose.

Mokslininkai teigia, jog televizijos programų sukeltos neigiamos emocijos gali veikti paauglių agresyvų elgesį (Baron, Richardson, 1997; Mielke, 1997; Navaitis, 1998 ir kiti). Lyginant rezultatus, gautus susumavus atsakymus į 13 ir 14 anketos klausimus (žr. 1 priedą), stebėta koreliacija tarp teigiamų ir neigiamų emocijų (apskaičiuotas suminis balas) bei agresyvumo.

Remiantis Spearman koreliacijos koeficientu (abu kintamieji neatitinka normalumo sąlygos), agresyvūs poelgiai ir neigiamos emocijos statistiškai patikimai koreliuoja, kadangi p -reikšmė yra mažesnė, negu pasirinktas reikšmingumo lygmuo ($0,0001 < 0,05$). Koreliacijos koeficientas yra neigiamas ($-0,206$). Taigi koreliacija yra netiesioginė – didesnės kintamojo „agresyvus poelgis“ reikšmės atitinka mažesnes kintamojo „patiriamos neigiamos emocijos“ reikšmes. Analogiškai pastebima tiesioginė koreliacija tarp agresyvumo bei teigiamų emocijų ($p = 0,0001$, koreliacijos koeficientas – $0,337$).

Taigi galima teigti, kad agresyvesni paaugliai, stebėdami smurtines scenas per televiziją, patiria daugiau teigiamų emocijų, o daugiau neigiamų emocijų patiriantys paaugliai linkę mažiau naudoti smurto. Eksperto interviu metu R. Garckija teigė, jog ši

išvada ir yra „tai, ką mes vadiname žalingu poveikiu vaikams“ (žr. 2 priedą) – taip susidaro „ydingas ratas“, kai vaikas žiūri smurtinių elementų turinčius filmus: jam tai yra smagu, nes kompanijoje tai patvirtinama, ir vėliau yra tikimybė, kad jis vėl rinksis tai, kas jam patinka. Šiame uždarame rate viena priežastis veda prie kitos.

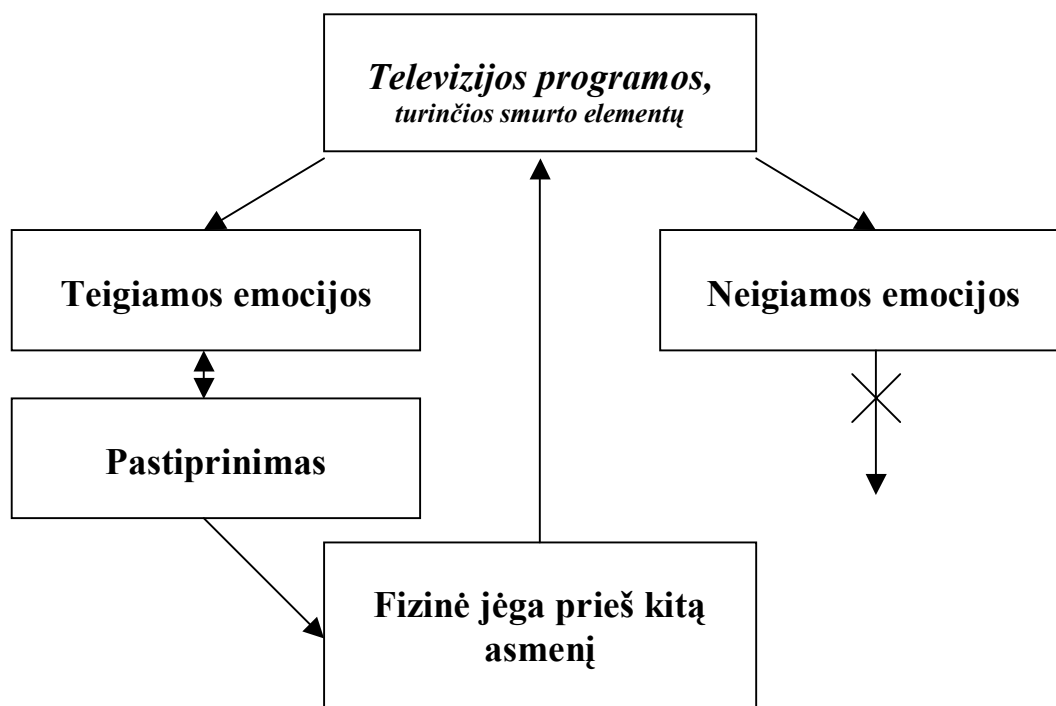
R. Jackson Harris teigia, jog nėra įrodymų, kad smurtinė televizijos programa įtakoja tik tuos vaikus, kurie buvo iš anksto nuteikti smurtiniam elgesiui (Jackson Harris, 1994, 201). Vadinasi ir tie vaikai, kurie įprastai nesmurtauja, pasižiūrėję smurtinę laidą ar filmą, gali būti paskatinti smurtiniam poelgiui.

Kategoriškesnes išvadas daro doc. dr. G. Kvieskienė, remdamasi įvairiais tyrimais, kuriais buvo siekiama nustatyti smurtinių televizijos programų poveikį vaikų ir suaugusiųjų elgesiui. G. Kvieskienės manymu, jų išvados įrodo, kad agresyvaus turinio filmų žiūrėjimas (ypač pakartotinis) skatina vaikų agresyvumą, o nesmurtinės programos tokių pokyčių nesukelia: „Galima teigti, jog juo daugiau smurto demonstruojama televizijos laidose, juo labiau vaikai, sprenddami tarpusavio konfliktus, yra linkę panaudoti smurtą, kaip veiksmingą įvairių problemų sprendimo priemonę“ (Kvieskienė, 2005, 75).

Įdomu pastebėti, jog remiantis tyrimo duomenimis paaugliai, kurių mėgstamas herojus pasižymi neigiamomis savybėmis, yra agresyvesni ($p=0,0001$, koreliacijos koeficientas – 0,415). Tai reiškia, kad paaugliai, kurie žavisi žiauriais, nesąžiningais herojais (tai jiems sukelia teigiamas emocijas) yra labiau linkę naudoti fizinę jėgą prieš kitą asmenį.

Stanfordo universiteto medicinos profesorius dr. Thomas Robinson, atliko tyrimą: stebėjo vaikus, su kuriais buvo susitarta, jog šie 10 dienų nežiūrės televizoriaus, ir lygino jų elgesį su vaikų, kurie televizorių žiūrėjo kaip yra įprate, elgesiu. Tyrimo metu nustatyta, kad po 10 dienų eksperimente dalyvavę vaikai vartojo 40 – 50 proc. mažiau fizinio ir žodinio smurto. Didesnę pažangą padarė ypatingai agresyvūs vaikai (Brodeur, 2005).

Remiantis tyrimo išvadomis ir eksperto interviu metu išsakyta nuomone, galima sudaryti schemą, pavaizduotą 8 paveiksle:

8 paveikslas. *Nepilnamečių emocijų ir agresijos koreliacija*

Schemoje matyti, jog žiūrėdamas smurto elementų turinčias laidas ir patirdamas teigiamas emocijas, vaikas, labiausiai tikėtina, gaus pastiprinimą ir iš socialinės aplinkos (pavyzdžiui, paaugliui pasakojant apie matytą žiaurų filmą, jis gali jausti bendraamžių susidomėjimą). Tai gali labiau paskatinti ne tik pasakoti apie smurto scenas, bet ir elgtis taip, kaip ekrano herojai. Pademonstravus agresyvų elgesį, kaip teigia psichologė R. Gareckija, rezultatas matyti iš karto, skirtingai nuo, pavyzdžiui, mokymosi rezultatų (žr. 2 priedą). Dėl to vaikas vėl norės žiūrėti televiziją ir mokytis naujų elgesio formų.

Patyręs neigiamų emocijų, vaikas tai bus mažiau linkęs prisiminti, negaus pastiprinimo iš socialinės aplinkos, todėl, tikėtina, nemėgins pakartoti televizijoje matyto elgesio ir vėliau smurto elementų turinčią programą norės žiūrėti mažiau nei tas, kuris patyrė teigiamų emocijų.

Šio tyrimo rezultatai neleidžia kategoriškai teigti, kad televizijoje ir tik televizijoje demonstruojamas smurtas turi lemiamą įtaką smurtavimui realiame gyvenime. Tačiau, kaip teigia James Gilligan, „dešimtys mokslininkų biheavioristų ir mokslinių grupių, tyrusių smurto žiniasklaidoje poveikį, priėjo prie bendros išvados, jog tai skatina agresyvumą, kadangi daugelis vaikų yra tiesiog prisotinti jo“ (Gilligan, 2002, 95-96), o agresyvus asmuo dėl bet kokios priežasties gali lengviau įsitraukti į smurtinę veiklą po to, kai pamato smurtinį televizijos veikėją, negu neagresyvus (Jackson Harris, 1994, 192).

Taigi tyrimas įrodo, kad egzistuoja sąryšis tarp televizijos ekrane pamatyto smurto ir agresyvių paauglio poelgių. Dėl to galima daryti dichotominę išvadą: arba televizinis smurtas skatina agresiją, arba agresyvesni paaugliai tiesiog dažniau žiūri smurto elementų turinčias laidas ir jomis žavisi.

3.5. Televizijos programų analizė

Atsiradus vadinamajam „TV metrų“ tyrimų metodui, tapo įmanoma su labai maža paklaida apskaičiuoti, kiek Lietuvos gyventojų tam tikru metu žiūri televiziją ir kokios laidos bei televizijos kanalai yra patys populiariausi. Tačiau šiam tyrimui atlikta kiekybinė ir kokybinė laidų analizė, nusakanti ne tik televizijos transliuojamos garsinės ir vaizdinės su smurtu susijusios informacijos kiekį, bet ir tai, ar laidos nepažeidžia Lietuvos ir tarptautinių norminių aktų.

Stebėjimui buvo pasirinktos dviejų žiūrimiausių televizijų (TV3 ir LNK), taip pat visuomeninio transliuotojo – LTV – rodomos laidos ir filmai. Buvo stebimos laidos ir filmai, rodomi tuo metu, kuriuo apklausti mokiniai nurodė dažniausiai žiūrintys televiziją, bei animaciniai filmukai, kuriuos linkę stebėti jaunesnio amžiaus respondentai (iš viso – 17 laidų, vaidybinių ir animacinių filmų). Stebėjimo metu fiksuota, kokie rodomi nepilnamečiams neigiamą įtaką galintys daryti vaizdai ir kokia pateikta žodinė informacija.

Kuo daugiau smurto laidoje, tuo agresyvesnis vaikas (Myers, 1998, 519). Todėl stebint televizijos programas daugiausia dėmesio kreipta į smurtines scenas. Atsitiktinės atrankos būdu pasirinktos balandžio 13 d. TV3 laidos „Komanda“ metu po vieną kartą buvo parodytas kraujas ir sužalojimai, antrankiais surakintas asmuo, nederamai besielgiantys vaikinai (geriantys, triukšmaujantys, nusimovę kelnes, besibučiuojantys, taip pat – šių vaikinų sulaikymas). Žodinė informacija neapsiribojo kalbomis apie mirtį („naciai mirė“ – pavartota 2 kartus), bet nevengta ir atvirų keiksmažodžių („fuck the system“). Ši laida – viena iš tų stebėtų laidų, kuriose smurtinės informacijos buvo pateikiama daugiausiai. Populiariausiose JAV televizijos laidose kiekvienai transliavimo valandai tenka vidutiniškai apie devynis fizinės agresijos aktus ir aštuonis verbalinės agresijos aktus (Baron, Richardson, 1997, 109). Tokiu būdu jei vaikas praleidžia prie televizoriaus tris valandas per dieną, gali pamatyti daugiau kaip 27 agresijos aktus. Tikėtina, jog stebint animacinius filmus, šie skaičiai būtų daug didesni.

Lietuvoje transliuojamas suaugusiems skirtas laidas lyginant su vaikų mėgiamais animaciniais serialais, nė viena laida pastariesiems neprilygsta nei vaizdine, nei tekstine informacija, galinčia turėti neigiamos įtakos nepilnamečiams.

Populiariame animaciniame filme „Tomas ir Džeris“ iš anksto užprogramuotas konfliktas, nes jo pagrindiniai veikėjai – vienas kitą medžiojantys gyvūnai – katinas Tomas ir peliukas Džeris. Per LNK stebėtoje 2006 m. kovo 15 d. serijoje „Peliukas svarbiau už Majamį“ užfiksuotos dvejios muštynės, dvejios gaudynės, trys erzavimo epizodai (peliukas erzina katiną) ir keturi kartai, kai šuo žiauriai susidoroja su katinu. Tą pačią dieną transliuotoje šio animacinio filmo serijoje „Trojos šuo“ demonstruojamos dvejios gaudynės, per kurias katinas smarkiai trenkiasi į duris, į sieną, viena vagystė – peliukas vagia maistą, taip pat galima matyti psichologinio smurto atvejį – peliukas išvejamas iš namų. Tačiau reikėtų paminėti, kad vaizdinio smurto pavyzdžiai šiame animaciniame filme nėra šokiruojantys, o tekstinės smurtinės informacijos beveik nėra.

Kitame LNK transliuojamame animaciniame filme „Kidas Padlis“ smurtinė informacija vulgaresnė. Serijoje, transliuotoje 2006 kovo 15 d., du veikėjai kalba apie tai, kad trečiajam reikia sutraiškyti pirštus, smogti stipriai, smogti du smūgius, o po to paimti pjūklą. Besiginčydamis filmuko herojai vartoja grasinimus ir keiksmus (pavyzdžiui, „žiūrėk, kad ant veido neišsprogtų karpos“). Kitoje tą pačią dieną transliuotoje 10 minučių trukmės šio filmo serijoje „Bebaimiai įsilaužėliai“ žodžio „įsilaužimas“ formos minimos bent 8 kartus, tai reiškia – bent kartą per minutę ir 10 sekundžių. Knygoje „Socialinė psichologija“ teigiama, jog per tą laiką, kai vidutinis statistinis amerikietis vaikas tampa vidutiniu statistiniu paaugliu, jis jau spėja pažiūrėti daugiau kaip 100 000 smurto scenų ir apytiksliai 20 000 žmogžudysčių scenų (Myers, 1998, 522).

Taip pat LNK transliuojamame animaciniame seriale „Troluokės“ vulgarios vaizdinės ir ypač tekstinės informacijos dar daugiau. Kovo 15 d. rodytoje serijoje „Ne tokie jau geri seni laikai“ (trukmė – 20 min.) vaizduojami nuolatiniai berniukų ir mergaičių konfliktai su gausybe ginčų ir vienos pusės kitai išsakomų žeminančių frazių: „vaikigaliai, bėkit iš čia“, „ar tu kreipiesi į mane, boba?“, „aš boboms nepatarnauju“, „dar išvadinsi mane boba – gausi į dantis“, „mergaitės silpnos, jų smegenys mažos“, „ispėju, vėplos“, „mergaitės moka atnešti mums (berniukams) alaus“, „mergaitės yra kvailos“, „mergaitės yra neprotingos, paikos, kvailos, jos rengiasi keistai“, „nekenčiamos mergaitės“, „gaudykit tas bobas“, „skystapročiai“, „bukagalvis“, „raumengalviai“, „bobos“. Tekstas patiprinamas ir vulgariu vaizdu: berniukai dažnai geria ir raugėja.

Nusikalstamo smurtinio elgesio modeliai demonstruojami ir TV3 rodomoje animacijoje. Animacinio serialo „Morisas ir Bučas“ gegužės 12 dienos serijoje „Pusryčiai beprotnamyje“ per 7 minutes parodomi tokie vaizdai: viščiukas žaisdamas padeda ant žaislinio traukinio bėgių surištą meškiuką ir laukia, kol jį suvažinės traukinys; viščiukas su mikseriu susuka lapinui liežuvį; lapinas daug kartų bando apgauti ir suvalgyti viščiuką, o

šis vis išsisuka, kol pagaliau susidoroja su lapinu. Kitame seriale „Musė Fredis“ (TV3) taip pat per 7 minutes pademonstruojama 11 smūgių, bandant užmušti pagrindinį herojų; Fredis puolamas granatomis ir šautuvais, puolimo metu pramušamas laivo dugnas, rodoma, kaip visi nuskęsta, o musė lieka gyva.

Tačiau žiauriausias iš stebėtų animacinių filmų – „Drakonų kova“ (LNK, 2006 kovo 15 d.). Šio animacinio filmo serijoje „Gokai, paskubėk“ smurtiniai vaizdai parodyti 46 kartus (smūgiai ar muštynių epizodai, mergaitė, smaugianti senį, ginklai, senis, ištaškomas į gabalus, maistas iš kaukolyčių ir panašūs). Viena šio animacinio filmo serija trunka apie 20 min., todėl galima daryti išvadą, jog smurtiniai vaizdai parodomi vidutiniškai bent kartą per pusę minutės. Filme vartojama ir įvairiausia tekstinė informacija, reiškianti žudymą, mirtį: „nudėsiu tave“, „sunaikink juos“, „smok paskutinį smūgį“, „visi gali žūti“, „pavyko prisikelt iš numirusių“, „mirk“, „kaukolytės pradėjo cypť“ ir panašiai. Išanalizavus Dragon Ball Z žiūrovus paaiškėjo, kad jiems svarbiausia yra kovotojai ir pikti ginčai su smurtine informacija. Taip pat buvo nustatyta, jog jaunesni žiūrovai šio animacinio filmo tekstus supranta tik iš dalies arba vienpusiškai: „Kadangi teksto pateikimas yra gana sudėtingas, pilnas mistinių elementų, todėl nėra labai smarkiai gilinamasi į sudėtingą Japonijos kultūrą“ (International Central Institute for Youth and Educational Television (IZI), 2001).

Psichologas David G. Myers aprašo tyrimą, kai nustatytam pradinės mokyklos mokinių skaičiui buvo rodomas epizodas iš vaikiškos, tačiau turinčios smurto elementų, televizijos laidos „Galingas Reindžeris“. Iškart po epizodo peržiūros per dvi minutes žiūrovai padarė septynis kartus daugiau agresyvių veiksmų nei kontrolinė grupė (Myers, 1998, 521). Šiuos tyrimus galima palyginti su A. Banduros eksperimentais, naudojant lėlę Bobo: po to, kai vaikams matant lėlę buvo mušama, daužoma, šias scenas stebėję berniukai dažnai labai ryškiai imituodavo charakteringus kovos veiksmus, kaip pavyzdžiui naudojami karate smūgiai koja šuolio metu (Myers, 1998, 521; taip pat žr. 2 priedą).

Daug žalos gali padaryti vadinamojo „pagrįsto“ ar „teisėto“ smurto vaizdavimas. Pabrėžtina, jog prieš „bloguosius“ smurtaujantys „gerieji“ laidų ir filmų herojai dažniausiai už smurtą yra ne baudžiami, o atvirkščiai – pelno šlovę. Dėl to vaikas, stebėdamas tokių elgesį, dažnai gali kardinaliai peržiūrėti jo paties anksčiau nustatytas tokios elgsenos ribas, manydamas, jog jei kiti nebaudžiamai kelia agresiją, vadinasi ir jam leistina daryti tą patį. Toks draudimų nuėmimo efektas gali padidinti stebėtojo agresyvių veiksmų tikimybę (Baron, Richardson, 1997, 106). Ypač, jeigu agresyvus elgesys suvokiamas kaip realus.

Vaidybiniai filmai nuo animacinių skiriasi tuo, kad pirmuosiuose dažniausiai veikia ne piešti herojai, o gyvi žmonės, ir tai priartina ekrane matomą situaciją prie tos, kurią

vaikas gali pamatyti savo socialinėje aplinkoje. Dėl to iš vaidybinių filmų galima tikėtis یتاigesnio poveikio nepilnamečiams, nei iš animacinių, nors smurto scenų, vidutiniškai tenkančių vienai minutei, vaidybiniuose filmuose mažiau, nei animaciniuose. Per LNK 2006 m. sausio 7 d. parodytame vaidybiniame filme „Proto medžiotojai“ įvairiose situacijose buvo vaizduojami bent 8 lavonai: vienas rodomas jau yrantis, antras – su nupjauta galva ir išsiurbtu krauju, trečias – pervertas strėlėm, ketvirtas – nusišauna, penktas lavonas – lifte, ir panašiai. Filme, kurio siužetas pasakoja apie tai, kaip būsimi elitinės slaptosios tarnybos FTB specialistai mokomi atpažinti ir pasinaudoti serijinių žudikų veiklos subtilybėmis, kraujas rodomas 14 kartų, daug susišaudymų (vienu metu susišaudymas be perstojo trunka apie 60 sekundžių). Nuolat kartojama ir verbalinė informacija, reiškianti smurtą ar jo pasekmes: „nužudžiau“, „gyvybėms gresia pavojus“, „lavonas“, „žudikas“, „kraujas“, „nužudytas“, „prievartaujama“, „nebežus“, „nudėsiu“, „paleisk į ją kulką“, „nužudyta“, „auka“, „tėvų lavonai“ ir kiti. Nepaisant tokio kiekio ir pobūdžio smurtinės informacijos, filmas buvo žymimas indeksu „N-7“ ir transliuotas tuo metu, kai televizorių leidžiama žiūrėti nepilnamečiams – nuo 20 val. 55 min. iki 22 val. 40 min.

Ši kiekybinė analizė gali tik preliminariai įvardyti smurtinių elementų demonstravimo mastus Lietuvos televizijoje. Tačiau netikslu būtų teigti, jog absoliučiai visos programos turi smurtinių elementų: stebėti buvo pasirinkti būtent tie filmai ir laidos, kuriuose, iš anksto numatant, gali būti smurto apraiškų. Atliekant šį tyrimą, buvo stebėta ir keletas kriminalinės-socialinės publicistikos laidų, kai iš anksto negalima numatyti, ar jose bus pateikta smurtinės informacijos. Kadangi iš metodologinės socialinio konstruktyvizmo pozicijos, tiriant žiniasklaidos poveikį labiau vertinami kokybiniai metodai (Dobryninas, 2001, 75), šios laidos analizuojamos kokybės prasme ir stebimi galimi nusižengimai norminiams aktams.

TV3 laidoje „Lietuvos ryto televizija“ (2006 m. gegužės 17 d., 20.30 val.) parodytas reportažas pasakoja apie tris vyrus ir tris skirtingas jų istorijas, kurias vienija netikėtai dingusios žmonos: vieną dieną jos metė šeimas, palikdamos vaikus auginti sutuoktiniams. Šioje laidoje smurtinės informacijos nepastebėta, tačiau pastebimas dažnai pasikartojantis vaizdas – vaikai, todėl galima analizuoti, ar reportažas atitinka „Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio“ įstatymo normoms. Atsižvelgiant į šio įstatymo 5 straipsnio nuostatas (piktnaudžiaujant nepilnamečių pasitikėjimu ir nepatyrimu, **neigiamų socialinių reiškinių kontekste negali būti pateikiamos nepilnamečių nuomonės ir vertinimai, taip pat jų nuotraukos ar**

filmuota medžiaga apie juos), nagrinėjamame reportaže techninėmis priemonėmis uždengiami vaikų veidai, taip pat ir tekstu neatskleidžiamos nepilnamečių tapatybės.

Tačiau stebėtose „Lietuvos ryto televizijos“ gegužės 3 d. ir gegužės 10 d. laidose pateikta erotinio pobūdžio informacija, kuri gali turėti neigiamą poveikį nepilnamečiams. Gegužės 3 d. parodytas reportažas apie žymias Lietuvos moteris (Violetą Riaubiškytę, Agnę Martinaitienę, Rūtą Lukoševičiūtę ir Žydrūno Savicko draugę Jurgitą Vorobjovaitę), kurios fotografuojasi erotinėse fotosesijose. Gegužės 10 d. – reportažas apie 11 plastinių operacijų išskentusią moterį, šiuo pragyvenančią iš erotinių masažų. Pagal „Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymą“, tokia informacija, kai skatinamas lytinis geismas, rodomas lytinis aktas, jo imitacija ar kitoks seksualinis pasitenkinimas, lytiniai organai, seksualiniai reikmenys, laikoma darančia nepilnamečiams neigiamą poveikį ir turėtų būti pateikiama tik po 23 val. ir žymima simboliu „S“. Šiuo atžvilgiu laida galėjo turėti neigiamos įtakos nepilnamečiams, nes laidose buvo iškeliamas kūno kultas. Lietuvos moterys pasakojo, kad fotografavimasis erotinėms nuotraukoms yra moters grožio įvertinimas – tokie žodžiai nepilnamečiams gali paraginti užsiimti panašia veikla ir taip padidėja galimybė patekti į pedofilija užsiimančių žmonių rankas. Daugeliui nepilnamečių yra svarbu, ką kalba žymūs žmonės, nes jie stengiasi į tokias žvaigždes lygiuotis. Be to, kai kurie šių reportažų filmuoti kadrai ir nuotraukos buvo ypatingai atviri, ir rodyti netinkamu metu (ypač laidas kartojant antradienio rytais), prieš tai neperspėjus suaugusiųjų apie galimą laidos žalą nepilnamečiams. Tačiau tai, kad erotinio turinio informacija ribojama griežčiau, negu smurto demonstravimas, James Gilligan vadina „vienu iš šiuolaikinės cenzūros paradoksu“ (Gilligan, 2002, 97). Mokslininko nuomone, smurtinė informacija gali turėti daugiau neigiamos įtakos, negu erotinė.

Per LNK televiziją rodytoje 2006 m. gegužės 23 d. laidoje „Pagalba. SOS“ yra elgesio, kuris gali būti vertinamas kaip smurtinis, apraiškų: pasakojama apie chirurgą, kurio dideliu greičiu vairuojamą automobilį apšaudė policininkai. Šio reportažo tema – policijos pareigūnų kompetentingumas, savivaliavimas ir būtinybė panaudoti šaunamąjį ginklą. Reportažą taip pat galima vertinti iš naudos ir atlygio teorijos pozicijų – nors policija šaudė į greičio pažeidėjo automobilį, reportaže ginama pastarojo pozicija. Ši laida pasižymi drastiškos nuotaikos muzika, skambančia bemaž visos laidos metu. Muzika naudojama kaip priemonė įtampai ir baimei sukurti ir pastiprinti. Tačiau nusižengiančių teisinėms normoms vaizdų neparodoma (nerodomas net apšaudytas automobilis).

Gegužės 16 d. laidoje „Pagalba. SOS“ taip pat nebuvo pastebėta akivaizdžių nusižengimų, galinčių neigiamai paveikti nepilnamečių nuostatas ar elgesį. Tačiau reportažas apie policijos pareigūno be pateisinamos priežasties parblokštą besilaukiančią

moterį gali žėisti žiūrovo jautrumą, ypač – žodinė informacija, liudijanti apie smurto proveržį (pavyzdžiui, „be sąmonės gulinti moteris buvo palikta likimo valiai...“).

Gegužės 2 d. stebėta LTV publicistinė laida „Žurnalisto tyrimas“ pasakoja apie žolės deginimą ir paveldosaugai svarbaus sklypo privatizaciją. Joje nepastebėta nei smurto elementų, nei nusižengimų norminiams aktams. Tačiau gegužės 23 d. „Žurnalisto tyrime“ pasakojamos dvi istorijos, ir abiejose galima pastebėti nepilnamečiams galinčios daryti neigiamą poveikį informacijos. Pirmasis reportažas pasakoja apie „beprecedentę bylą“, iškeltą atrakcionų savininkui už tai, jog atrakcionuose „Skraidantys dviračiai“ du nepilnamečiai susilaužė kojas. Kitas reportažas – apie šeimą, iškėlusią rekordinio dydžio (10 mln. litų) ieškinį Kretingos ligoninei. Dėl šios ligoninės akušerių aplaidumo laiku nebuvo padaryta Cezario operacija ir per vėlai gimęs kūdikis netrukus ligoninėje mirė. Tiek reportažas apie kūdikio mirtį, tiek apie vaikų sužalojimus gali turėti vaizdinės informacijos, kuriose būtų kraujo, sužalojimų ar panašių vaizdų. Tačiau tokios informacijos beveik nepateikiama, išskyrus mirusio kūdikio nuotraukas, rodomas ekrane keletą sekundžių.

Televizijos laidų analizė, nors iš jos ir negalima daryti kategoriškų išvadų, atskleidė, jog kriminalinės-socialinės publicistikos laidų vaizdinė informacija nėra šokiruojanti – smurto ir žiaurumo elementų jose nedaug; daugiau jų galima išgirsti klausantis tekstinės informacijos. Emocijas čia siekiama sužadinti rodant įvykio vietą, pasakojant, kad „štai čia viskas įvyko“ ir vaizdą pastiprinant grėsminga muzika. Šių trijų elementų – teksto, garso ir įvykio vietos vaizdo visuma sukuria išpūdį, prilygstantį efektui, kai rodomas kraupus vaizdas.

Susirūpinimą kelia ir tai, kad tiek animaciniai, tiek vaidybiniai filmai, taip pat ir turintys smurtinių elementų, yra skirti pramogai. J. Gilligan teigimu, „agresyvų elgesį provokuoja ne pats smurto demonstravimas masinėse informacijos priemonėse, bet jos pateikimas kaip pramogos, o ne kaip tragedijos“ (Gilligan, 2002, 96). G. Kvieskienė teigia, jog vaikų smurtavimas priklauso nuo smurto kiekio televizijoje: „juo daugiau smurto demonstruojama televizijos laidose, juo labiau vaikai, spręsdami tarpusavio konfliktus, yra linkę panaudoti smurtą kaip veiksmingą įvairių problemų sprendimo priemonę“ (Kvieskienė, 2005, 75).

Tačiau, nors animaciniuose ir vaidybinuose filmuose smurtinės informacijos nepalyginamai daugiau, kriminalinės-socialinės laidos vaikams gali turėti didesnę poveikį, jeigu vaikas sutapatins ekrane rodomą siužetą su savo aplinka ar savimi.

IŠVADOS

1. Norminių aktų apžvalga parodė, jog teisinėje bazėje yra trūkumų, leidžiančių televizijos programų kūrėjams ir transliuotojams demonstruoti smurto elementų turinčias laidas bei filmus, darančius neigiamą poveikį nepilnamečių poelgiams ir nuostatoms. Esminiu trūkumu laikytinos abstrakčios formuluotės, kurios leidžia skirtingai interpretuoti norminių aktų nuostatas.
2. Mokslinės literatūros analizė atskleidė, jog smurtinės televizijos programos turi neigiamos įtakos nepilnamečių psichologiniam bei fiziniam brendimui, jų mokymosi rezultatams. Tačiau negalima atmesti artimiausios socialinės aplinkos – tėvų, giminaičių ir bendraamžių, mokyklos – įtakos nepilnamečių nuostatoms ir poelgiams.
3. Kaip parodė atliktas tyrimas, kai kurie 12-16 metų amžiaus vaikai didžiąją laisvalaikio dalį praleidžia prie televizoriaus. Mieste gyvenantys respondentai prie televizoriaus praleidžia mažiau laiko, negu jų bendraamžiai, gyvenantys kaime. Taigi galima daryti prielaidą, jog mieste gyvenantys vaikai savo laisvalaikį praleidžia socialiai aktyviau, nei gyvenantys kaime.
4. Žiūrėdami televiziją, nepilnamečiai gali matyti ir girdėti daug smurtinių atvejų apraiškų. Kai kuriuose animaciniuose filmuose neigiamą įtaką daranti informacija kartojama ypatingai dažnai (bent kartą per pusę minutės). Dažnas bet kokios informacijos kartojimas skatina tos informacijos įsisavinimą (socialinį išmokimą) ir pakartojimą realiose gyvenimiškose situacijose.
5. Apžvelgus mokslinę literatūrą, nepilnamečių nuostatų ir poelgių tyrimo bei laidų stebėjimo rezultatus, galima teigti, kad vaikai yra labiau linkę per televiziją žiūrėti tai, kas jiems kelia teigiamas emocijas. Remiantis tyrimo duomenimis, stebėdami smurto scenas daugiau teigiamų emocijų patiriantys vaikai natūralioje aplinkoje elgiasi agresyviau, taigi galima daryti išvadą, jog daugumą vaikų ekrane stebimas smurtas veikia negatyviai. Tai įrodo ne tik atsakymai į tiesioginį anketos klausimą „Kokias emocijas Jums sukelia rodomos smurtinės scenos per TV?“ bei televizijos žiūrėjimo laikas, bet ir viso tyrimo analizė (anketinė apklausa ir televizijos laidų stebėjimas).

Hipotezei patvirtinti naudota empirinė ir teorinė argumentacija (taikytas sisteminis teorinės argumentacijos metodas). Darbe keliama hipotezė, kad nepilnamečiai laisvalaikį

praleidžia prie televizorių ir stebi ekrane demonstruojamą smurtą, kuris gali turėti neigiamos įtakos jų poelgiams, nuostatoms ir vystymuisi; taip pat prielaida, kad televizijos filmuose ir kriminalinės-socialinės publicistikos laidose rodomi smurto ir žiaurumo elementai, pasitvirtino iš dalies: nepilnamečiai mėgsta leisti laisvalaikį prie televizorių ir tam tikru laiku gali matyti bent du smurtinius vaizdus per minutę.

Tyrimas įrodo, kad egzistuoja sąryšis tarp televizijos ekrane pamatyto smurto ir agresyvių paauglio poelgių. Dėl to galima daryti dichotominę išvadą: arba televizinis smurtas skatina agresiją, arba agresyvesni paaugliai tiesiog dažniau žiūri smurto elementų turinčias laidas ir jomis žavisi.

Nors tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad nuolat ekrane matomas smurtas stimuliuoja agresyvius poelgius, skatina spręsti konfliktus fizine jėga, tačiau daryti kategoriškas išvadas, jog būtent televizijoje demonstruojamas smurtas turi daugiausiai įtakos smurtavimui realiame gyvenime, negalima.

Detalius duomenis ar procentinę išraišką, kokia televizijoje demonstruojamo smurto įtaka nepilnamečio elgesiui ar vystymuisi, galima gauti tik kompleksiskai tiriant konkretų atvejį: stebint, kiek laiko vaikas skiria aktyviai veiklai, mokymuisi ir televizijos žiūrėjimui, kokias programas žiūri, kiek jose smurto elementų ir kokie jie yra, ir panašiai. Tačiau, jei vaikas, pamatęs ekrane smurto sceną, nepatiria teigiamų emocijų (susidomėjimo ar džiaugsmo) o atvirkščiai (pasišlykštėjimą ar baime) – tai jau galima laikyti neigiama televizijoje demonstruojamo smurto įtaka nepilnamečiui.

REKOMENDACIJOS

Norint apsaugoti vaikus nuo televizijoje rodomo smurto žalingo poveikio būtina sutelkti įvairių specialybių specialistų pastangas ir žinias. Psichologai, pedagogai, politikai, žiniasklaidos priemonių atstovai ir žiniasklaidos analitikai, vaikų tėvai ar globėjai, mokslininkai ir verslininkai, taip pat ir patys vaikai turėtų aktyviai dalyvauti kuriant ir realizuojant įvairias socialines programas, kurios aiškintų ir padėtų sumažinti žalingą smurto įtaką televizijoje. Pateikiamos kelios rekomendacijos, kuriomis vadovaujantis galima sumažinti televizijos neigiamą įtaką vaiko vystymuisi ir socialiniam elgesiui:

1. Diegti vaikui dorovines vertybes ir tai, jog televizija ne visada atspindi realų pasaulio vaizdą (pavyzdžiui, animaciniuose ar vaidybiniuose filmuose). Aiškinti televizijoje vaizduojamo pasaulio skirtumus nuo realios tikrovės.
2. Pedagogams rekomenduojama daugiau bendrauti su vaikais apie televizijos daromą žalą, taip pat stengtis surinkti daugiau informacijos apie vaikų pomėgius laisvalaikiu ir žiūrėjimas televizijos programas; aktyviai keistis informacija, susijusia su vaikų televizijos žiūrėjimu su kitais pedagogais, tėvais ar globėjais ir psichologais.
3. Šeimoje savo vaikams rodyti meilę, nuoširdumą ir jausmus; siekti, kad vaikas gyvenimo pavyzdžiu laikytų realius žmones – tėtį, mamą, artimuosius, – o ne televizinių herojų.
4. Tėvams ar globėjams rekomenduojama labiau domėtis, ką ir kada per televiziją žiūri vaikas.
5. Uždrausti vaikui apskritai žiūrėti televizorių – nėra prasmės. Jis vis vien ras būdų, kaip to draudimo nepaisyti. Daugiau naudos duotų paskatinimas užsiimti kūrybine veikla.
6. Psichologai turėtų informuoti visuomenę ir transliuotojus apie smurto, rodomo per televiziją žalą ir įtaką agresyviai ir smurtiniam elgesiui.
7. Transliuotojams siūloma kurti specialius filmus ar mokomasias programas, atskleidžiančias rodomo smurto poveikį tam tikro amžiaus žiūrovams, televizijoje demonstruojamų vaizdų suvokimo specifika.
8. Transliuotojai raginami kartu su transliuojamomis programomis rodyti nesunkiai suprantamus ženklus, kad žiūrintieji galėtų nuspręsti dėl rodomų vaizdų tinkamumo žiūrėti tam tikrose amžiaus ir intelekto grupėse. Siūloma peržiūrėti ir patobulinti televizijos laidų ir filmų indeksavimo (žymėjimo simboliais) sistemą atsižvelgiant į rodomą smurtą ir žiūrovų amžių.

9. Rekomenduojama sukurti nesunkiai įdiegiamas techninės priemonės, įgalinančias tėvus ir globėjus kontroliuoti per televiziją rodomą turinį (analogija V-chip sistemai, įdiegtai Kanadoje ir JAV).
10. Rekomenduojama skirti daugiau dėmesio, atrenkant vaikų ugdymui tinkamas televizijos programas.
11. Siūloma pedagogų ir atsakingų už vaikų priežiūrą asmenų rengimo įstaigose diegti tam tikras studijų programas, kuriose būtų aiškinama, kaip padėti sumažinti galimą žalą, kurią vaikui daro smurto žiūrėjimas.
12. Filmų ir televizijos laidų kūrėjams rekomenduojama rodyti mažiau smurto vaikams skirtose laidose ir filmuose. Taip pat rekomenduojama transliuotojams imtis priemonių, kad smurtas nebūtų rodomas vaikų žiūrimiausiu metu.
13. Verslo ir valdžios instancijoms rekomenduojama labiau remti mokslininkų tyrimus apie smurto žalą vaikams ir jų elgseną pasižiūrėjus smurtinės informacijos, taip pat remti su minėtomis problemomis susijusias socialines programas bei nevyriausybinės organizacijas.
14. Rekomenduojama įsteigti specialią organizaciją kuri užsiimtų televizijos turinio stebėjimu ir tyrimais. Tokioje organizacijoje būtų atliekami nuolatiniai tyrimai bendradarbiaujant psichologams, žiniasklaidos specialistams ir moksliniams darbuotojams.
15. Lietuvoje siūloma keisti kai kuriuos Lietuvos Respublikos Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo (2002) 4, 5, 6 straipsnius griežtinant formuluotes ir sąvokas (žr. 3 priedą). Tokie įstatymo pakeitimai užtikrintų geresnę nepilnamečių apsaugą nuo galimo neigiamo poveikio nepilnamečio vystymuisi.

Visos nurodytos rekomendacijos reikalauja ypatingo politikų dėmesio, kad būtų užtikrinamos sąlygos vykdyti rekomendacijose pateiktus veiksmus ne tik Lietuvos, bet ir tarptautiniu mastu. Reikalingi ir atitinkami pakeitimai švietimo, ekonomikos bei sveikatos apsaugos srityse. Kai kurios priemonės turėtų būti vykdomos gana ilgą laiką, kad būtų galima stebėti ir analizuoti tam tikrų socialinių akcijų bei veiksmų rezultatus. Vienadienės socialinės akcijos nesuteiktų norimo efekto ir išliktų tik kaip mokslinių diskusijų ir darbų tyrimo objektai.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Leidykla „Saulužė“, – 47 p.
2. Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas. – Vilnius: Atviros Lietuvos fondo žurnalistikos centras, 1998. – 14 p.
3. Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas. – Vilnius: UAB „Grafija“, 2005. – 16 p.
4. Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso straipsnių pakeitimo bei papildymo ir Kodekso papildymo straipsniais įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 102-4581.
5. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 25-760.
6. Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 91-3890 // Valstybės žinios, 2003, Nr. 108-4813
7. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807
8. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 71-1706; 2004, Nr. 73-2515
9. Europos Tarybos konvencija dėl televizijos be sienų // Valstybės žinios, 2000, Nr. 29-805
10. Jungtinių Tautų konvencija dėl vaiko teisių // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 681 „Dėl Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos, priskirtos viešosios informacijos, kuri ribojama skelbti ir platinti, kategorijai, skelbimo ir platinimo tvarkos aprašo ir Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos žymėjimo, garso ir vaizdo priemonių sistemos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004. Nr. 89-3281
12. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės) [žiūrėta 2006-05-02]. - Internetė: <http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Rijado%20gaires.htm>
13. Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos įžanginės ataskaitos. – V., 2001. – P. 3.
14. Radijo ir Televizijos komisijos (LRTK) nutarimas „Dėl televizijos laidų žymėjimo“ // Valstybės žinios, 1997, Nr. 95-2417

15. Babachinaitė G. Nusikalstamumo prevencijos organizavimo viktimologiniai aspektai (monografija). - Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. 71 p.
16. Banning St. A. Third-Person Effect Suppressor Variables in Program Evaluations // Web Journal Of Mass Communication Research (WJMCR), 4:3 June 2001. - [žiūrėta 2006-03-13]. - Internetė: <<http://www.scripps.ohiou.edu/wjmcr/vol04/4-3a-b.htm>>
17. Brodeur J. Media Literacy Can Help Prevent Youth Violence // The International Clearinghouse on Children, Youth and Media, 2005, No. 2. - [žiūrėta 2006-03-13]. - Internetė: <<http://www.nordicom.gu.se/cl/publ/letter.php#Media%20Literacy%20Can%20Help%20Prevent%20Youth%20Violence>>
18. Buckingham D. Moving Images: Understanding Children's Emotional Responses to Screen Violence // In: News on Children and Violence on the Screen, 1997, Vol. 1. No. 3, p. 6-7. - [žiūrėta 2006-02-07]. - Internetė: <http://www.nordicom.gu.se/cl/publ/archive/NL_3_1997.pdf>
19. Bushman B. J. Effects of Television Violence on Memory for Commercial Messages. 1998. - [žiūrėta 2006-01-17]. - Internetė: <<http://www.apa.org/journals/xap/xap44291.html>>
20. Büttner Ch. Gyvename su agresyviais vaikais: svarbūs patarimai tėvams ir auklėtojams. - Vilnius: Presvika, 1998 (Vilnius : Standartų sp.). 158, [2] p.
21. Cambridge Advanced Learner's Dictionary // Cambridge University Press, 2006. - [žiūrėta 2006-03-13]. - Internetė: <<http://dictionary.cambridge.org/define.asp?key=88367&dict=CALD>>
22. Cantor J. Children's Fright Responses to Television and Films // In: News on Children and Violence on the Screen, 1997, Vol. 1. No. 3, p. 3-4 - [žiūrėta 2006-02-07]. - Internetė: <http://www.nordicom.gu.se/cl/publ/archive/NL_3_1997.pdf>
23. Cantor J. Children's attraction to violent television programming // Why we watch: The attraction of violent entertainment. J. Goldstein. N. Y.: Oxford, 1998, p. 88-115. - [žiūrėta 2006-02-07]. Internetė: <<http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=59783114>>
24. apliginait E. Vaik prievartos bei smurto paplitimo problemas Telši apskrityje [Rankraštis] : magistro baigiamasis darbas / Mykolo Romerio universitetas. - Vilnius, 2004. - [žiūrėta 2006-04-07]. - Internetė: <<http://submit.library.lt/ETD-files/MRU/etd-LABT20050609-182146-37450/unrestricted/Capliginaite.pdf>>
25. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (interneto versija) // Lietuvių kalbos institutas. - [žiūrėta 2006-03-13]. - Internetė: <<http://www.autoinfo.lt/webdic/>>
26. Daškevičienė J. Kaip susidraugauti su televizoriumi. - [žiūrėta 2005-12-16]. - Internetė: <http://www.saugus-vaikas.lt/skaitykla_11.html>

27. Dobryninas A. Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje. - Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000. – 122 p.
28. Dobryninas A. Virtuali nusikaltimų tikrovė. - Vilnius: Eugrimas, 2001. 286, [1] p.
29. Donnerstein Ed. Viewpoint: Violence in the Media // The University of Arizona Alumni Association, Arizona Alumnus, Fall 2004. - [žiūrėta 2006-03-13]. - Internetė: <<http://www.uagrad.org/Alumnus/Fall04/violence.html>>
30. Dragon Ball Z - the fascination of violence // International Central Institute for Youth and Educational Television (IZI), 2001. - [žiūrėta 2006-02-07]. - Internetė: <http://www.br-online.de/jugend/izi/english/research/e_dragonball.htm>
31. Dumbliauskas V. Sociologija: mokymo priemonė. – Vilnius: VPU, 1999. – 62 p.
32. Fürst M. Psichologija. – Vilnius: Lumen, 1999. - 343 p.
33. Gerbner G. Violence in TV Drama // News on Children and Violence on the Screen, 1997, Vol. 1. No. 3, p. 8-9. - [žiūrėta 2006-02-07]. - Internetė: <http://www.nordicom.gu.se/cl/publ/archive/NL_3_1997.pdf>
34. Gilligan J. Smurto prevencija. - Vilnius: Eugrimas, 2002 (Vilnius: Spaudos kontūrai). 151, [1] p.
35. Glossary Commander. Служба тематических толковых словарей. - [žiūrėta 2006-04-04]. - Internetė: <http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_find.cgi?ph=%ED% E0%F1% E8%EB%E8%E5&action.x=19&action.y=10>
36. Goldstein J. Why we watch // Why we watch: The attraction of violent entertainment. J. Goldstein. N. Y.: Oxford, 1998, p. 212-226 - [žiūrėta 2006-02-07]. - Internetė: <<http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=59783114>>
37. Jackson Harris, R. A Cognitive Psychology of Mass Communication, 2nd Editon. - Hillsdale N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1994. - p. 1-225.
38. Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija [Rankraštis]: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S) / Vilniaus universitetas. - Vilnius, 2003. – 213 lap.: diagr., lent.
39. Jovaiša L. Hodegetika : auklėjimo mokslas. - Vilnius : Agora, 2003 (Kaunas : Spindulys). 319, [1] p.
40. Jusienė R., Tuominienė J. Televizoriaus žiūrėjimo trukmės ir turinio ryšys su mokyklinio amžiaus vaikų psichologiniu prisitaikymu // Socialinis darbas. Mokslo darbai. – ISSN 1648-4789. – 2005, Nr. 4(1), p. 14-23.
41. Kiškis A. Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija // Jurisprudencija. – 2004, t. 59 (51), p. 39-53.

42. Kowalczyk D. Aplinka kaip moksleivio asmenybės kryptingos raidos veiksnys: habilitacinio darbo santrauka: socialiniai mokslai, edukologija. - Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2000. 55, [1] p.
43. Kvieskienė G. Pozityvioji socializacija. - Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005. 184, [1] p.
44. Lietuvos gyventojų ir būstų surašymas 2001 // Lietuvos statistikos departamento tinklapis [interaktyvus], - [žiūrėta 2006-03-15]. - Internetė: <<http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1198>>
45. McLuhan M. Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai. – Vilnius: UAB „Baltų lankų“ leidyba, 2003. – 347, [1] p.
46. McQuail D. Media Performance: Mass Communication and the Public Interest. - London : Sage, 1995. – 350 p.
47. Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. 325 p.
48. Mielke U. Geriau supraskime sunkius vaikus; [iš vokiečių kalbos vertė Ona Meiglienė]. - Vilnius: Lektūra, 1997. 119, [1] p.
49. Millwood Hargrave A. *How Children Interpret Screen Violence* // British Broadcasting Corporation (BBC), British Board of Film Classification (BBFC), Broadcasting Standards Commission (BSC) and Independent Television Commission (ITC), 2003, p. 89 - [žiūrėta 2006-04-04]. - Internetė: <<http://www.ofcom.org.uk/static/archive/bsc/plain/pubs.htm>>
50. Myers, D. G. Psichologija : [vadovėlis]. - Kaunas : Poligrafija ir informatika, 2000. – 730, [72] p.: iliustr.
51. Mokslininkai: kuo daugiau vaikai žiūri televizorių, tuo blogiau mokosi // BNS, pagal žurnalą „Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine“, 2005, svetainė „Delfi“, - [žiūrėta 2006-03-13]. - Internetė: <http://www.delfi.lt/news/DELFI_for_women/Home_and_family/article.php?id=7035699>
52. Muncic J. Youth and crime: A critical introduction. - London: Sage, 1999. 347 p.
53. Murray P. J. Impact of Media violence on the Brain // In: News on Children and Violence on the Screen (ICCVOS), 2003, No. 1, p. 7. - [žiūrėta 2006-02-07]. - Internetė: <http://www.nordicom.gu.se/cl/publ/archive/NL_1_2003.pdf>
54. Navaitis G. Psichologinė parama vaikams. - Vilnius : Kronta, 1998. – 183, [1] p.
55. Nepilnamečiai padarę sunkius nusikaltimus: psichologiniai ir socialiniai ypatumai. - Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000. 77, [1] p.

56. Nikkhah R. TV Adds a Stone a Year to Child's Weight // Sunday Telegraph (UK) - 2006-04-09. - [žiūrėta 2006-04-17]. - Internetė: <<http://www.commercialalert.org/news/archive/2006/04/tv-adds-a-stone-a-year-to-a-childs-weight>>
57. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English // editor Sally Wehmeier, phonetics editor Michael Ashby, sixth edition. Oxford University Press, 2000. – 1539 p.
58. Pernel D. Running Head: THIRD-PERSON EFFECT. Developments in the Third-Person Effect Hypothesis // Middle Tennessee State University, 2002. - [žiūrėta 2004-03-13]. - Internetė: <[http://mtsu32.mtsu.edu:11287/6000/Dave_Big%20 Paper.htm](http://mtsu32.mtsu.edu:11287/6000/Dave_Big%20Paper.htm)>
59. Pfeiffer Ch. „Media Degeneracy“: A Cause of School Failure and Juvenile Delinquency? // In: News from The International Clearing on Children, Youth and Media (ICCVOS), 2004, No. 1, p. 36-40 - [žiūrėta 2006-02-07]. - Internetė: <http://www.nordicom.gu.se/cl/publ/archive/NL_1_2004.pdf>
60. Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. - Vilnius, 2000. - 158 p.
61. Skučaitė V. Agresijos daigynas ir jo želmenys // Kauno diena. - ISSN 1392-4516. - 2002, saus. 31, p. 9.
62. Suslavičius A. Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams: vadovėlis aukštosioms mokykloms // Antanas Suslavičius, Gintautas Valickas. - Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1999. - 276 p.
63. The V-Chip: Putting Restrictions on What Your Children Watch // Federal Communications Commission (Consumer & Governmental Affairs Bureau), 2005. - [žiūrėta 2006-04-04]. - Internetė: <<http://www.fcc.gov/cgb/consumerfacts/vchip.html>>
64. Tidikienė Z. Televizija ir kinas moksleivių auklėjime. - Kaunas, 1989. - 85, [2] p.
65. Tidikis R. Socialinių tyrimų metodologija. - Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003. 626, [1] p.
66. Valickas G. Smurtinių televizijos laidų poveikis žiūrovų agresyvaus elgesio pasireiškimui // Kriminalinė justicija. Nr. 7-8, 1997. - p. 164 - 172
67. Valienė V. Žiniasklaidos įtaka žmonių sveikatai // Lietuvos bendrosios praktikos gydytojas. - [žiūrėta 2006-02-07]. - Internetė: <<http://www.bpg.lt/lbpgstr.php?id=226>>
68. Van Rootselaar St., Konijn MSc E. A., Bushman B. J., Ph.D. Mood Management: Catharsis as a Motive for Playing Violent Video Games? [Media Violence] // The International Clearinghouse on Children, Youth and Media, 2005, No. 2. - [žiūrėta 2006-03-13]. - Internetė: <[http://www.nordicom.gu.se/cl/publ/letter.php?id=37# Media %20Literacy%20Can%20Help%20Prevent%20Youth%20Violence](http://www.nordicom.gu.se/cl/publ/letter.php?id=37#Media%20Literacy%20Can%20Help%20Prevent%20Youth%20Violence)>

69. Žiniasklaida ir asmenybės raida: nepilnamečių apsauga ir žmogaus orumas. - Vilniaus universiteto leidykla, 2004.- 223 p.
70. Žiniasklaida ir pilietinė Lietuvos visuomenė: forumo medžiaga [Vilnius, PIC. 1998 m.].
71. Žmogaus teisių apsauga ir žiniasklaida: konferencija [Vilnius, LRS, 2001 m. birželio mėn.]. - Vilnius: Valstybės žinios, 2001. 93, [1] p.
72. Žukauskienė R. Raidos psichologija. - Vilnius: Margi raštai, 2002. - 364 p.
73. Žurnalistų etikos inspektoriaus Romo Gudaičio 2003 – 2004 metų veiklos ataskaita. - [žiūrėta 2006-01-17]. - Internetė: <<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0121312.doc>>
74. Wiecha J. Ads for Unhealthy Foods May Explain Link Between Television Viewing and Overweight in Children - 2006-04-20. - [žiūrėta 2006-05-02]. - Internetė: <<http://www.hsph.harvard.edu/press/releases/press04202006.html>>
75. Miškinis A. Vaiko teisės ir interesai žiniasklaidoje: teoriniai ir praktiniai aspektai. // Vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos žiniasklaidoje realizavimas: konferencijos medžiaga [Vilnius, LRS, 2005 m. birželio mėn. 8 d.].
76. Babachinaitė G. Nusikaltimų aukų socialinė situacija ir teisinė apsauga Lietuvoje / G. Babachinaitė, I. Bondzinskaitė, V. Dvilaitis, O. Gustienė, J. Jasaitis, L. Jūrienė, L. Meškauskaitė, J. Misiūnas, E. Surgailienė, L. Vasiliauskienė, G. Žilinskienė / Moksl. red. G. Babachinaitė. - Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, Deiva, 1999. - 100 p. - [žiūrėta 2005-09-23]. - Internetė: <http://www.nplc.lt/lit/lit4_1.pdf>
77. Бандура А. Теория социального научения. – Санкт-Петербург: Евразия, 2000. - 319 с.
78. Бэрн Р. Агрессия: учебное пособие для вузов // Роберт Бэрн, Дебора Ричардсон. - Санкт-Петербург : Питер, 1997. - 330 с.
79. Майерс Д. Социальная психология: учебное пособие. - Санкт-Петербург: Питер, 1998. - 684 с.

SUMMARY

The influence of Television violence to teenagers

The Lithuanian and foreign scientists states that media makes a huge impact to the opinion and habits of a society. Television provides the information in various formats using dynamic ways with special effects, which attract the attention of children. Thus television can be considered as most powerful and influential type of media affecting the behaviour of children and their social perceptions.

This paper raises new a new problem such as lack of complex researches of media programs content and how they affect children's behaviour and social perceptions. This area of research still needs more in depth studies because many scientists' researches show the existence of a connection between violence seen on TV and aggressive behaviour however there have not been proved that particularly violence on TV has the most influence to the social skills development of teenagers.

The research of legal basis has proved that broadcasters still can easily broadcast the TV programmes with violent acts in the prime time. The research of scientific literature discovered that violent TV shows have influence to psychological and physiological development of teenagers, their achievements in learning process. The research done by the author of this paper herself showed that half of 12-16 years old children spend 3 or more hours daily watching TV.

According to the research done by the author, children who experience positive emotions watching violence on TV behaves more aggressively in their social groups. The research partially proved that violence on TV forms the way of leisure of children. Teenagers like watching TV and in certain time can see TV programmes where at least 2 violent acts are shown in one minute. This paper also proves the existence of connection between TV violence and aggressive behaviour: either TV violence encourages the aggressive behaviour of teenagers or more aggressive teenagers watch more violent TV shows and admire them.

This paper consists of three parts: first part analysis the legal basis of regulation of violent media broadcasting, second part analyses the scientific literature and third part the survey on children perceptions and habits is presented and analysed.

This paper can be significant to social pedagogy, scientists, journalists and even Parliament members responsible for national law implementation. Children psychologists and parents can find this paper interesting and applicable in every day work and

communication with children. This work can be considered as an impact of bigger studies of the raised TV violence influence to children problem.

PRIEDAI

1 priedas. Anketa

Gerbiamas mokinys, Jūsų nuomonė yra labai svarbi šio tyrimo rezultatams, todėl prašome nuoširdžiai atsakyti į pateiktus klausimus. Anonimiškumą garantuojame!

Šia anketa siekiama sužinoti per televiziją matomos ir girdimos smurtinės informacijos poveikį Jūsų nuostatoms ir elgesiui. Prašome pažymėti Jums tinkančius atsakymus, o vietoje daugtaškių įrašyti savo nuomonę.

1. Jūsų nuomone, laisvalaikio turite:

- Daug;
- Pakankamai;
- Mažai;
- Neturite.

2. Ką dažniausiai veikiate laisvalaikiu?

.....

3. TV žiūrite nes:

- Norite prasiblaškyti;
- Siekiate sužinoti ką nors naujo;
- Neturite ką veikti;
- Įdomu;
- Kita.....

4. Kaip dažnai žiūrite TV?

- Daugiau kaip 3 val. kasdien;
- Apie 1 val. kasdien;
- Kas antrą dieną;
- Vieną kartą per savaitę;
- Visai nežiūrite;
- Kita.....

5. Kokius TV kanalus žiūrite dažniausiai? (Užpildykite lentelę, pažymėdami Jums tinkamų atsakymų variantus varnelėmis ar grafoje "Kita" įrašydami reikiamo kanalo pavadinimą)

Dažnumas	Labai dažnai	Dažnai	Retai	Niekada
TV kanalas				
LTV				
LNK				
TV3				
BTV				
Kita (įrašyti)				

6. Kokių paros metu dažniausiai žiūrite TV? (Galimi keli atsakymų variantai)

- Nuo 6 iki 8 val.;
- Nuo 8 iki 14 val.;
- Nuo 14 iki 16 val.;
- Nuo 16 iki 19 val.;
- Nuo 19 iki 21 val.;
- Nuo 21 iki 23 val.;
- Po 23 val.

7. Ką dažniausiai žiūrite per TV? (Užpildykite lentelę, pažymėdami Jums tinkamų atsakymų variantus varnelėmis ar grafoje “Kita” įrašydami reikiamo kanalo pavadinimą)

Dažnumas	Labai dažnai	Dažnai	Retai	Niekada
Programos rūšis				
Animacinius filmus				
Serialus				
Vaidybinius filmus				
Pramogines laidas				
Kriminalinės publicistikos laidas				
Žinių laidas				
Kita (įrašyti)				

8. Kokius vaidybinius filmus labiausiai mėgstate? (Galimi keli atsakymų variantai)

- Melodramas (filmus, kuriuose jausmingumas susipynęs su tragiškumu);
- Komedijas;
- Kriminalinius;
- Nuotykinius;
- Siaubo;
- Kovinius;
- Kita.....

9. Ar tėvai leidžia žiūrėti suaugusiems skirtą programą (po 23 val.)?

- Visada leidžia;
- Dažnai leidžia;
- Retai leidžia;
- Neleidžia.

10. Ar žiūrite suaugusiems skirtus filmus, laidas?

- Dažnai žiūriu;
- Retai žiūriu;
- Nežiūriu.

11. Jūsų mėgstamiausias herojus pasižymi šiomis savybėmis: (galimi keli atsakymų variantai)

- Drąsus;
- Geranoriškas;
- Stiprus;
- Protingas;
- Žiaurus;
- Teisingas;
- Apsukrus;
- Atkaklus;
- Nesažiningas;
- Draugiškas;
- Mandagus;
- Gražus;
- Kita.....

12. Ar žiūrite kriminalinio pobūdžio publicistines laidas?

Taip (nurodykite kodėl?)

.....
 Ne (nurodykite kodėl?)

13. Kokias emocijas Jums sukelia rodomos smurtinės scenos per TV?

(Užpildykite lentelę, pažymėdami Jums tinkamų atsakymų variantus varnelėmis)

	Muštinės	Sužalojimai	Kraujas	Lavonai	Kankinimų scenos	Prievarta	Ginklai
Liūdesį							
Pyktį							
Baimę							
Emocinę įtampą							
Pasibjaurėjimą							
Gailestį							
Susidomėjimą							
Abejingumą							
Džiaugsmą							
Kita.....							

14. Kaip dažnai patys naudojate fizinę jėgą prieš kitus asmenis konfliktinėse situacijose? (Jei pasirinkote atsakymo variantą "Visai nenaudojate", praleiskite 15 klausimą).

Labai dažnai;

Dažnai;

Retai;

Labai retai;

Visai nenaudojate;

Kita.....

15. Kokiais atvejais naudojate fizinę jėgą prieš kitus asmenis ir ko tuo siekiate?

16. Kaip vertinate žmones, kurie naudoja smurtą prieš kitus asmenis?

Teigiamai;

Neigiamai;

Abejingai.

17. Kaip manote, ar turėtų būti draudžiamas smurto demonstravimas per TV?

Taip;

Ne;

Neturiu nuomonės.

18. Jūsų lytis:

Moteris;

Vyras.

19. Jūsų amžius:

Mažiau, nei 12 metų;

12 metų;

13 metų;

14 metų;

15 metų;

16 metų;

Daugiau, nei 16 metų.

20. Jūs gyvenate:

- Kaime;
- Mieste.

Ačiū už atsakymus!

Anketą parengė: Vilniaus pedagoginio universiteto, Socialinės komunikacijos instituto, socialinės pedagogikos specialybės II kurso magistrantė GINA LEŠKEVIČIENĖ.

2 priedas. Eksperto interviu.

Į klausimus atsako psichologė, klinikinės psichologijos magistrė, VU doktorantė Renata Garckija.

- Ar teko dirbant susidurti su pavyzdžiais, kai vaiko elgesys būtų išmoktas iš televizijos?

- Taip, teko. Praktikoje, kai su vaikais dirbi, kai klausi vaikų, ką jie apskritai mėgsta daryti, tai jie papasakoja, kad mėgsta žiūrėti televizorių. Arba kai klausi apie žaidimus, tai jie pasakoja, kokius žaidimus žaidžia ir ten akivaizdžiai atsispindi tai, kokius animacinius filmukus žiūri per televizorių.

- Jų elgesyje, tai akivaizdžiai matoma?

- Taip. Kai stebi, kaip vaikai žaidžia, ypač ikimokyklinio ir pradinio mokyklinio amžiaus vaikai, kai jie žaidžia su savo bendraamžiais, labai dažnai galima matyti scenas iš animacinių filmų – „Pokemonų“, „Drakonų kovos“ ir kitų. Jie sau ir vardus tokius sugalvoja ir atkartoja, nes jiems tas atrodo labai smagu, kad jie gali pavirsti tuo, kuo gali tie robotukai ar kiti veikėjai. Matyti, kai jie žaidžia muštynes, jie net ir kaudamiesi vartoja tuos pačius terminus, kaip ir filmuko herojai.

- Kas sąlygoja jų tą elgesį, tą imitaciją, susitapatinimą su herojum?

- Iš esmės, tai paaiškina socialinė kognityvinė teorija, kurios atstovas yra psichologijos klasikas Albert Bandura. Jis apskritai teigia, kad mes mokomės stebėdami, ir ypač – vaikai. Jis atliko žymius tyrimus su tokiu žaislu Bobo, kai vaikai stebėdavo, kaip tas žaislas mušamas, ir po to buvo stebima, kaip tie vaikai žaisdavo, ir iš tikrųjų to agresyvumo daug būdavo tuose žaidimuose. Dėl to buvo padaryta tokia išvada ir sukurta teorija, kad mes iš esmės stebim, imituojam ir išmokstam. Vaikas iš pradžių atkreipia dėmesį, pamato, tada jis išmoksta tai yra atsimena, apdoroja. Kodėl jis tai išmoksta ir pastebi – nes jam tai įdomu. Animaciniai filmai jam yra įdomu. Jis tai atkartoja žaidimais. Kitas dalykas yra paskatinimas: jis žiūri animacinius filmus, ir kai visi labai žavūs ir smagūs tie gyvūniukai, kai jie laimi, jie tampa labai populiarūs ir jais visi labai žavisi. Jie tokie stiprūs – ir vaikams, aišku, norisi būti stipriais ir kad juos mylėtų. Tiesiog, per animacinius filmus demonstruojamas toks netinkamas pavyzdys vaikams, kaip užsitarnauti meilę, pripažinimą ir pagarbą, nes animaciniuose filmukuose herojai yra apdovanojami, nesvarbu, kad jie, pavyzdžiui, prieš tai kažką sumuša. Sumuša kad ir „blogietį“, bet svarbiausia, kad sumuša, apgauna ar dar kažką. Už ką realiam gyvenime mes baudžiam vaikus, filmukuose jie mato, kaip tie herojai už tai paskatinami. Dėl to jie ir išmoksta to elgesio.

- Kokių charakterių bruožų herojus vaikai dažniausiai mėgdžioja?

- Sunku pasakyti, nes aš šitų filmų nesu specialistė, kad tiksliai sakyčiau herojų charakterio bruožus. Na, jie drąsūs. Ar čia „blogiečiai“ ar „geriečiai“, jie labai drąsūs, jie tokie labai aktyvūs, jie išvelia į visokias nuotykių paieškas, jie kovoja, ieško kažkokių paslapčių ir panašiai. Tai yra aktyvumas, kuris mūsų kultūroje yra labai skatinamas ir kartu pastiprinamas.

- Kokių žanrų filmų scenas vaikai dažnai atkartoja?

- Veiksmo, nes vaikams, ypač, jeigu mes kalbam apie jaunesnio amžiaus vaikus, tai jiems ką kita neįdomu žiūrėti, jiems neužtenka kantrybės. O veiksmas intelekto neapkrauna. Tiesiog yra veiksmas, ir jis pats savaime išlaiko vaikų dėmesį, jiems įdomu. O po to vaikai atkartoja tai, kas jiems tuo metu aktualu.

- Kokias dažniausiai pastebite reakcijas į smurtinius filmus?

- Iš tikrųjų su smurtinėm laidom ar įtempto siužeto filmais, tai yra tokia dvejojama reakcija. Pirmas variantas yra toks šaunumas: jeigu nugalėjo „gerietis“, kad ir kažką užmušęs ar labai sumušęs, bet vis tiek jis toks geras, visi juo taip žavisi ir panašiai. Yra nemažai vaikų, kurie linkę tai imituoti, ir jiems atrodo, kad tai labai šaunu. Bet yra nemažai vaikų, kurie kaip

ir perkelia tai, ką jie pamatė, į realybę, ir jiems atrodo, kad realybė iš tikrųjų yra tokia grėsminga, kaip jie matė filme ar animaciniam filmuke ir panašiai. Yra ir net atlikti tyrimai, kurie teigia, kad tokiu atveju tas smurtinis filmas turi tokią apsaugančią funkciją. Ta prasme, vaikai išsigąsta ir neįsivelia į blogas kompanijas, neįsivelia į muštynes ir panašiai. Bet daugiau yra tų, kurie pakartoja, tas atsispindi jų elgesyje. Kitaip sakant, jeigu vienas kraštutinis, kad vaikas atkartoja tą agresyvų elgesį, tai kitas kraštutinis gali būti, kad vaikams prasideda toks socialinis nerimas: jie bijo tiesiog išeiti į viešumą, nes jiems atrodo, kad pasaulis yra toks grėsmingas kokį jie matė filme.

- Ar jums yra tekę susidurti su sunkiais atvejais, kai pažeidžiama netgi vaiko psichika?

- Ne, man asmeniškai neteko, kad aš matyčiau, kad vaiko problemos yra būtent „pofilminės“. Vis dėlto, tai daugiau šeimos dalykas, o tas žiūrėjimas yra tik vienas iš rizikos veiksnių, galima taip sakyti. Tad jeigu kažkas negerai šeimoj, tai tiesiog vaikai yra linkę į pabėgimą nuo tikrovės, kad ir žiūrėdami filmukus ir fantazuodami ką nors tokio, kur jie save įsivaizduoja didvyriais ir panašiai.

- Ką patartumėte tėvams? Leisti ar drausti žiūrėti smurtines programas?

- Aš tai manau, vis dėl to, kad geriau ne drausti, bet tiesiog sudaryti sąlygas jų nematyti, nes vaikas vis tiek siekia to kas draudžiama.

- Jūs norite pasakyti, kad draudžiamas vaisius yra saldesnis?

- Čia yra visiems žinoma tiesa iš tikrųjų. Būdas to išvengti – sudaryti sąlygas to nematyti, o ne sakyti, „va šitos laidos nežiūrėk“ ar „šito filmo nežiūrėk“. Tėvai galbūt patys nesusimąsto, kad geriau nežiūrėti jiems įdomios laidos tuo metu, kai vaikas sukiojasi aplinkui. Jeigu yra įdomi tėvams laida, kur gali būti rodomos kažkokios nemalonios temos, tai reikėtų pasirūpinti, kad vaikas būtų užimtas tuo metu ir žaistų savo kambaryje. Ir apskritai yra pripažinta, kad vaikams, ypač jaunesnio mokyklinio amžiaus, televizijos žiūrėjimas turi būti ribojamas iki pusvalandžio per dieną.

- Mano atliktas tyrimas rodo, kad 9 iš 10 vaikų televizorių žiūri ne mažiau kaip 1 val. kasdien...

- Taip, iš tikrųjų taip yra...

- Iš jų 5 – daugiau kaip 3 val. kasdien. Jūs rekomenduojat žiūrėti ne daugiau kaip pusvalandį per dieną?

- Jūs tyrėt 12-16 m. vaikus. Praktiškai tie, kuriems jau yra 14, tai jie galėtų žiūrėti ilgiau, nei pusvalandį. Bet iš tikrųjų net ir suaugusiems tris valandas per dieną žiūrėti televizorių nėra sveika.

- Ar tas ilgas žiūrėjimas gali tapti tam tikra manija?

- Ar tai taps manija, ar ne manija, priklauso nuo kitų veiksnių. Televizorius pats savaime nėra tikslas, tai yra priemonė išvengti kažko, kas realiam gyvenime netenkina – kažkokie sunkumai su bendraamžiais ar su tėvais, ir panašiai.

Mes gi žiūrim ir pažintines laidas, yra gi ir gerų laidų. Bet jeigu mes kalbėtume apie tai, kad vaiko nuo televizoriaus neįmanoma atplėšti, jis žiūri ir žiūri, ir nebūtinai smurtinius filmus... Sakykim, paprasta paauglė žiūri serialus, tiesiog nuo jų negali atsiplėšti. Tai, ko gero, yra ta manija, kuri kartu yra kaip pasekmė kažko, kas jos gyvenime neduoda ramybės, su kuo ji nesusitvarko.

- Kokią informaciją, matomą televizoriuje, vaikai įsisavina labiausiai, Jūsų nuomone?

- Tiesą pasakius, man net sunku pasakyti, nes tokiom temom su vaikais nelabai kalbame. Bet iš tikrųjų, aš galvoju, reikia žiūrėti, kas yra aktualu vaikams. Iš tikrųjų, skirtingo amžiaus vaikai skirtingai gali suvokti tą pačią informaciją. Jeigu jiems labai svarbūs santykiai su bendraamžiais ir apskritai kokie jie yra unikalūs ir kaip jų nesupranta aplinkinis pasaulis. Tai jie ko gero į tai kreips dėmesį, čia panašiai kaip ir suaugusieji, mes kažkokias turim problemas ar gerus dalykus – mes daugiau į tai kreipiam dėmesį. O jaunesni vaikai, jie vis tiek orientuojasi į tokius išorinius dalykus – kaip būti pripažintam, kaip būti šauniam ir

panašiai. Ir tiesiog jie kreipia į tai dėmesį. Bet jeigu mes sakytume, kad šaunumo galime pasiekti gerai besimokydami, lankydami kažkokius būrelius, tai retas vaikas kreips į tai dėmesį, nes tas rezultatas nėra matomas iš karto. O jeigu parodysi, koks tu esi stiprus, kažką primušdamas, tai čia ir veiksmas neilgas, ir rezultatas iš karto matosi.

- Mano atliktas tyrimas parodė, kad agresyvūs vaikai, stebėdami smurto apraiškas televizijoje, patiria daugiau teigiamų emocijų, tai yra, džiugesį, susidomėjimą, ir atvirkščiai, kuo daugiau neigiamų emocijų, stebėdami smurtą televizijoje, patiria vaikai, tuo mažiau jie patys vartoja smurtą. Kaip jūs galėtumėte tai pakomentuoti?

- Tai ir yra, ką mes vadiname žalingu poveikiu vaikams. Šiuolaikiniame moksle mes galime ryšį surasti tarp, atrodo, labai skirtingų dalykų. Reikia gilintis į metodologiją, kad būtų galima pasakyti, ką mes galim tvirtinti ir kokias interpretacijas daryti. Jūsų tyrimo atveju susidarė toks ydingas ratas, kai vaikas žiūri filmus, kuriuose yra smurto. Jam tai yra smagu, nes kompanijoje tai irgi yra patvirtinama, ir vėliau jie vėl renkasi tuos filmus, kurie jiems patinka, o jiems patinka agresyvūs filmai. Tai yra uždaras ratas, kur viena priežastis veda prie kitos.

Vėlgi, viena iš teorijų yra katarsio teorija, emocijų iškrova. Ir ji teigia, kad žiūrėdami tuos filmus mes išsikraunam, todėl mums nereikia realiam gyvenime agresyviai elgtis. Kažkuriems vaikams taip pat, tam tikra įtampa susikaupia per dieną, per kažkurį laiką, ir jie žiūri filmą, kur kažkas su kažkuo susidoroja, jie emociškai susitapatina, ir taip pasiekama iškrova, katarsis.

Apskritai vaikai, kurie per daug laiko praleidžia prie televizoriaus, tai tiesiog vargina smegenis, vargina nervų sistemą, tampa irzlūs, mažiau kontroliuoja save ir savo impulsus. Jeigu vaikai daugiau būtų lauke ar kuo kitu užsiimtų, į daugumą situacijų reaguotų ne taip griežtai, ne taip pikta. Žiūrėjimas, kad ir koks tai būtų poilsis, bet nervų sistema yra įtempta, nes nuolat mirguliuoja tas vaizdas, jis veikia akis. Ir garsas, ir tie sprogimai – tai yra darbas mūsų galvai.

- O vaikams, kurie daug laiko praleidžia prie televizoriaus, ar tai gali sukelti neurozes ar kitas nervines ligas?

- Paprastai ne tai yra priežastis. Ilgas televizijos žiūrėjimas gali būtų dar vienas simptomas, kurio pagalba mes diagnozuotume neurozę ar depresiją. Mes negalime sakyti, „žiūrėsi ilgai televizorių – sukelsi depresiją“. Iš tikrųjų vaikas ir žiūri televizorių dėl to, kad jis blogai jaučiasi.

- Ką rekomenduotumėt tėvams ir globėjams, siekiant sumažinti televizijoje demonstruojamo smurto poveikį vaikams?

- Aš tai pirmiausia rekomenduočiau gerą ryšį su vaiku. Jeigu ryšys su vaiku yra geras, jeigu su vaiku pasišnekama, jeigu tėvams ar globėjams vaiko problemos neatrodo nerimtos, vaikiškos, tai nesvarbu, kad tas vaikas žiūrės smurtines programas, jis po to ateis pas mamą, tėtį, močiutę ir pasikalbės apie tai. Jeigu tas ryšys geras, tėvai nemoralizuoja, o paaiškina, ką tuo smurtu norėjo parodyti ir koks yra skirtumas tarp tikrovės ir to, kas matoma per televizorių.

Antras dalykas yra mažos gudrybės, kaip tėvai gali elgtis, kad vaikai žiūrėtų televizorių kuo mažiau.

LIETUVOS RESPUBLIKOS

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4, 5, 6 straipsnių pakeitimo įstatymas

2006 m. gegužės 25 d.

Vilnius

1 straipsnis. 4 straipsnio 2 dalies pakeitimas

4 straipsnio 2 dalyje vietoj žodžių „gali būti“ įrašyti žodžius „turi būti“, o žodį „draudžiamas“ sukeisti vietomis su žodžiu „ribojamas“ ir šią dalį išdėstyti taip:

„2. Informacijos, atitinkančios bent vieną šio straipsnio 1 dalyje numatytų kriterijų, skelbimas ar (ir) platinimas turi būti ribojamas arba draudžiamas.“

2 straipsnis. 5 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktų papildymas

5 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose įrašyti žodžius „nuspėti“ ir šiuos punktus išdėstyti taip:

„1) siejant su nusikalstama veika ar kitais teisės pažeidimais skelbiami nuo teisėsaugos institucijų ar teismo nesislapstančio įtariamojo padarius nusikalstamą veiką, kaltinamojo, nuteistojo ar nuo nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų nukentėjusio nepilnamečio asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti ar nuspėti jo asmens tapatybę;

2) skelbiami save sužalojusio ar mėginusio tai padaryti, nusižudžiusio ar mėginusio nusižudyti nepilnamečio asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti ar nuspėti jo asmens tapatybę;“

3 straipsnis. 6 straipsnio pakeitimas

6 straipsnyje išbraukti žodžius „gali būti nepriskirta neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos kategorijai“ bei papildyti žodžiais „gali būti pateikiama, išpėjus apie galimą neigiamą jos poveikį nepilnamečiams“, taip pat pakeisti straipsnio pavadinimą iš „Viešosios informacijos nepriskyrimas neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos kategorijai“ į „Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos pateikimo išimty“ ir šį straipsnį išdėstyti taip:

„6 straipsnis. Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos pateikimo išimtys

Viešoji informacija, jei ji atitinka šio Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1-10 punktuose apibrėžtus kriterijus, tačiau:

1) jos turinį sudaro tik informacija apie įvykius, politinius, socialinius, religinius įsitikinimus ar pasaulėžiūrą;

2) ši informacija yra reikšminga moksliniu ar meniniu požiūriu arba reikalinga tyrimams ar mokymui;

3) yra viešas interesas ją skelbti;

4) jos apimtis ir poveikis yra mažareikšmiai

gali būti pateikiama, išpėjus apie galimą neigiamą jos poveikį nepilnamečiams.“

AIŠKINAMASIS RAŠTAS

dėl Lietuvos Respublikos Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo 4, 5, 6 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto

2002 m. rugsėjo 10 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė iki šiol laikomą pagrindiniu su vaikų brandai žalingos informacijos pateikimu susijusį dokumentą – „Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio“ įstatymą (nepilnamečiais, pagal įstatymo 1 straipsnio nuostatas, laikomi asmenys iki 18 metų). Iki tol Lietuvoje neegzistavo joks teisės aktas, nustatantis „viešosios informacijos, kuri daro neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, kriterijus, jos skelbimo ir platinimo tvarką, taip pat šios informacijos rengėjų, platintojų ir jų savininkų, žurnalistų bei jų veiklą reglamentuojančių institucijų teises, pareigas ir atsakomybę“. Tačiau 2006 m. sausio-vasario mėn. Vilniaus pedagoginio universiteto magistrantės Ginos Leškevičienės atliktas tyrimas rodo, kad ir šis įstatymas neužtikrina nepilnamečių apsaugos nuo jų vystymuisi žalingo viešosios informacijos srauto. Tyrimas taip pat atskleidžia, kad nepilnamečiams didžiausią neigiamą poveikį gali daryti televizija, kurią vaikai ir paaugliai ypač mėgsta žiūrėti tada, kai pateikiama daugiausiai žalingos informacijos – nuo 19 iki 23 valandos, t.y., publicistinių laidų ir vėlesnių vakaro filmų transliavimo metu.

„Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio“ įstatymas pirmą kartą priimtas 2002-ųjų birželį, tačiau prezidento Valdo Adamkaus nepasirašytas dėl suaugusiųjų piliečių teisės laiku gauti išsamią, patikimą bei objektyvią informaciją, apribojimų. Tačiau priimtojo įstatymo 6 straipsnis paneigia 4 straipsnio 1 dalies nuostatas. Smurtinė, erotinė ir kita neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi daranti informacija netampa mažiau žalinga, ją pateisinus meniškumo kriterijais ar pagrindus viešojo intereso svarba. Todėl nepriskirti jos neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos kategorijai negalima. Juo labiau, jeigu ji yra pateikiama tose vietose ir tokiu laiku, kuriuo nepilnamečiai gali ja naudotis (pavyzdžiui, žinių laidose). Vienintelis būdas sumažinti galimą žalą – suteikti galimybę atsakingiems už vaikų auklėjimą ir priežiūrą asmenims riboti tokios viešosios informacijos pasiūlą nepilnamečiams, iš anksto perspėjant apie galimą neigiamą jos poveikį.

Įstatymo 5 straipsniu („Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi daranti viešoji informacija, susijusi su asmens duomenų paskelbimu“) uždrausta skelbti smurtinio pobūdžio informaciją, kuri tiesiogiai susijusi su nepilnamečiais, t.y., save sužalojusių, nusižudžiusių ar mėginusių tai padaryti nepilnamečių duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti asmens

tapatybę. Taip pat draudžiama skelbti bet kokią informaciją apie įtariamus, kaltinamus ar nuteistus už nusikaltimus nepilnamečius, iš kurios būtų galima nustatyti nepilnamečio asmens tapatybę. Nors šis straipsnis glaudžiai susijęs su Visuomenės informavimo įstatymo ir kitų norminių aktų analogiškais straipsniais, jo nuostatas žurnalistai nesunkiai „apeina“: reportažų herojai pristatomi išgalvotais vardais, techninėmis priemonėmis uždengiami jų veidai. Šiomis nuostatomis siekiama apsaugoti nepilnamečius, apie kuriuos tiesiogiai kalbama, nuo galimo psichologinio aplinkinių spaudimo. Tačiau artimos nepilnamečių aplinkos žmonės (to paties kaimo gyventojai, tos pačios mokyklos mokiniai ir panašiai) gali lengvai identifikuoti laidoje gvildenamą temą ir patį nepilnamečių vien iš vietos pristatymo. Dėl to turi būti draudžiama pateikti bet kokią informaciją, pagal kurią galima ne tik nustatyti, bet ir nuspėti nepilnamečio tapatybę.

Įstatymu įteisinta galimybė įspėti viešosios informacijos rengėjus, platintojus, jų savininkus, žurnalistus bei kitus asmenis apie šio įstatymo pažeidimus, reikalauti laikytis įstatymo bei su juo susijusių kitų teisės aktų nuostatų ir susitarimų ir viešai paskelbti, kad konkretūs informacijos rengėjai, platintojai, jų savininkai, žurnalistai ar kiti asmenys nesilaiko įstatymo ar tarpusavio susitarimų. Tačiau esminis faktas, įteisintas įstatyme, – leisti žurnalistų etikos inspektoriumi administracine tvarka nubausti pažeidėjus, o esant nusikalstamų veikų, susijusių su šio įstatymo nuostatomis, požymių – kreiptis į teisėsaugos institucijas, kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas. Tačiau teisėsaugos institucijų darbui įtakos turi abstraktus kai kurių įstatymo nuostatų formulavimas bei galimybė jas interpretuoti: pvz., pagal įstatymo 4 straipsnio 2 dalį, jeigu neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos „skelbimas ar (ir) platinimas **gali būti** draudžiamas arba ribojamas“, tai reiškia, kad **gali būti** ir nedraudžiamas bei neribojamas. Šią spragą pašalintų aiški įstatymo nuoroda privalomai riboti (bent įspėjant), o atskirais atvejais ir uždrausti žalingos informacijos pateikimą.

Originalus įstatymo tekstas

[...]

4 straipsnis. Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi daranti viešoji informacija

1. Darančia neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi laikoma viešoji informacija:

1) susijusi su fizinio ar psichinio smurto vaizdavimu: kai detaliai vaizduojamas žmonių, gyvūnų žudymas, žalojimas ar kankinimas, taip pat vandalizmas, teigiamai vertinamas smurtas, mėgavimasis prievarta ar žiaurumu;

2) kurioje rodomas mirusio arba žiauriai sužaloto žmogaus kūnas, išskyrus atvejus, kai toks rodymas reikalingas tapatybei nustatyti;

3) erotinio pobūdžio: kai skatinamas lytinis geismas, rodomas lytinis aktas, jo imitacija ar kitoks seksualinis pasitenkinimas, lytiniai organai, seksualiniai reikmenys;

4) sukelti baimę ar siaubą;

5) kurioje palankiai vertinamas priklausomumas nuo narkotinių, psichotropinių medžiagų, tabako ar alkoholio, skatinamas jų vartojimas, gamyba, platinimas ar įsigijimas;

6) skatinanti savęs žalojimą ar savižudybę;

7) kurioje teigiamai vertinama nusikalstama veika ar idealizuojami nusikaltėliai;

8) susijusi su nusikalstamos veikos modeliavimu;

9) kurioje kurstoma diskriminacija dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, neįgalumo, lytinės orientacijos, religijos ar kitokios priklausomybės;

10) kurioje dažnai vartojami nešvankūs posakiai, žodžiai ar gestai;

11) kuri apibrėžta šio Įstatymo 5 straipsnio 1 dalyje.

2. Informacijos, atitinkančios bent vieną šio straipsnio 1 dalyje numatytų kriterijų, skelbimas ar (ir) platinimas gali būti draudžiamas arba ribojamas.

3. Išskyrus šio Įstatymo 7 straipsnyje numatytus atvejus, draudžiama skelbti ar platinti viešąją informaciją, kuri gali pakenkti nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, ypač pornografiją ir (ar) savitiksli smurto vaizdavimą.

5 straipsnis. Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi daranti viešoji informacija, susijusi su asmens duomenų paskelbimu

1. Neigiamą poveikį nepilnamečio vystymuisi darančia informacija taip pat laikoma viešoji informacija, kurioje:

1) siejant su nusikalstama veika ar kitais teisės pažeidimais skelbiami nuo teisėsaugos institucijų ar teismo nesislapstančio įtariamojo padarius nusikalstamą veiką, kaltinamojo, nuteistojo ar nuo nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų nukentėjusio nepilnamečio asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę;

2) skelbiami save sužalojusio ar mėginusio tai padaryti, nusižudžiusio ar mėginusio nusižudyti nepilnamečio asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti jo asmens tapatybę;

3) pateikiant duomenis apie nepilnametį, žeminamas jo orumas ir (ar) pažeidžiami jo interesai;

4) piktnaudžiaujant nepilnamečių pasitikėjimu ir nepatyrimu, neigiamų socialinių reiškinių kontekste pateikiamos nepilnamečių nuomonės ir vertinimai, taip pat jų nuotraukos ar filmuota medžiaga apie juos.

2. Viešai skelbti šio straipsnio 1 dalyje apibrėžtą informaciją yra draudžiama.

6 straipsnis. Viešosios informacijos nepriskyrimas neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos kategorijai

Viešoji informacija gali būti nepriskirta neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos kategorijai, jei ji atitinka šio Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1–10 punktuose apibrėžtus kriterijus, tačiau:

1) jos turinį sudaro tik informacija apie įvykius, politinius, socialinius, religinius įsitikinimus ar pasaulėžiūrą;

2) ši informacija yra reikšminga moksliniu ar meniniu požiūriu arba reikalinga tyrimams ar mokymui;

3) yra viešas interesas ją skelbti;

4) jos apimtis ir poveikis yra mažareikšmiai.

[...]

Įstatymo pakeitimo įstatymo tekstas:

[...]

4 straipsnis. Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi daranti viešoji informacija

1. Darančia neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi laikoma viešoji informacija:

1) susijusi su fizinio ar psichinio smurto vaizdavimu: kai detaliai vaizduojamas žmonių, gyvūnų žudymas, žalojimas ar kankinimas, taip pat vandalizmas, teigiamai vertinamas smurtas, mėgavimasis prievarta ar žiaurumu;

2) kurioje rodomas mirusio arba žiauriai sužaloto žmogaus kūnas, išskyrus atvejus, kai toks rodymas reikalingas tapatybei nustatyti;

3) erotinio pobūdžio: kai skatinamas lytinis geismas, rodomas lytinis aktas, jo imitacija ar kitoks seksualinis pasitenkinimas, lytiniai organai, seksualiniai reikmenys;

4) sukelti baimę ar siaubą;

5) kurioje palankiai vertinamas priklausomumas nuo narkotinių, psichotropinių medžiagų, tabako ar alkoholio, skatinamas jų vartojimas, gamyba, platinimas ar įsigijimas;

6) skatinanti savęs žalojimą ar savižudybę;

7) kurioje teigiamai vertinama nusikalstama veika ar idealizuojami nusikaltėliai;

8) susijusi su nusikalstamos veikos modeliavimu;

9) kurioje kurstoma diskriminacija dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, neįgalumo, lytinės orientacijos, religijos ar kitokios priklausomybės;

10) kurioje dažnai vartojami nešvankūs posakiai, žodžiai ar gestai;

11) kuri apibrėžta šio Įstatymo 5 straipsnio 1 dalyje.

2. 2. Informacijos, atitinkančios bent vieną šio straipsnio 1 dalyje numatytų kriterijų, skelbimas ar (ir) platinimas turi būti ribojamas arba draudžiamas.

3. Išskyrus šio Įstatymo 7 straipsnyje numatytus atvejus, draudžiama skelbti ar platinti viešąją informaciją, kuri gali pakenkti nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, ypač pornografiją ir (ar) savitikslį smurto vaizdavimą.

5 straipsnis. Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi daranti viešoji informacija, susijusi su asmens duomenų paskelbimu

1. Neigiamą poveikį nepilnamečio vystymuisi darančia informacija taip pat laikoma viešoji informacija, kurioje:

1) siejant su nusikalstama veika ar kitais teisės pažeidimais skelbiami nuo teisėsaugos institucijų ar teismo nesislapstančio įtariamojo padarius nusikalstamą veiką, kaltinamojo,

nuteistojo ar nuo nusikalstamos veikos arba kitų teisės pažeidimų nukentėjusio nepilnamečio asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti ar nuspėti jo asmens tapatybę;

2) skelbiami save sužalojusio ar mėginusio tai padaryti, nusižudžiusio ar mėginusio nusižudyti nepilnamečio asmens duomenys, pagal kuriuos galima nustatyti ar nuspėti jo asmens tapatybę;

3) pateikiant duomenis apie nepilnametį, žeminamas jo orumas ir (ar) pažeidžiami jo interesai;

4) piktnaudžiaujant nepilnamečių pasitikėjimu ir nepatyrimu, neigiamų socialinių reiškinių kontekste pateikiamos nepilnamečių nuomonės ir vertinimai, taip pat jų nuotraukos ar filmuota medžiaga apie juos.

2. Viešai skelbti šio straipsnio 1 dalyje apibrėžtą informaciją yra draudžiama.

6 straipsnis. Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios informacijos pateikimo išimtys

Viešoji informacija, jei ji atitinka šio Įstatymo 4 straipsnio 1 dalies 1-10 punktuose apibrėžtus kriterijus, tačiau:

1) jos turinį sudaro tik informacija apie įvykius, politinius, socialinius, religinius įsitikinimus ar pasaulėžiūrą;

2) ši informacija yra reikšminga moksliniu ar meniniu požiūriu arba reikalinga tyrimams ar mokymui;

3) yra viešas interesas ją skelbti;

4) jos apimtis ir poveikis yra mažareikšmiai

gali būti pateikiama, įspėjus apie galimą neigiamą jos poveikį nepilnamečiams.” [...]

4 priedas. Straipsnis „Delfi“ interneto svetainėje. 2006 m. gegužės mėn. 12 d.

Šis puslapis atspausdintas iš DELFI interneto vartų.
Adresas <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=9515837>

4 iš 10 vaikų TV žiūri daugiau nei 3 valandas kasdien

*Gina Leškevičienė
2006 gegužės mėn. 12 d. 16:48*

Lietuvos ir užsienio mokslininkai vienbalsiai tvirtina, jog masinės informacijos priemonės daro didelę įtaką visuomenės formavimuisi. Nepilnamečiams televizija turi ypač didelį poveikį.

Corbis/Scanpix

Šių metų sausio - vasario mėnesiais keli šimtai 12-16 metų Vilniaus ir Alytaus rajono mokinių dalyvavo apklausose. Prof. habil. dr. Rimanto Tidikio, vadovavusio tyrimui, ir jį rengusios Vilniaus pedagoginio universiteto (VPU) magistrantės Ginos Leškevičienės tikslas – nustatyti į TV eterį patekusios smurtinės informacijos kiekį bei jos poveikį auditorijai.

Žiauriais herojais besižavintys paaugliai linkę į agresiją

Vilniuje ir Alytaus rajone atliktų apklausų metu nustatyta, kad vaikai televizorių žiūri dažnai – 9 iš 10-ies respondentų prie TV ekrano kasdien praleidžia bent valandą, iš jų 4 – daugiau nei 3 valandas.

35 % paauglių teigia žiūrintys televiziją, nes juos domina kanalų pateikiama informacija, 32 % griebiasi TV pulto neturėdami ką veikti. Populiariausios jaunimo televizijos – TV3 (ją renkasi 60 % respondentų) ir LNK (šį kanalą renkasi 36 % apklausose dalyvavusiųjų). Tik 3 % jaunuolių žiūri LTV, įsipareigojusią transliuoti ir prevencines, kultūrinės, religines laidas.

Dažniausiai mergaitės prie televizoriaus sėdi nuo 16 iki 19 val. bei nuo 19 iki 21 val., kai rodomi melodraminiai serialai, kriminalinės - socialinės publicistikos laidos. Berniukai žiūri televizorių nuo 19 iki 21 val. ir nuo 21 iki 23 val., kai kanalai transliuoja kriminalinės - socialinės publicistikos laidas ir vėlesnio vakaro filmus. Apklausos rodo, jog beveik trečdalis vaikų dažnai žiūri programas, kurias žiūrėti jiems draudžia tėvai.

Žinomo psichologo Gedimino Navaičio teigimu, TV programų keliamos neigiamos emocijos gali veikti agresyvų paauglių elgesį.

Animacinio filmuko serijoje – 46 smurtiniai vaizdai

Lietuvos Respublikos Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas numato, jog neigiamai įtakoti nepilnamečius galinti medžiaga turi būti transliuojama nuo 23 iki 6 valandos. Deja, realybė neretai prasilenkia su įstatymais, pvz.: atsitiktinės atrankos būdu pasirinktoje TV3

laidoje „Komanda“ 2006 m. balandžio 13 d. buvo rodomas kraujas, sužalojimai, geriantys, triukšmaujantys, besibučiuojantys vaikinai, girdimos grubios, negatyvios frazės („naciai mirė“, „fuck the System“ ir kt.).

Tačiau balandžio 6 d. LNK rodyta animacinio serialo „Drakonų kova“ serija dar įspūdingesnė. 20 minučių trunkančiame filmuke parodyti 46 smurtiniai vaizdai (pradedant ginklais, senyvo amžiaus žmogų smaugiančia mergaite ir baigiant į gabalus ištaškomu seniu), nuolat kartojamos agresyvios frazės („smok paskutinį smūgį“, „nudėsiu tave“, „visi gali žūti“ ir t. t.).

Mokinių elgesys gerokai agresyvesnis

2006-ųjų balandžio mėnesį Vilniaus J. Ivaškevičiaus jaunimo mokyklos pedagogai dalyvavo apskritojo stalo diskusijoje. Jos metu išsakyta bendra mintis, jog mokinių elgesys gerokai agresyvesnis lyginant su laikotarpiu prieš 5 ar 15 metų. Viena galimų augančios agresijos priežasčių – ją inspiruojančios smurto scenos televizijoje, skatinančios spręsti konfliktus jėga ir formuojančios abejingumą prievartai.

Plėtojantis šiuolaikinėms komunikacijoms įstatymai, ginantys Lietuvos nepilnamečius nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio, tampa bejėgiai.

Antsvoris, miego sutrikimai ir prasti mokymosi rezultatai

Lietuvos ir užsienio specialistų pastebimos problemos, kurias sukelia televizijos demonstruojamas smurtas, yra šios: stiprios, ilgai išliekančios emocinės reakcijos, miego sutrikimai ir nenoras domėtis įprasta veikla.

Profesorė Christian Pfeiffer teigia, jog daugiau nei 4-ias valandas prie TV ekrano praleidžiantys vaikai neturi galimybės vystyti socialinių įgūdžių – bendravimui, treniruotėms ar skaitymui paprasčiausiai nelieta laiko.

Praėjusiais metais Jungtinių Amerikos Valstijų ir Naujosios Zelandijos mokslininkai atliko tarptautinius tyrimus. Jie įrodė, jog televizorių dažniau žiūrintiems vaikams būdingas antsvoris, pernelyg didelis agresyvumas ir prastesni mokymosi rezultatai.

Vaikus galima apsaugoti

Tėvams, norintiems apsaugoti savo vaikus nuo neigiamo televizijos poveikio, rekomenduotina supažindinti juos su tikromis vertybėmis, šeimoje puoselėti teigiamus jausmus.

Patartina vaikams aiškinti apie TV pasaulio ir realaus gyvenimo skirtumus, gyvenimo pavyzdžiu vietoje kino ir animacijos herojų pateikti realius artimus žmones.

Vis dėlto, ko gero, viena svarbiausių sąlygų yra ši: tėvai turėtų domėtis, ką ir kada jų vaikai žiūri per televiziją.

5 priedas. Straipsnis „Žurnalistų žiniose“. 2006 m. gegužės mėn., Nr. 5 (159)

TV grėsmė nepilnamečiams didesnė nei įsivaizduojate

[Skaityti komentarus \(0\)](#)

[Komentuoti](#)

Gina LEŠKEVIČIENĖ

Vaikai nemėgsta arba bent stengiasi parodyti nemėgstantys TV laidų, kurių anonsai pabrėžia, jog programos skirtos vaikams. Nepilnamečiai mieliau renkasi TV3 infošou „Be tabu savaitė“, interaktyvų šou „TV pagalba“ ar kitas programas, orientuotas į suaugusiųjų auditoriją. Šių ir analogiškų TV produktų turinys turi nemažą įtaką vaikų elgesiui.

2006-ųjų sausio – vasario mėnesiais keli šimtai 12-16 metų Vilniaus ir Alytaus rajono mokinių dalyvavo apklausose. Tyrimams vadovavęs prof. habil. dr. Rimantas Tidikis ir juos organizavusi Vilniaus pedagoginio universiteto, Socialinės komunikacijos instituto magistrantė Gina Leškevičienė siekė nustatyti į lietuviško TV eterį patekusios smurtinės informacijos poveikį auditorijai.

Agresija – išmokstamas elgesys

Apibendrinant laidų stebėjimo ir anketinių apklausų duomenis galima teigti, jog TV ne visada teigiama linkme formuoja Lietuvos nepilnamečių nuostatas ir elgesį, tačiau vaikų požiūris į televizijos demonstruojamą smurtą labiau teigiamas negu neigiamas. TV gali parodyti nepilnamečiams, kaip ir kada agresyviai elgtis, nors 33 % mergaičių ir 67 % berniukų mano, jog smurtas ekrane neturėtų būti draudžiamas.

Kuo mažesnis vaikas, tuo stipresni jo išgyvenimai ir akivaizdesni elgesio modeliai, išmolti iš televizijos – vienos įtaigiausių masinės komunikacijos priemonių. Socialinio išmokimo teorija teigia, jog naujų agresyvaus elgesio formų galima išmolti stebint tam tikrą elgesio modelį, matomą socialinėje aplinkoje ar vaizduojamą TV ekrane.

Anot teoriją sukūrusio Amerikos psichologų sąjungos prezidento Albert Bandura, agresija yra išmoktas elgesys, kuris niekuo nesiskiria nuo bet kurios kitos įgytos elgesio formos.

Formuoja stereotipinį mąstymą

Televizorių įsijungę Lietuvos berniukai dažniausiai renkasi vaidybinius filmus (30 %), animacinius filmukus (24 %) ir žinių laidas (22 %). 12 % berniukų dažnai žiūri kriminalines publicistineles televizijos laidas; tokio pobūdžio TV produkciją renkasi 3 kartus mažiau mergaičių.

Mergaitės gerokai dažniau nei berniukai žiūri muilo operas – serialus dažniausiai renkasi ketvirtadalis apklausose dalyvavusių respondenčių. Jų pamėgtuose serialuose išskirti vyro ir moters vaidmenys šeimoje įtvirtina stereotipinį paauglių mąstymą. „Tai, ką vaikas stebi per televiziją, kokybiškai jį formuoja“, – teigia Socialinio išmokimo teorijos šalininkai.

Išgyvena baimę, pasibjaurėjimą ir liūdesį

2-iems trečdaliams Vilniuje ir Alytaus rajone gyvenančių berniukų imponuoja drąsūs ir stiprūs ekrano herojai, beveik pusės paauglių numylėtiniai pasižymi žiaurumu. Viena pagrindinių šių tyrimų išvadų – kuo daugiau teigiamų emocijų paaugliai patiria stebėdami smurtą TV ekrane, tuo labiau smurtauti linkę jie patys.

Savo moksliniame straipsnyje doc. dr. Alfredas Kiškis rašo, jog ginklų rodymas TV ekrane didina nepilnamečių agresiją. Nemažai mergaičių matydamos ginklus patiria neigiamas emocijas – baimę (13 %), emocinę įtampą (9 %), pyktį (7 %), pasibjaurėjimą (5 %) ar liūdesį (5 %); tik 5 % jų patiria džiaugsmą. Tuo tarpu net pusė apklausose dalyvavusių berniukų teigė patiriantys džiaugsmą, kai ekrane matomi ginklai.

Įdomu yra tai, kad 72 % nepilnamečių, dažnai žiūrintiems TV programas po 23 val. vakaro, tėvai nedraudžia to daryti. Suaugusiesiems skirtas laidas, transliuojamas po 23 val., gimdytojais labiau linkę leisti žiūrėti berniukams.

Tikėtina, jog tėvai linkę apsaugoti silpnesniąją lytį nuo neigiamo TV transliuojami smurto ir agresijos poveikio.

Mokinių elgesys nebuvo toks agresyvus

2006-ųjų balandžio mėnesį Vilniaus J. Ivaškevičiaus jaunimo mokykloje vyko apskritojo stalo diskusija. Joje dalyvavusių pedagogų nuomone, mokinių elgesys prieš 5 ar 15 metų nebuvo toks agresyvus.

Šio straipsnio autorės kalbinti mokytojai mano, kad įtakos paauglių agresijai turi smurtinio pobūdžio informacija, šiandien nesunkiai prieinama interneto, televizijos ir kitų žiniasklaidos priemonių pagalba. Pedagogai pastebi, jog TV neretai akcentuoja smurtą ir anaipol ne visada tiksliai atspindi realų pasaulį.

Silpstanti rega, antsvoris ir skurstanti vaizduotė

Vilniuje ir Alytaus rajone atliktų apklausų metu nustatyta, kad vaikai televizorių žiūri dažnai – 9 iš 10-ies respondentų prie TV ekrano kasdien praleidžia bent valandą, iš jų 4 – daugiau nei 3 valandas.

Užsienio ir Lietuvos specialistai (dr. Michael Rich (JAV), doc. Zoja Tidikienė, Valdonė Valienė ir kt.) vienbalsiai tvirtina: vaikams per dieną prie televizoriaus praleidžiant po 3 ir daugiau valandų, silpsta rega, ugdomas nejudrumo įprotis, auga antsvoris. Prie TV ekrano nuolat kiurksantiems nepilnamečiams gresia ir kitos problemos: silpstantis loginis mąstymas, skurstanti vaizduotė, nesugebėjimas blaiviai vertinti, regos sutrikimai ir besivystančios nervinės sistemos žalojimas.

Autoritetingo JAV Harvardo universiteto mokslininkai įsitikinę, jog tarp viršsvorio problemų ir televizoriaus žiūrėjimo egzistuoja tiesioginis ryšys. Dr. Jean L. Wiecha, dr. Karen E. Peterson ir kitų tyrimą atlikusių specialistų teigimu, prie ekrano praleista valanda prilygsta papildomoms 167 kalorijoms. Kiekvieną dieną prie televizoriaus praleidžiant valandą per metus galima priaugti beveik 7 kilogramus.